



Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

DANSK
VETERINÆRHISTORISK
AARBOG

1957-58

[20]



DANSK VETERINÆRHISTORISK AARBOG

Udgivet af Dansk veterinærhistorisk Selskab

Under Redaktion af
K. ALBERTSEN · J. PHILIP HANSEN
J. HASHOLT

20. Aargang

A/S CARL FR. MORTENSENS FORLAG
KØBENHAVN V

1959

Træk af Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles historie

Af rektor, professor N. THORKIL-JENSEN

Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles 100 års jubilæum gør et tilbageblik naturligt, og dette tilbageblik bør ikke standse ved året 1858. Højskolens moderinstitution, Den kgl. Veterinærskole på Christianshavn, havde allerede dengang bestået i 85 år, og den havde både tradition og historie. Herom skriver Bernhard Bang i højskolens jubilæumsskrift fra 1908: »Kaster vi da Blikket tilbage og spørger, hvad den har ydet, tør vi sige, at den fra en ringe Begyndelse under Abildgaards omsorgsfulde, utrættelige og overlegent dygtige Ledelse hævedes op til at blive en efter den Tids Forhold meget god Lærestalt, der uddannede dygtige, praktiske Dyr læger, og hvor der tillige var Plads for videnskabeligt Arbejde saavel i almindelig naturvidenskabelig som i veterinær-patologisk Retning. Denne blomstrende Tilstand holdt sig i det væsentlige under hans energiske og talentfulde Efterfølger Erik Viborg, men efter hans Død kom Skolen ind i en Forfaldsperiode, der dog atter under Collins kloge Overledelse paafulgte af en Opgangsperiode som navnlig blev fremkaldt ved Bendz's dygtige og ivrige reformatoriske Virksomhed. Senere fik ogsaa Barfoed og Prosch væsentlig Betydning for Skolens Opgang. Alt i alt dannede saaledes Veterinærskolen en god Stamme for Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole«.

I sommeren 1858 var den gamle veterinærskoles dage tilende. Herom skriver professor Bendz i »Min Dagbog i Anledning af Landbohøjskolens Oprettelse«.: »d. 24. Juni - - - Idag sluttede Veterinairexamen paa den gamle Veterinairstkole. Det er bestemt at flytte Sygehospitalet d. 1ste August, hvormed den offentlige Virksomhed i dette Locale er endt. Directeuren har meldt til Indenrigsministeriet, at Højskolen begynder sin Virksomhed med Undervisningen den 23de August. - - -

20. Juli 1858. Igaar bragtes det første Partie, nemlig de pathologiske Præparater i Brændeviin, fra den nedlagte Veterinairstkole ud paa Landbohøjskolen, og imorgen flyttes en Deel af de mindre Skeletter. Om et Par Dage kunne begge Dissektionslocalerne tages i Brug til at anstille og restaurere de omtalte flyttede Gjenstande.

Den 24. August indviedes Højskolen«.

Denne indvielse foregik med stor højtidelighed i overværelse af kong Frederik VII og fandt sted i det samme auditorium (VII), som indtil i dag tjener som festsal for højskolen.

Festlighedens tyngdepunkt var den indholdsrige indvielsestale, som blev holdt af højskolens direktør, professor, dr. med. Carl Emil Fenger. Han fremhævede heri bl. a., at der for et århundrede siden ingen veterinærer fandtes i Danmark, ja end ingen dyrlægekunst, skønt pestagtige sygdomme hærgede husdyrene og forarmede landejendomsbesidderne. Dyrlægekunsten skabtes i Danmark først ved veterinærskolen, der var en af de første anstalter af denne art udenfor dens egentlige fædreland, Frankrig. Den mand, hvis navn nærmest var knyttet til den, var lægen Peter Christian Abildgaard, og senere hans dygtige discipel og medhjælper Erik Viborg. Det var disse mænd, som skabte dyrlægekunsten i Danmark, byggede den på videnskabelige principper og dannede systemer, der endnu står som mønstre, og ved undersøgelser konstaterede sandheder, der endnu står som videnskabens grund-sætninger.

Det var ikke nogen tilfældighed, sagde han, men en dyb og vigtig tanke, at de tvende positive videnskaber, anatomi og kemi, har erholdt hver sin hoveddel af bygningen og fremtræder som hjørnestene for den hele virksomhed. Skolen ville virke for de rene videnskaber, men den ville tillige, sin opgave tro, bestræbe sig for at virke til praktiske formål ved at vise videnskabens anvendelse på det daglige livs gerning.

Men i ingen del af sin virksomhed ville skolen glemme, at den tillige er en højskole, d. v. s. en skole, som har det hverv ikke blot at meddele, men også at udvikle videnskaben.

Under disse lykkelige auspicer trådte højskolen ud i livet. Den skulle være en læreanstalt for de til landbovirksomheden hørende fag i det hele – til at begynde med rummede den tre studieretninger, nemlig for veterinærer, landbrugere og landinspektører – og den stod vel rustet til at overtage sine funktioner. Den havde godt udstyrede lokaler og tidssvarende undervisningsmidler. Man får det indtryk, at myndighederne har taget skyldigt hensyn til den kommissionsbetænkning, som blev afgivet i 1855, og hvori det bl. a. hedder: »Men vi har fundet, at naar Danmark, hvis hele Rigdom er grundet paa Landhusholdningen, vil gøre et for denne Velstandskilde saa betydningsfuldt Skridt, vil give et saa mægtigt Stød fremad til hele sin materielle Udvikling, som en saadan Læreanstalts Oprettelse utvivlsomt vil bevirke, da bør det gøre dette ordentligt og grundigt, da bør det udstyre sin Anstalt saaledes, at Landets Sønner med Glæde og Tilfredshed kunne tage dertil, og

Skolens Lærere røgte deres Kald med den Iver og Interesse, som man kun kan gøre Regning paa, hvor der fra Bestyrelsens Side gøres alt for, at Undervisningen kan blive saa fuldstændig og tiltrækkende som muligt.«

Til indretning af den nye højskole havde rigsdagen bevilget en sum af 170.000 Rdl., og på gården »Roelighed«s jorder vest for Bülowsvej var højskolens bygninger opført efter tegninger af M. G. B. Bindesbøll. De omtales i højskolens første årsberetning bl. a. således: »Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole er beliggende omtrent $\frac{1}{4}$ Mil fra Københavns Vesterport i Frederiksberg Commune på et højt og frit Sted. Dens Bygninger bestaar af en Hovedbygning og et Antal Sidebygninger.« Et særpræget og stateligt bygningskompleks har det været, som naturligt henledte tanken på en stor herregård, stemmende godt med kvarterets landlige karakter. For den kyn-dige iagttager frembød både hovedbygning og sidebygninger arkitektoniske skønheder, men folk i almindelighed følte sig ikke tiltalt af det noget frem-medartede bygværk, dets stil var for enkel for datidens smag. Anderledes idag, mon ikke mange vil være enige med Jensen Klint, der om bygningerne siger: »Mærkelig var især den Række Søjler, tværs over Gaarden, der for-oven forbundne med en let Jerndrager dannede en art Pergola, klædt med kraftige Slyngplanter, der ligesom festsmykkede Gaarden og Hovedindgan-gen.« Eller, når han omtaler auditorium VII således: »Denne store, mærke-lige Sal, ca. 23 Alen i Tværmaal, 16 Alen høj, kan rumme 300 Tilhørere og er beregnet for de Discipliner, der er fælles for alle eller de fleste Fag. Tilhø- rerpladserne bag halvcirkelformede Borde hæver sig amfiteatralsk mod Vin-duesvæggen. Det er i sin Art den skønneste Sal i Landet, festlig i sin simple og naturlige Forening af Arkitektur og Dekoration.«

Det må have været følt som en overordentlig forandring at komme fra den gamle veterinærskole til den nye højskoles smukke og i mange henseender hensigtsmæssige lokaliteter, og så vist som omgivelserne er med til at præge dem, der færdes i dem, er der grund til at tro, at såvel lærere som stu-derende med glæde har taget den nye højskole i besiddelse. Vel var ikke alt efter ønske. De patologiske fag havde dårlige pladsforhold, museumsloka-lerne viste sig snart utilstrækkelige, og den ambulatoriske klinik havde kun et lille værelse, men set på den historiske baggrund måtte højskolen som hel- hed betragtes som velindrettet.

Et par ejendommeligheder skal anføres. Den lille dam i højskolens have, som i så høj grad er med til at give haven karakter, blev oprindelig anlagt som et svømmebad for heste – kun hjørnerne blev indrettet til vandplan-ter – og den har virkelig i højskolens første tid været benyttet til dette sit

oprindelige formål. – Og dertil et lille tidsbillede: Den ambulatoriske klinik strakte sig såvel over byen som over dens nærmeste omegn. Medens eleverne tidligere red i praksis til mere fjerne steder, fik man nu en, senere to vogne til besøgelse af den ambulatoriske praksis, dog vedblev man i de første 10-12 år tillige at udsende beredne elever. Iøvrigt besøgedes meget af praksis dengang til fods.

Nu måles en højskoles betydning og værdi jo ikke på grundlag af dens bygninger eller den højtidelighed, hvormed de indvies. Det afgørende er lærerkollegiets standard. Dengang som nu indtog grundvidenskabernes – eller som de kaldtes de præliminaire discipliner – en fremskudt plads. Først må nævnes kemien, der doceredes af analytikeren professor *C. T. Barfoed*. Han karakteriseres vist godt ved fortalen til lærebog i den analytiske kemi, hvori han bl. a. skriver: »at den helt igennem, hvad Prøver, Metoder o. l. angår, støtter sig på, hvad jeg selv har undersøgt og gennemarbejdet i Laboratoriet«. Fysikken fik meget beskedne forhold på den nye højskole. Læreren havde titel af docent, han fik en samling men intet laboratorium og ingen assistent. Således begyndte den af højskolens lærere, hvis navn i en lang periode var blandt de videst kendte, *N. J. Fjord*, forsøgslaboratoriets skaber.

Allerede i kommissionsbetænkningen af 1855 tillagde man botanikken en særlig betydning, og også for veterinærer var undervisningen meget omfattende. Den omhandlede planternes anatomi, fysiologi og formlære, den botaniske systemlære, anvendt botanik og et særligt foredrag over lægeplanter. Læreren var *Johan Lange*, hvis navn er bevaret i hans hovedværk: »Haandbog i den danske Flora« og også er knyttet til det store billedværk »Flora Danica«, som han fuldførte.

Da højskolen blev oprettet var zoologien ikke et selvstændigt fag. Det doceredes indtil 1863 af læreren i anatomi, professor *Bendz*, men fik derefter et selvstændigt docentur, der beklædtes af *Jørgen Christian Schiødte*. Det var entomologien, der var hans særlige felt. På dette område havde han et videnskabeligt navn, og så stor var hans betydning gennem hans undervisning på universitetet, hvor hans hovedvirksomhed stadig lå, at man endnu taler om »Schiødtes Skole«. Som forelæser havde Schiødte ualmindelige evner. Han talte i et skønt sprog, uden at søge efter ord. Det mest træffende, mest betegnende udtryk meldte sig ligesom af sig selv. Han var, siger en af hans elever, en uovertræffelig naturhistorisk vækkelsesprædikant.

Blandt fagvidenskabernes – eller som de dengang kaldtes de anvendte discipliner – indtog anatomien utvivlsomt en førsteplads takket være lære-

ren i faget, den højt ansete professor *H. C. B. Bendz*, som også underviste i fysiologi, hvad der bl. a. fremgår af hans fremragende værk: »Haandbog i den physiologiske Anatomie af de almindeligste Huspattedyr«. Han var allerede i 1837 kaldt til veterinærskolen af Collin, og i de 43 år, han virkede i veterinærvæsenets tjeneste, udrettede han overordentlig meget, ikke mindst som lærer. Herom siger Bernhard Bang: »Jeg har ikke kendt nogen, der efter min Mening kunde sættes ved Siden af ham. Hans Fremstilling var klar, elegant og anskuelig, og han besad en lykkelig Evne til at støtte den ved fortrinlige Tegninger paa Tavlen. Men hans Foredrag var tillige i ualmindelig Grad fængslende og rev Tilhørerne med sig, fordi han selv var i højeste Grad opfyldt af Kærlighed til sit Emne, af Glæde, ja Begejstring over dets Skønhed.« I forarbejderne for højskolens oprettelse havde Bendz taget virksomt del, og han havde stor indflydelse på højskolens hele indretning. 1869-70 og i foråret 1872 fungerede han som direktør for højskolen.

Læreren i husdyrbrug var professor *F. V. A. Prosch*. Hans fag hed diætetik, husdyrhold, husdyravl, ydrelære og dertil i en periode beslaglære. Professor Prosch var en farverig personlighed med en betydelig begavelse. Hans forelæsninger var videnskabeligt anlagt, tankevækkende og formfuldendte. De fulgtes altid med spændt opmærksomhed af tilhørerne, men de blev ikke altid fuldt forstået af de mindre begavede eller af dem, der savnede fornøden fordannelse. Han havde den redeligste vilje til at udrette det mest mulige på sit felt, og hans andel i husdyrbrugets fremskridt i sidste halvdel af forrige århundrede var betydelig. Men samarbejde faldt ham ikke let, med sit koleriske temperament stødte han mange fra sig, som gerne ville have samarbejdet med ham. Han belyses vistnok ganske godt ved følgende anekdote. Under en diskussion i undervisningsrådet følte direktøren sig foranlediget til at gøre opmærksom på, at han dog var højskolens direktør og hans ord derfor af en vis vægt. Hertil svarede Prosch: »Hr. Direktør, De vil kunne spadsere herfra til Tivoli, og De vil på denne Tur sandsynligvis møde mindst 10 Personer, som hver for sig fortræffeligt kunde være Direktør for denne Højskole, men De møder ikke én, som kunde være Professor i Husdyrbrug«.

De kliniske fag blev varetaget af professor *S. H. O. Bagge* og lektor *H. V. Stockfleth*. – Bagge havde fra 1846 været lærer ved veterinærskolen i sygdomslære, der omfattede såvel speciel patologi som kirurgi, og han havde der været leder af den stationære klinik. Ved Veterinær- og Landbohøjskolens oprettelse blev fagområdet delt, således, at han underviste i almindelig og speciel patologi samt farmakodynamik og vedblev at bestyre den stationære klinik. Som lærer i fagene, kirurgi, kirurgiske operationer og

fødselshjælp ansattes H. V. Stockfleth, som tillige bestyrede den ambulatoiske klinik. Medens alle fastansatte veterinærlærere hidtil havde haft medicinsk embedseksamen, var Stockfleth den første dyrlæge, der ansattes som lektor (fast lærer) uden humanmedicinsk uddannelse. Stockfleth fik en usædvanlig position ved højskolen. Han var en udmærket lærer, der forbandt fremragende praktisk dygtighed med videnskabelig begavelse, megen flid og klar fremstillingsevne. I hans store litterære produktion står »Haandbog i Veterinærchirurgien« som hans hovedværk. Havde han end ved sin udnævnelse savnet det officielle lærdomsstempel, så fik han det på den smukkeste måde, da Københavns Universitet ved Firehundredårsfesten i 1879 tildelte ham den medicinske æresdoktorgrad.

Det sidste fag, der nævnes blandt de anvendte discipliner i højskolens første årsberetning, er statsveterinairvidenskaben, som i de første år blev doceret af professor *H. C. Tscherning*. Sidst af de veterinære lærere nævner årsberetningen regimentsdyrlæge, docent *M. Jensen*, der var lærer i beslagkunsten. Om lærerne som helhed skrives der i årsberetningen: »Adskillige af disse Mænd ere allerede vel bekendte i hele Norden paa Grund af deres videnskabelige Fortjenester og udmærkede Dygtighed som Lærere. De øvrige ere yngre og talentfulde Mænd, hver især sin Opgave voxen, af hvis Arbejder i Videnskabens og Højskolens Tjeneste man har al Grund til at vente udmærkede Resultater.«

Således var Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles begyndelse, lys og lykkelig tegner den sig for os, som ser tilbage, og samtidens fagkyndige så dens fremtid imøde med tillid og forventning, og højskolens historie viste, at den var tilliden værd, den skuffede ikke selv store forventninger. »Højskolen vil ikke glemme, at den også har det Hverv at udvikle Videnskaben«, sagde professor Fenger, og disse ord blev holdt i hævd og ære – ikke altid med samme styrke, men tomme ord blev de aldrig på højskolen.

Mere end af nogen anden blev de på det veterinære område virkeliggjort af *Bernhard Bang*. Den 1. januar 1880 kom han til højskolen som lærer i veterinærvidenskab, og dermed indledtes en ny tid, som man vel uden overdrivelse kan kalde den Bang'ske æra. Det blev den i den forstand, at Bang, skønt patolog af fag, efterhånden på helt usædvanlig måde beherskede store områder af det veterinærvidenskabelige felt og gennem årene underviste i næsten dem alle. Men den blev det navnlig på grund af den videnskabelige nytid han skabte, til højskolens ære og til sin egen berømmelse langt ud over landets grænser.

Hans elever blev i stort tal lærere ved højskolen, de var med til at befæste dens ry, og navne som *G. Sand*, *A. W. Mørkeberg*, og *C. O. Jensen* vil altid pryde dens historie. Størst berømmelse indlagde *C. O. Jensen* sig – som kræftforsker havde han et verdensnavn. Også *H. Krabbe* og senere *Simon Paulli*, *Henriques* og *J. E. V. Boas* var med til at skabe den veterinærvidenskabelige guldalder, som altid vil virke ansporende og forpligtende på dem, der beklæder højskolens lærestole.

Og nu lidt om højskolens undervisning. Et fundamentalt spørgsmål i denne forbindelse omhandler den krævede fordannelse, som med visse mellemrum har været genstand for diskussion så længe højskolen har bestået. Den første årsberetning anfører om fordannelsen bl. a. følgende: »Det er iøvrigt en Selvfølge, at Højskolen ikkun vil kunde gavne dem ved sin Undervisning, som ere i Besiddelse af et saadant Forraad af Forkundskaber, at de kunne forstaae og følge dens Forelæsninger, men bestemte Fordringer i denne Henseende stilles kun med Hensyn til dem, der ville optages paa Skolen som Elever. Højskolen optager nemlig sine Studerende enten som Elever eller som extraordinaire Deltagere.

For at blive optaget som Elev udfordres at Vedkommende har bestaaet Forberedelsesexamen ved Kjøbenhavns Universitet, jfr. Bekjendtgjørelse af 1ste August 1857, eller har bestaaet Afgangsexamen ved en dimissionsberettiget Realskole, eller en anden saadan Skole, som af vedkommende Ministerium er bleven meddelt Tilladelse til at dimittere Elever til Højskolen eller endelig paa anden fyldestgørende Maade for Ministeriet har godtgjort at besidde det Forraad af Kundskaber, som hiin Dimissionsexamen forudsætter.

Enhver, som agter at tage Examen som Veterinair eller Landinspecteur er pligtig til, inden han underkaster sig sin Fagexamen at lade sig indskrive som Elev.«

Det er ikke underligt, at disse bestemmelser gav anledning til, at dyrlægestanden tog sagen op til drøftelse, og det skete allerede i 1860-erne. Man fandt den krævede fordannelse ganske utilstrækkelig og fremhævede navnlig, at sprogkundskaberne var for ringe, man fandt det urimeligt, at der ikke krævedes kendskab til latin, og fra en enkelt side antydede man allerede dengang, at examen artium måtte være den rette fordannelse.

Ejendommeligt virker det, at det fra forskellig side kunne hævdes, at dyrlægernes stilling var blevet en sådan, at langt de fleste ikke var i stand til at leve af dyrlægevirkosomhed alene, og at man derfor burde vende tilbage

til den grundigere smedeuddannelse, som var blevet indskrænket ved højskolens oprettelse, for at dyrlægerne kunne supplere deres indtægt ved at drive beslagsmedie. Dette synspunkt blev dog ikke fremført i henvendelser til højskolen.

Det man navnlig fremhævede var, at den i forordningen af 1857 omhandlede forberedelsesexamen af lavere grad burde erstattes med forberedelsesexamen af højere grad, og derom henvendte Den danske Dyrlægeforening sig til højskolen i 1875 og til indenrigsministeriet i 1880. Efter en nyordning af disse eksamener i 1881 formuleredes adgangsbetingelserne på dette punkt således: »For at kunne indskrives som Elev maa den Studerende have opfyldt de Fordringer, som ere opstillede i kgl. Anordning af 30te August 1881 angaaende en Sammensmeltning af de tvende Forberedelsesexamener af lavere og højere Grad ved Universitetet til en enkelt Almindelig Forberedelsesexamen.«

Denne eksamen var derefter adgangsgivende – naturligvis ved siden af studentereksamen - til 1895, da der indførtes en række skærpende bestemmelser med hensyn til visse minimumskvotienter, endvidere krav om tre fremmede sprog, og dertil den længe ønskede tillægsprøve i latin.

1904 henvendte Den danske Dyrlægeforening sig til højskolen med ønsket om indførelse af studentereksamen som adgangsbetingelse, og højskolens undervisningsråd støttede dette ønske – i 1906 – men indstillede subsidiært, at realeksamen burde give samme ret, dog kun når den blev suppleret med en tillægsprøve afholdt på højskolen. Dette subsidiære forslag approberedes af ministeriet.

»Artiumsagen« var dog ikke afsluttet hermed. Både fra højskolen selv og fra Den danske Dyrlægeforening er den fremdraget med mellemrum, og i jubilæumsåret har højskolen atter rejst spørgsmålet om indførelse af studentereksamen som primær adgangsbetingelse for veterinærstudiet.

Om selve studiets varighed siger den første undervisningsplan, at et kursus for veterinærer er beregnet til 2½ år. Denne beregning holdt ikke stik for flertallet af de studerende, som ganske almindeligt anvendte 3-3½ år til studiet. I planen for 1885 hedder det: »Samtlige til Veterinærstudiet hørende Fag gennemgaas i 3¾ Aar, hvoraf det sidste Halvaar fornemmelig anvendes til praktisk Uddannelse.« I 1895 udvidedes studietiden til 4½ år, og ved undervisningsplanen af 1919 bliver den planmæssige studietid fastsat til 5½ år.

Disse tal fortæller tydeligere end mange ord om veterinærstudiets stærke vækst – og endnu tydeligere bliver den, når det tilføjes, at kun få procent af kandidaterne er i stand til at gennemføre studiet planmæssigt, medens det

store flertal bruger 6 år – og ikke helt få endnu længere tid – til studiets gennemførelse. En virkelig analyse af veterinæruddannelsens udvikling gennem de forløbne 100 år kræver en sagkundskab, som den, der skriver disse linier, ikke er i besiddelse af, men iøjnefaldende er det, at visse fagområder af væsentlig betydning er blevet stærkt udvidet. Det gælder vel især hygiejne, bakteriologi, farmakologi, fysiologi og endokrinologi, men det fortjener også at erindres, at genetiken har indtaget en selvstændig plads i højskolens undervisning siden 1921. Det er i det hele taget et væsentligt træk i højskolens skiftende undervisningsplaner, at der altid er tillagt grundvidenskabernes en vægt, der svarer til deres betydning. Det er undervisningen i grundvidenskabernes, der fører den studerende ind i videnskaben. Det er grundvidenskabernes rette placering, der gør en læreanstalt til en højskole. Den højere undervisning kaldes videnskabelig, det vil først og fremmest sige, at den direkte bygges op på de rene videnskaber. Dette indses i vore dage med større klarhed end nogensinde, og kravet om dybere og mere omfattende grundvidenskabelig uddannelse rejses da også gang på gang netop fra fagvidenskabelig side. Som et eksempel fra det sidste år skal nævnes, at højskolen agter at udvide undervisningen i kemi, bl. a. med henblik på veterinærstudiet, og at der i den anledning er oprettet et professorat i organisk kemi.

Hvad undervisningen angår, skitseredes den oprindeligt som forelæsninger understøttet ved fremvisning af tegninger og præparater, såvel som ved forsøg, eksaminatorier eller som de kaldtes overhøring af eleverne og samtale mellem elever og lærer, og endelig anføres det, at en væsentlig del af undervisningen vil bestå i øvelser, således at eleverne flere timer af undervisningstiden vil være beskæftiget i det kemiske laboratorium, anatomisalen, beslagsmedien, staldene, ved øvelser i at bestemme planter o. s. v. Denne undervisningsform har højskolen fulgt gennem 100 år, og man kunne derfor spørge, om højskolen i den henseende har fulgt med tiden. Der er jo dem, der mener, at allerede bogtrykkerkunstens opfindelse gjorde forelæsninger overflødige. Der er næppe uenighed om, at eksaminatorier og øvelser er gode undervisningsformer, men når læreren ikke netop forelæser, men instruktivt forklarer et vanskeligt tilgængeligt stof, da er forelæsningen en nødvendig undervisningsform. Men det er intet mindre end en kunst at holde en god, levende og fængslende forelæsning.

Iøvrigt er undervisningsarbejdet ved højskolen karakteriseret ved ordet frihed. Højskolen hylder lærefriheden. Dens lærere er vel bundne af undervisningsplanens bestemmelser, men båndet snævrer ingen, og lærernes selvstændige initiativ har vide muligheder. Enhver lærer på højskolen kan give

sin undervisning sit personlighedspræg, og han gør det. Højskolen hylder friheden for sine studerende. Ikke således, at den praktiserer et i egentlig forstand frit studium. Der gives obligatoriske kurser, og studieplanerne tager nøje sigte på eksamensfordringerne, men iøvrigt er undervisningen utvungen. Den har karakter af et dagligt gentaget tilbud.

Denne frihed i studierne har man hidtil her i landet betragtet som et privilegium knyttet til al højere undervisning, et gode, som aldrig burde mistes på en højere læreanstalt. Men i vore dage er der mange – også blandt de unge – der vil fremhæve, at der kunne opnås større effektivitet ved skolemæssig tvang, og at spildprocenten under tvungne studieformer ville blive mindre. Dette er ubestrideligt rigtigt. Men deraf følger ikke uden videre, at den tvungne studieordning er den bedste. Det må jo nemlig ikke overses, at den højere undervisning også har den opgave at udvikle den studerendes selvstændige personlighed. Den, der skal uddannes til at tage store ansvar, må tidligt lære at tage ansvar for sig selv.

Om højskolen som videnskabeligt forskningsinstitut ville specialister indenfor dens mangfoldige områder kunne anføre mange detaljerede oplysninger. Her skal blot peges på, at dens forskningsmæssige betingelser i de senere år er blevet forbedret i betydelig grad. Således består dens lærerkollegium idag af 60 selvstændige lærere – heraf 18 lektorer, dens stab af videnskabelige medarbejdere (videnskabelige assistenter, amanuenser, laboratorer, laboratorieinspektører og reservedyrlæger) tæller omkring 120, og som tekniske laboratoriemedhjælpere er ansat ca. 30. Den videnskabelige aktivitet ses bl. a. af de mange publikationer, som udgår fra dens laboratorier, og det er glædeligt, at indførelsen af doktorgrader ved højskolen i 1935 har fremkaldt en række større selvstændige arbejder – indtil nu ialt 38, heraf 19 veterinærvidenskabelige afhandlinger.

Det har med den givne fremstilling været hensigten at belyse nogle træk af den veterinære side af højskolens virksomhed. Det fremførte gør ikke krav på originalitet, det er i alt væsentligt hentet fra højskolens festskrift af 1908. Til de almene betragtninger skal endnu føjes et par linier.

Blandt de dokumenter, som indgår i højskolens forhistorie findes en skrivelse til indenrigsministeriet, indsendt af professor Fenger på det veterinære sundhedsråds vegne i maj 1854. Heri foreslås det, at undervisningen for landøkonomer kombineres med undervisningen i veterinærvidenskaben og tillige forbindes ved undervisningen i landmåling og forstvæsen, således at veterinærskolen udvides til en læreanstalt for de til landbovirksomheden

hørende fag i det hele, »idet Raadet ikke ser rettere, end at særdeles meget taler for en saadan Kombination.«

Dette mål nåedes først efterhånden. I 1863 kom havebrugsundervisningen og skovbrugsundervisningen til, og højskolens sidste studieretning, mejeribrugsstudiet, blev først etableret 1921, og nu kunne højskolen siges at være fuldt udbygget.

Den således fremkomne konstitution er ikke almindelig i europæiske lande, og det kan ikke nægtes, at studieområderne er så forskellige, at højskolens opbygning kan synes heterogen. Havde det veterinære sundhedsråd så ret i sit synspunkt? Hvad er det, der taler for kombinationen?

Først kan det vel anføres, at en sammenslutning er ønskelig af økonomiske grunde. Vort land har ikke råd til at opretholde 2, endsige 6 højskoler for at dække området. Dernæst kan man pege på mange nyttige og en del ganske nødvendige forbindelser, undervisnings- såvel som forskningsmæssige studieretningerne imellem. Man kan pege på befrugtende personlige kontakter såvel mellem lærere som studerende, men det afgørende vil formentlig være, at kun den samlede højskole er i stand til at bevare og udvikle sine grundvidenskaber på universitetsplan. Dette sidste er afgørende for højskolens videnskabelige standard. Hele højskolens position både indadtil og udadtil, både overfor praksis og teori er for en væsentlig del afhængig af, at grundvidenskaberne får den rette pleje. Derfor havde det veterinære sundhedsråd utvivlsomt ret.

Og så står højskolen da overfor sit 100 års jubilæum, og den vil sikkert få mange gode ønsker, men mon noget ønske vil være bedre end dette: Gid dens fremtid må stå mål med dens bedste traditioner.

Trekk av veterinærvesenets utvikling i Norge i det forrige århundre

Av professor Dr. philos. C. S. AASER, Oslo

Ser vi på forholdene ute i verden var det de store farsotter blant husdyrene i forbindelse med økonomien som skaffet ordnede administrative forhold på veterinærvesenets område. Her i Norge har vi så vidt man vet vært forskånet for disse farsotter og behovet for et ordnet veterinærvesen under disse forhold har neppe vært så stort. Hertil kommer at vi gjennom forening med andre land ikke har vært helt selvstendige i administrativ hensende. Av betydning har det også vært at vi savnet vår egen undervisningsanstalt, likesom landets isolerte beliggenhet og mangelen på faglærte dyrleger gjorde sitt till at forholdene ikke var særlig gunstige når det gjaldt utviklingen av et eget veterinærvesen. Vi ser derfor at vårt veterinærvesens administrasjon helt frem til 1890 ble varetatt av legevesenets administrasjon som et underbruk av dette.

I beretningen om veterinærvesenet som begynte å utkomme i 1858 kan man finne verdifulle opplysninger om de veterinære forhold, det er bare den hake ved dem at de inntil 1890 ble utarbeidet av leger og utgitt som et tillegg til beretningen om sunnhetstilstanden og medisinalforholdene i Norge. Beretningen fra Medisinalvesenet inneholdt fra begynnelsen av 1809 en fortegnelse over landets leger og tannleger. I 1846 ble det bestemt at den også skulle inneholde en fortegnelse over landets dyrleger. Først i 1890 begynte det å utgis egne årsberetninger om veterinærvesenet, utarbeidet av veterinærer.

Antallet av veterinærer i det 19. århundrede var ikke særlig stort. I 1846 var det 21, 1850 – 23, 1860 – 59, 1890 – 118. Fra år 1900 og utover merkes en økning. Etter at vi fikk vår egen høgskole er antallet av veterinærer gått jevnt frem. I 1955 var det således 536 stk.

En spesiell norsk veterinærlovgivning fikk vi forholdsvis sent. I de gamle såkalte landskapslover, særlig Gulatingsloven, finnes det en del bestemmelser om handel med hest og storfe. Disse gikk imidlertid i glemmeboken, og først midt i det 1900 århundre fikk vi en lov som omhandlet sykdom hos hus-

dyr: »Loven angående foranstaltninger mot skabsygen blandt får og gjeter av 15. september 1851«. I følge denne lov – som forøvrig tillot legmenn å behandle skabb hos sau og geit – ble vedkommende amts formannskap bemyndiget til å »avgive de bestemmelser som for å standse Sygdom ansees hensigtsmessig«. Bestemmelsene skulle approberes av Kongen.

Av interesse er det at de bestemmelser vi hadde før denne tid vesentlig omhandlet sykdommer hos hesten, idet det var disse som særlig fanget interessen. Plakater av 16. juli 1788 og 3. april 1789 samt forordning av 28. november 1806 omhandlet således smittsomme sykdommer hos hesten som snive, skabb, hestekopper og kverke. De her nevnte plakater og forordninger må sies å være opprinnelsen til de senere »husdyrlover«, hvorav vi fikk den første i 1866.

Plakaten av 3. april 1789 er interessant fordi den gir et innblikk i de administrative bestemmelser og veterinære forhold. Fra København fikk Norge sendt forholdsregler mot skabb hos hesten som på visse steder var temmelig utbredt. Av nevnte plakat fremgår det at det særlig er »prester, lensmenn, fogder, smeder og andre kyndige menn« som skal bekjempe de smittsomme sykdommer. Som et curiosum kan nevnes at plakaten i de smittede distrikter skulle bekjentgjøres av presten fra prekestolen hver nyttårsdag. Amtmennene i de smittede distrikter var pålagt ved utgangen av hvert år å sende en beretning til det danske Cancellie om utbredelsen av de smittsomme hestesykdommer og om hvilken virkning og fremgang den nevnte foranstaltning » har gjort til at afværge og hemme ondet.«

Da foreningen med Danmark oppløstes i 1814 ble en rekke av de bestemmelser som hadde vært felles for de to land opphevet, mens andre fortsatt ble gjort gjeldende i Norge. I denne forbindelse må særlig nevnes plakaten av 28. november 1806 som omhandler »hvorledes med heste, som ere angrebne av smitsom sykdom bør forholdes«. Denne plakat inneholdt en rekke nyttige bestemmelser, men den angikk bare hester.

Det ser ikke ut til at administrasjonen tok særlig hensyn til den nye veterinære situasjon i vårt land. Det er tydelig at de offentlige veterinære anliggender har spilt en underordnet rolle i denne tid, de har ihvertfall tiltrukket seg liten oppmerksomhet.

En unntagelse danner forsåvidt veterinærskolespørsmålet. Til tross for at dette tidsavsnitt var preget av den praktiske situasjon, selvstendighetsarbeidet, nasjonaløkonomiske problemer o. s. v. kom, som vi senere skal se, spørsmålet om egen veterinærskole meget tidlig opp på dagsordenen.

Når det gjaldt bekjempelsen av de smittsomme sykdommer hjalp admi-

nistrasjonen seg, som nevnt, for en del med forordningen av 28. november 1806 om smittsomme hestesykdommer. Ennvidere støttet den seg til å utstede provisoriske anordninger bl. a. angående politiet. Dette hadde i det forrige århundre adskillig å gjøre med smittsomme sykdommer både hos mennesker og dyr. I midten av det forrige århundre fantes det flere smittsomme husdyrsykdommer i Norge, bl. a. fåreskabb og hestekopper.

Når vi ser bort fra loven av 1851 angående »skabsyge blant får og gjeter«, så varte det lenge før vi fikk noen som tok seg av bekjempelsen av de smittsomme husdyrsykdommer (senere kalt »husdyrlov«). Den første husdyrlov vi i 1866.

I 1812 kom det et Cancelli promemorium om dyrlegers adgang til å forskrive gifter og andre legemidler fra apotek. Dette promemorium ble fortsatt gjeldende etter 1814.

Det som mest karakteriserer dette tidsrom i veterinærhenseende er mangelen på faglig utdannede dyrleger og manglende forståelse av disses betydning for et velordnet landbruk og samfunn. Dette til tross for at det var stor fare for import av herjende husdyrsykdommer. Når det gjelder den tidligere nevnte »skabsyge« hos får og gjeter så visste man at den hadde en sterk tendens til å bre seg, men man stod uforstående overfor hvilken »farlig epizooti« det dreiet seg om, og sykdommens vesen og årsaksforhold miskjentes slik at det tok lang tid før det offentlige fant grunn til å skride inn.

Som kjent ble bygningen av Norges veterinærhøgskole påbegynt i 1918. Skolen ble imidlertid først tatt i bruk i 1935. Dette var omtrent nøyaktig 100 år siden de første forsøk ble gjort på å skaffe landet egen veterinærskole.

Den gjengse oppfatning har vært at veterinærskolespørsmålet skulle datere seg fra 1818, men etter Hornes undersøkelser var spørsmålet første gang fremme i 1815. Det ble den gang behandlet av en komité som var nedsatt med det oppdrag å foreta »en fuldstendig undersøkelse av rikets tilstand«. En seksjon av denne komité behandlet spesielt landøkonomiske spørsmål og i de råd og vink den bl. a. ga nevnes opprettelsen av en veterinærskole. Dette forslag førte imidlertid ikke frem. På det 2. ordentlige Storting i 1818 ble spørsmålet første gang behandlet. Det var representanten for Nedenes Amt (nåv. Aust-Agder fylke) sogneprest Søren Georg Abel – far til matematikeren Niels Henrik Abel, som tok saken opp og fremsatte forslag om en undervisningsanstalt for veterinærer. Av Stortingsforhandlingene fremgår bl. a. at han »indgav et forslag om opprettelse av en undervisningsanstalt for veterinærvitenskapen, hvorved foreløbig en naturkyndig skulde

undervise i de fornødne dele av naturvitenskapen, en dyrlæge i læren om beslag, hestens benanatomi og hestens, fårets og koens anatomi, samt en læge om hestens exteriør og over videnskapens patologiske og terapeutiske del«. Til slutt kom han med det pussige forslag »at ingen måtte ansettes som prest på landet medmindre han hadde hørt collegium over dyrlægevitenskapen«.

Abels forslag ble på behørig måte komitébehandlet og bl. a. forelagt det medisinske fakultet ved Kgl. Fredriks Universitet i Christiania. Fakultetet frarådet imidlertid at leger ble brukt som lærere ved en eventuell veterinærskole. For å fungere som lærere måtte vedkommende »ha studert dyrlægekunsten vitenskapelig«.

Den nedsatte komité innstillet til Stortinget å fatte følgende beslutning: »Den norske regjering anmodes om å la opprette i Christiania en veterinærskole, hvortil bevilges, indtil neste Storting, en sum av 1000 speciedaler årligen«. Denne innstilling ble vedtatt med 67 mot 8 stemmer. Imidlertid fremgår det av et P. M. som vedligger saken at »denne Stortingsbeslutning er aldrig fra Stortinget bleven Regjeringen meddelt«.

Årsaken til at spørsmålet om opprettelse av en egen veterinærskole ble reist var bl. a. 1) oppløsningen av foreningen med Danmark, 2) mangelen på tilgang av nye dyrleger først og fremst i militær- og siviletaten og 3) fåreskabbens utbredelse her i landet. Daværende byråsjef i Medisinalkontoret, *Chr. Schandorff*, skrev til Stockholm i 1820 etter opplysninger vedrørende veterinærskolen der, og i 1822 skrev han til professor *Viborg* ved Den kgl. danske Veterinærskole i København. Saken var således under forberedelse, men først i 1824 ble spørsmålet om veterinærskolen forelagt Stortinget.

Diskusjonen om skolen, dels i Stortinget og dels i pressen, ga støtet til at en ung lege – *Christian B. Boeck* – begynte å interessere seg for den kommende veterinærskole. Det var også en annen mann, en ung dansk lege, *M. R. With*, som ble satt i forbindelse med de norske veterinærskoleplaner. *M. R. With* var en nevø av *Erik Viborg* og kom til ham som 16-åring og begynte å studere veterinærmedisin, men gikk senere over til å studere medisin. Som ferdig lege nedsatte han seg i Christiania.

Boeck som ble født på Kongsberg i 1798 begynte i 1817 det medisinske studium og fullførte dette i 1824.

Da han skulle ta sin avsluttende medisinske embetseksamen, kom det et regjeringsforslag om bevilgning av 3400 spd. årlig for terminen for oppførelse av en veterinærskole i Christiania. Det endte imidlertid med at det ble bevilget et stipendium på 1000 spd. til »et duelig Subject« som skulle

sendes til København for å utdanne seg som lærer ved den vordende skole. Det er meget sannsynlig at Boeck allerede i sin studietid har arbeidet for opprettelsen av dette stipendium.

Boeck fikk på ansøking stipendiet i april 1825. Regjeringen hadde i mellomtiden anmodet Universitetet om å foreslå en yngre vitenskapsmann »som et duelig subject« og Kollegiet hadde anbefalt Boeck. Boeck reiste i september samme år og besøkte bl. a. 11 veterinærskoler. Da Boeck i 1828 kom hjem som utdannet veterinær, ble han utnevnt til lektor i Veterinærvitenskap ved den ennå ikke opprettede veterinærskole. Han gikk trett av å arbeide for opprettelsen av en veterinærskole og søkte seg i 1840 over til Universitet hvor han ble professor i komparativ anatomi og fysiologi ved det medisinske fakultet.

I tiden fra 1820 og fremover til han gikk over til Universitetet var han sterkt knyttet til den utvikling på veterinærvesenets område so mfant sted i dette tidsrom. Han kom til å virke på dette felt i en årrekke, og etter at han ble utnevnt til professor var han en god støtte for departementet som konsulent i flere viktige veterinære anliggender.

Før Boeck reiste innleverte han til Kirkedepartementet tegning og omkostningsoverslag for bygning av et veterinærinstitutt og ga samtidig anvisning på en passende tomt. Denne tomt – den senere såkalte Veterinærtomt – ble innkjøpt i 1826. (Den ble under verdenskrigen 1914-18 solgt for en million kroner. Dette salg bidrog i vesentlig grad til reisningen av den vordende veterinærhøgskole som ble påbegynt i 1918).

På statsbudsjettet for 1827-1830 blev bevilget 1300 spd. til leie av et lokale for veterinærskolen og lønninger for dens lærere og betjente.«

1. april 1828 ble Boeck utnevnt til lektor i veterinærvitenskap med en lønn på 750 spd. om året. Han gikk i gang med å skaffe lokaler og fremstille nødvendige preparater for undervisningen. I juni 1829 fikk Boeck anmodning fra Kirkedepartementet om å komme med forslag om nærmere planer for skolen, og i desember samme år fremla han et forslag i flere alternativer om anlegg av en »fuldstændig Veterinærskole«.

Stortinget bevilget intet i 1830 og tegningene ble sendt tilbake til Boeck. Departementet ønsket »betydelig reduserte planer« – (den første plan var beregnet å ville koste 74.600 spd.) – og ba om et forslag til en »indretning efter en yderst innskærket målestok og av en meget simpel karakter«. I desember 1832 sendte Boeck et nytt og »innskærket« forslag som var beregnet å koste 21.400 spd.

Departementet anså det påtrengende nødvendig at anlegget av en »no-



Christian B. Boeck.

genlunde fuldstændig veterinærindretning« ble påbegynt snarest mulig og foreslår bevilget 4000 spd. til dette. Imidlertid reduserte budsjettkomitéen beløpet til en årlig bevilgning på 2000 spd. for budsjettterminen 1833-36.

I 1835 gikk Boeck trett av å kjempe for en egen veterinærskole og foreslår spørsmålet utsatt. Behovet for nye dyrleger anslo han da til 2-3 stykker, og i en skrivelse til departementet uttalte han at disse kan få sin utdanning i Stockholm eller København. Det vil bli for kostbart å bygge og drive en veterinærskole for så få studenter. Han mente nå at man burde innrette seg på å få en undervisningsanstalt for »studerte veterinærer eller for allerede videnskabelig dannede mænd«. Departementet ga dette forslag sin »fortrinlige anbefaling«. Dette ble også tilrådet av Stortingets budsjettkomité. Boeck hadde også fått opprettet og drevet en beslagsmie som en offentlig institusjon. Tilgangen på elever og disses interesse for utdannelsen

var imidlertid dårlig og budsjettkomitéen foreslo derfor i 1842 at bevilgningen til beslagsmien ble inndratt. Til veterinærvesenet ble det imidlertid fortsatt gitt årlige bevilgninger.

I Stortingsproposisjon til budsjett for 1860-63 om bevilgning av stipendium til en lege til i utlandet å studere veterinærmedisin finnes en opplysning om at også Armédepartementet interesserte seg for veterinærskolespørsmålet. Dette departement hadde anmodet sjefene for artilleri- og kavalleribrigaden samt generalkirurgen om i fellesskap å drøfte spørsmålet om en bedring av armeens dyrlegevesen. Disse herrer anbefalte at det ble åpnet adgang til veterinærutdannelse i fedrelandet snarest mulig. De mente at når det ennå ikke var åpnet en veterinærskole her i landet skyldtes det skrekken for de dermed forbundne utgifter. De anbefalte at spørsmålet ble tatt opp på nytt. Omkostningene ved å istandbringe en veterinærundervisning ved Universitetet ville ikke bli store.

Armédepartementet innhentet Det medisinske fakultets uttalelse om saken. Fakultetet pekte på i sitt svar at en rekke fag som naturhistorie, fysikk, kjemi, alm. anatomi, fysiologi, alm. patologi, alm. terapi samt farmakologi og toksikologi kunne leses i samme omfang av dyrlegen og menneskelegen. En veterinærundervisningsanstalt ville derfor kunne anlegges med færre utgifter i tilknytning til Universitetet. Det var også i følge tidligere beslutninger innredet lokale ved Universitetet for undervisningen i husdyrenes anatomi, likesom Det zootomiske museum hadde en del preparater som egnet seg for undervisningen. Professor Boeck erklærte imidlertid at han ikke kunne påta seg noen del av undervisningen da fysiologien »la beslag på hans krefter«.

Departementet (Indredepartementet) uttaler at det fremdeles er av den mening at opprettelsen av et Veterinærinstitutt her i landet ville være den virksomste måte å avhjelpe dyrlegemangelen på. Undervisningen kunne da tilpasses landets tarv, ennvidere kunne det påsees at de vordende dyrleger hadde den nødvendige fordannelse ved studiets begynnelse. Dette siste hadde ikke alltid vært tilfelle med de nordmenn som studerte i København.

Etter Indredepartementets mening var spørsmålet nå om opprettelsen av skolen burde fremmes i nærmeste fremtid eller om det burde utsettes. Da man ikke lenger kunne regne med at Boeck kunne overta undervisningen foreslår departementet at det bevilges 1500 spd. til et stipendium for 2¾ år til en lege som skulle studere veterinærmedisin i utlandet. Forslaget ble ikke vedtatt. Det var annen gang et slikt forslag ble fremmet.

Senere ble det fremsatt lignende forslag 3 ganger til før det i 1887 ble bevilget et stipendium med et slikt formål. Dette stipendium ble, som vi senere skal høre, tildelt en ung lege – *Ole Olsen Malm* – den senere Veterinærdirektør.

Skolen hadde, som det vil forstås, en mer enn trang fødsel. Vi må helt frem til 1918 før Stortinget vedtar opprettelsen av Norges veterinærhøgskole. Det er særlig to menn som har gjort seg fortjent i dette spørsmål: Veterinærdirektør N. P. Torshaug og fylkesmann, daværende landbruksminister Haakon Five.

Som det fremgår av det foregående interesserte professor Boeck seg levende for veterinærskolesaken. Han avga i alt 4 ganger, i 1830, 1833, 1836 og 1839, planer og overslag til en veterinærskole, om enn i stadig redusert skikkelse. Han gikk imidlertid trett og søkte seg over til Universitetet. Han fikk i allfall innkjøpt en tomt for skolen i 1826.

Da Boeck døde i 1877 ble det aktuelt å få en ny konsulent for departementet for det indre i veterinære spørsmål. Boeck fortsatte etter at han var blitt professor ved Universitetet som konsulent til sin død. Daværende medisinaldirektør Wilhelm Dahl tok derfor påny opp spørsmålet i 1877 om å få utdannet en yngre lege som veterinær. Stipendiet ble som nevnt bevilget i 1887 og tildelt Malm. Han reiste samme høst til utlandet for å studere veterinærvitenskap i 3 år, og hadde forpliktet seg til å ta dyrlegeeksamen og i tilfelle bistå ved opprettelsen av og meddele undervisning ved vordende norsk dyrlegeskole.

Høsten 1889 sender Malm et brev til medisinaldirektør Dahl, hvori han bl. a. skriver: »Jeg regner det som en pligt at arbeide for en snarlig opprettelse af en Norsk Veterinærskole. Denne mulighed er neppe så fjern som mange tror. Vort land er et af de få land i Europa, der ingen Veterinærskole har, skjønt det paa grund af sin utstrekning, sine eiendommeligheder og jordbrugets ringe udvikling trænger i høiere grad dertil end andre land. Der er for tiden en livlig tilstrømning av norske elever til veterinærskolen i København, hvilket viser, at trangen til dyrlæger herhjemme er blevet mer følbær. Det er imidlertid klart at deres utdanning for vort land må bli mangelfuld, fordi de fra skolen ikke kan bringe hjem med seg det kjendskab til sit fædrelands husdyr og dets veterinære administrasjon, som er en nødvendig betingelse for at kunne være til fuld nytte. Det nationale kan de først senere erhverve sig . . .«

Senere i brevet sier Malm om grunnleggelsen av en norsk veterinær-

skole at han blott har villet fremholde, at en veterinærskole her hjemme »baade er nødvendig og mulig, samt at der er tilstede baade trang og ønske om at faa afhjulpet denne trang, der forhaabentlig stadig vil vokse.«

Veterinærskolespørsmålet kom til å hvile en tid. Skolespørsmålet kommer inn i en ny fase, idet det går over til å bli et veterinærhøgskolespørsmål.

Grunnene til at det ikke lyktes å få opprettet en veterinærskole i forrige århundre til tross for alle de forsøk som ble gjort er forskjellige. Det var fra Stortingets side gitt bevilgninger. Der var anmodning til regjeringen og endog adresser til Kongen, men skolespørsmålet ble stillet i bero. Det er vel neppe tvil om at man dengang var klar over at man trengte fagmessig utdannede dyrleger, men man hadde neppe forståelse av hva disses utdanning krevde av penger og studier. Det virket avskrekkende at man i en økonomisk depresjonsperiode hvor der ellers også ble stillet store krav til staten måtte bruke 2-300.000 kroner til bygning av en veterinærskole og 15-20.000 kroner til drift av samme. Det staten i disse tider ofret på landbruket var mer enn sparsomt – 2400 kroner til overlærer Sverdrups akerdyrkningsseminar på Sem i Jarlsberg var alt. Først i midten av 1840-årene ble det gitt bidrag til opprettelse av landbruksskoler i flere amter. Landets husdyrbestand sto også på et ganske lavt utviklingstrinn.

At bestrebelsene på å grunnlegge en veterinærskole i 1830-årene strandet forklares for en vesentlig del av veterinærvesenets statsøkonomisk forholdsvis ringe betydning og dyrlegenes daværende lave sosiale nivå. Selv legevitskapen sto den gang på et forholdsvis lavt nivå. Veterinærmedisinen desto den gang i fremtredende grad i rent erfaringsmessig kurbehandling av de enkelte sykdommer. Et spørsmål som forebyggelse av smittsomme sykdommer og veterinærens betydning når det gjelder hygienen var den gang lite påaktet.

Da Den Kgl. veterinærskole i København ble åpnet i 1772 ble det påbudt at det for offentlig regning skulle sendes elever (lærlinger, både sivile og militære). Det var neppe skikk og bruk på den tid at elevene selv bekostet sin utdanning som dyrlege. Etter Benzens »Norske Dyrleger« å dømme har 48 av de 50 første dyrleger som kom hjem hatt offentlig stipendium. I et regjeringsforedrag i 1825 anføres at: »da det vistnok ikke er å vente, at nogen for egen regning bekoster sin opplærelse (som dyrlege) indser departementet ikke annet end at de dermed forbundne omkostninger må utredes ved ligning på amtet«.



O. O. Malm.

I tidsrommet 1780-1815 ble det uteksaminert 50 dyrleger, av disse hadde 48 offentlig stipendium. 33 var militære stipendiater og 15 sivile.

Kravene til fordannelse hos elevene som skulle opptas ved veterinærskolen i København var små. De skulle være mellom 18-25 år, ha »nogenlunde godt nemme«, være av bondestanden og fortrinnsvis sønner av landsbysmede. Disse opptagelsesbetingelser gjorde at de uteksaminerte dyrleger lenge kom til å stå på et lavt sosialt nivå. Dette gjaldt ikke minst nordmennene, som ofte slapp med mindre forkunnskaper enn danskene. Å befatte seg med syke dyr ansåes på den tid å være mer eller mindre nedverdiggende – for ikke å tale om obduksjon av døde dyr og befatning med dyrekadaver i det hele tatt.

For danskernes vedkommende ble kravene til fordannelse skjerpet, mens nordmennene fortsatt kom til å stå tilbake. Det veterinære sundhedsråd

uttalte i 1852 at de (de norske elever) var både til besvær for lærerne og sinket de danske elevers studium. Det ble derfor gjort en henvendelse til den norske regjering i sakens anledning.

I 1862 krevde Departementet for Det Indre at de norske elever skulle underkaste seg den anordnede forberedelseseksamen for danske eller medbringe en attest fra departementet om at de var i besittelse av nødvendige forkunnskaper. Dette vedvarte like til 1888 da den nystiftede Norske Dyr-lægeforening tok seg av spørsmålet.

I tiden frem til 1815 var det som nevnt i alt uteksaminert 50 dyrleger (kurssmeder, fanesmeder, hovslagere, kvegleger og dyrleger). Disse oppbar offentlig stipendium til sin utdanning enten fra arméen eller av et stift. De som var utdannet med stipendium fra arméen fikk gjerne ansettelse med det samme, mens de som var utsendt av et stift var betydelig verre stillet ved hjemkomsten. En av betingelsene for å få disse stipendier var plikten til å praktisere i det stift som hadde gitt stipendiet, uansett om det var behov for dyrlege eller ikke. De var så godt som stedbundet for hele livet og uten fast lønn. Det var heller ikke tilstrekkelig behov for en dyrlege her i landet på den tid. Privat praksis ga små inntekter. Husdyreierne brukte husråd og forsto ikke de eksaminerte dyrlegers betydning fremfor kvakksalverne.

Folk klaget offentlig over at de syntes dyrlegen tok for høy betaling for sitt arbeid. Ville dyrlegene ha praksis måtte de nesten ikke forlange betaling for sitt arbeid. De måtte ta samme betaling som kvakksalverne. Det ble forlangt at det skulle fastsettes takster og regulativer slik at dyrlegenes på forhånd små inntekter skulle beskjæres enda mer.

Det kom mange klager fra de privatpraktiserende dyrleger og det kom stadig ansøkninger om å bli tilstått lønn av det offentlige. Disse ble som regel avslått. Men det var ikke bare »almuen« som klaget over dyrlegens honorar. Det er flere eksempler på at det offentlige kranglet om regninger for et offentlig utført oppdrag. I et gammelt arkiv fra en amtsdyrlege i Hedemark har jeg funnet en korrespondanse om et honorar på 12 spd. som betaling for å ha fungert som oppnevnt sakkyndig i en dyrplagerisak. Dyrlegen måtte nøye beskrive hvordan han var kommet til et så høyt honorar. I sitt svar gjør han rede for det og tilføyer til slutt en bemerkning om at han tidligere har fått anvist samme beløp for et lignende oppdrag »uden at Herr Fogden har funnet seg beføiet til å komme med noen Bemerkninger«.

I en følgeskrivelse til sin årsrapport for 1859 (datert 15. mars 1860)

skriver samme dyrlege følgende: »... Folk i almindelighet bruger mer og mer Dyrlæggen, og forkaster lidt efter lidt Quaksalveren og Signekjærringer, og haaber jeg at De vil komme til at påskjønne Dyrlægens Raad. Rigtignok førend dette kan fuldkommen afhjelpes, maa høiere Vedkommende gjøre noget for Dyrlæggenes bedre Lønning besynderlig på sådanne tragter hvor der er vanskelig og lange Weie, i andet fald blir Dyrlægens Hjælp for kostbar da mange gange en Koes værdi gaaer bort i Omkostninger, saa Vedkommende finder sig bedre i at lade Dyret døe i alle Fald bruger de Quaksalveren, thi Dyrlæggen bør ogsaa leve, da han har ofret mange Penge og Aar for sine Studier. Men som det nu er Tilfelle er det dessværre mange som lever noksaa daarligt, men for at leve maa de tage sig nogenlunde godt betalt og mange av den aarsag mister mest av sin Praksis, og er det ogsaa Tilfælde at Vedkommende Dyreier som frygter Omkostningene søger ikke Dyrlægens Hjælp førend Sygdommen ej, hverken af Dyrlæggen el. nogen anden kan lade sig curere. – Alt skriver sig fra det samme.«

I et brev av 5. april 1860 kvitterer amtsdyrlegen for sin og en kollegas lønn for »1ste Quartal 1860«. – Den utgjorde tilsammen 35 spd., d. v. s. amtsdyrlegen hadde 70 spd. året = kr. 280,-.

Amtsdyrlegen sendte inn regning for en offentlig reise til Trysil i 1865. Reisen var $17\frac{3}{4}$ mil (1 mil var den gang 11 kilometer). Betalingen var 50 skilling pr. mil. I alt reiste han $17\frac{3}{4}$ mil og fikk utbetalt herfor av det offentlige 7 spd. $55\frac{1}{2}$ sk.¹ d. v. s. omtrent 30 kroner.

For en reise til Grundset for å besiktige to hester var regningen følgende:

Elverum, Grundset og tilbake $1\frac{1}{2}$ Mil à 50/-	=	75/
Diet 1 dag	=	90/
Besiktigelse	=	60/
		1. 4. 15

(1 speciedaler, 4 ort, 15 skilling).

Hvorledes forholdet var tidligere når det gjaldt ansettelse, lønn, pensjon m. v. vil med krass tydelighet fremgå av en departemental innstilling fra 1917:

»Dyrlege i Nedenes og Råbygdelagets Amt, Knud Olsen, der for offentlig regning er oplært ved veterinærskolen i København, ansøker om at tillegges en passende løn, eller og avskjed med pensjon og tilladelse til at vedbli at praktisere i distriktet.«

Amtet vil ikke innstille ham til avskjed, da distriktet ikke har noen

1. 1 speciedaler = kr. 4,00. Daleren deltes i 5 ort à 24 skilling. Over Østlandet kaldtes en »ort« for en »mark«.

annen dyrlege, men anbefaler at han får en årlig lønn, eller for denne gang en understøttelse som kunne utredes av amtets uvisse (?) utgifter. Amtet mener at han bør få sådan godtgjørelse for å hindre at han, som en svakelig mann, skal nekte sin hjelp når det offentlige krever det. Saken ble sendt 3. departement som gjorde følgende påtegning:

»I anledning av denne sak må departementet anmerke, at der ingen fond er anvist til slike lønninger eller gratialer, og at man synes ubeføiet til, uten hjemmel i nogen lov at påbyrde Kommunen at utrede sådan løn. Departementet anser sig forpliktet til underdanigst at gjøre oppmerksom på, at amtets forslag i den henseende synes endog likefrem stridende mot loven av 1ste juli 1816 om skattevæsenet...« »Ved avskjed menes vel her dispensasjon fra å oppfylle ved reskr. av 26de oktober 1792 bestemte plikter. Men til å meddele en sådan gis ei her tilstrekkelig grund. Det følger av sig selv at hans svakhet eller lovlige forhold må fritta ham for straf (!) om han formedelst disse årsager i enkelte tilfeller ei skulle kunne utføre befalede forretninger. Pensjon ville det, av ovennevnte angående lønningen anførte grund, vanskelig la sig gjøre at forskaffe ham; og da han aldrig har hat løn, så vil det være så meget mere betenkelig at tildele ham en sådan; ti indstilles: at det ansøgte ikke bevilges, hvorom amtet tilskrives.«

Det var ganske store distrikter amtsdyrlegene betjente i midten av forrige århundre. Det ovenfor nevnte distrikt omfattet Søndre Østerdalens Fogderi som var ca. 7800 km² stort. Til sammenligning kan opplyses at det samme distrikt i vår tid betjenes av 4 distriktsveterinærer og 2 privatpraktiserende. Man må ha lov til å si at dyrlegenes kår i midten av forrige århundre nærmest var kummerlige.

Om dyrlegenes befatning med *næringsmiddelkontrollen* i det 19. århundrede finnes det bare sparsomme opplysninger. Det var først etter at vi i 1860 fikk Sundhetsloven at interessen for næringsmiddelkontrollen våknet. Det var legene som vesentlig interesserte seg for dette spørsmål, og årsaken var de mange og store epidemier av sommerdiaré som de mente hadde sin årsak i mer eller mindre bedervede næringsmidler.

Inntil 1842 holdt man seg til Christian den V' norske lov om Misgjerninger, særlig kapitlet om falsk, hvor det bl. a. heter: »Sælger nogen forfalskede Varer, som han enten selv have forfalsket eller vites at være forfalskede, da skal han have forbrudt sin Boels Lod til Kongen og dobbelt så meget til den Kjøbende.« Denne lov ble avløst av straffeloven av 1842

2. Sjælland er som kjent 7016 km².

og dens bestemmelse om forfalskninger. Denne lov var gjeldende til 1860 og det var politiet som i dette tidsrom tok seg av sundhetsvesenets saker.

Da vi i 1860 fikk Sundhetsloven ble det lovbestemt at det i hver av landets kommuner skulle opprettes en sunnhetskommisjon (helseråd). Politiet fikk kun plikt til å påse at kommisjonens beslutninger ble etterkommet.

Sunnhetskommisjonene var i henhold til loven pålagt å utarbeide sunnhetsvedtekter. For Christianias vedkommende hadde disse vedtekter en trang fødsel. I 1861-63 var kommisjonen opptatt av å »samle opplysninger«. I 1864 fremsattes et forslag, men det fikk først kongelig approbasjon i 1874. I § 18 i disse vedtekter heter det »Sunnhetskommisjonen skal til forebyggelse af skadelige, Næringsmidlers Salg, jevnlig anstille Undersøgelser dels af de paa Torve, i Udsalgs- og Beværtningssteder fallbudne Næringsmidler, dels av de paagjældende Handlende eller Næringsdrivendes Opslagssteder og er til dette Øiemed berettiget til at fordre utlevert de nødvendige Prøver . . .«

Det ble Christiania som gikk i spissen, men noen særlig virksom næringsmiddelkontroll hadde man ikke i 60-årene. Noe av interesse finnes allikevel. I 1861 foreslo daværende dyrlege Nielsen Sæther, som praktiserte i Christiania, for magistraten at det skulle ansettes en dyrlege i kommunens tjeneste. Dette forslag resulterte ikke i noe og det går, som vi nedenfor skal se, hele 6 år før spørsmålet ble tatt opp på nytt.

Ved gjennomlesning av Sundhetskommisjonens forhandlingsprotokoll fra 60-årene finner man at kommisjonen bare leilighetsvis har beskjeftiget seg med spørsmål som vedrører næringsmiddelkontrollen.

I 1865 ble det påvist trikiner i innført amerikansk flesk og dette gjorde spørsmålet om trikinkontroll aktuelt. Det ble endel avisskriverier med krav om at trikinkontroll skulle innføres, og spørsmålet ble diskutert i Sundhetskommisjonen i 1865 og stadsfysikus mente at et sådant byrå kunne opprettes uten utgift for kommunen. I et senere møte meddeltes stadsfysikus hvordan trikinbyrået i Stockholm var innrettet, ennvidere at »alt var forberedt til aabning af et Bureau for Trichin-Undersøgelse her i Byen (Christiania) efter at Cand. pharm. Lyng havde erhvervet Attest (hvilken fremlagdes) fra Prosector Winge om at være i Besiddelse af den fornødne Færdighed i Trichin-Undersøgelse«. Det ble så avertert i avisen og anskaffet et stempel til »Mærkning av trichinfrit Kjød«, ennvidere ble det for den første måned bevilget Lyng 4 spd. til lønning av en assistent.

Det må øyensynlig ha vært en lønnende forretning å drive trikinundersøkelser. Det ble opprettet flere slike »byråer«, og i 1866 meddelte en av

Christianias praktiserende dyrleger fra til helserådet at han hadde opprettet et »kjødundersøgelsesbyrå«.

Da Christiania fikk sin første dyrlege i 1868, ble trikinundersøkelsene overført til ham.

Som nevnt ble spørsmålet om en egen dyrlege for byen reist i 1861 – men ble skrinlagt. I 1867 ble det på nytt aktuelt da byens politimester i en skrivelse til Sundhetskommisjonen henstilte til dette »at erklære sig enig i at der til at føre kontrol med det hos Slagtere og paa Torve frembudte Kjød antages en lønnet Dyrlæge«.

Saken ble behandlet i et nytt møte, og jeg skal her referere litt av forhandlingsprotokollen da den gir et godt bilde av forholdene den gang. I protokollen står bl. a. følgende: »Sagen om en lønnet Dyrlæge til at have Oppsyn med Salget af Kjød bragtes atter paa bane. Politimesteren opplyste at han den 10de April havde udfærdiget en Ordre til Politiets Officierer stadig at have Indseende med hvorvidt Slagtere forhandlede Kjød af syge Dyr eller havde syge Dyr paa Stalden, samt om der komme syge Dyr til Byen og i tilfælde at anholde saadanne indtil nærmere bestemmelse derom kan tages. Man enedes om at en Kontrol i denne Retning maatte ske ved Sammenvirkning av Politiet med Stadsphysicus og Bylægen og at disse sidste av Commissionens Formand skulde gives Paalæg om efter Politiets Opfordring at afgive Skjøn, om det anholdte Kjød er sygt eller ikke. Forsaaavidt man var i Tvivl skulde man være bemyndiget til at tilkalde en Dyrlæge.«

Etter forhandling med slakterforeningens bestyrelse fikk Stadsfysikus tilsagn om at foreningens statutter skulle forandres så det ble forbudt å selge kjøtt som stammet fra syke dyr, ennvidere skulle foreningen anmelde syke dyr til politiet.

Ordningen var ikke tilfredsstillende, og i 1868 forhøyde man Sundhetskommisjonens budsjett slik at denne »til Prøve kunde skaffe sig sakkyndig Bistand«. I 1872 ble stillingen som byens dyrlege fast og lønnen ble satt til kr. 860,- pr. år (den ble i 1879 forhøyet til kr. 1.200,- og i 1886 til kr. 1.600,-).

Det er først i slutten av 80-årene at interessen for næringsmiddelkontrollen våkner for alvor. Årsaken var de store melkeepidemier man hadde på den tid. Legene tok spørsmålet opp på sine årsmøter. Det samme gjorde den nystiftede Norske Dyrlægers Forening.

Det som her er anført viser at det var dårlig bevendt med både kjøtt- og næringsmiddelkontrollen i Christiania, og bedre var det neppe i de øvrige byer i landet. Det var først da vi fikk Loven om offentlig kjøttkontroll i

1892 at denne side av næringsmiddelkontrollen kom over i betryggende former. For den øvrige næringsmiddelkontroll skulle det gå ca. 40 år før den kom inn i betryggende, lovlige former.

Da Malm kom hjem som ferdig dyrlege i 1890 og ble konstituert som overlege for Det sivile Veterinærvesen begynte han straks å organisere veterinæradministrasjonen. Malm foreslo i januar 1893 for Departementet at det skulle foranledige opprettet en direktørstilling for Det sivile Veterinærvesen. I 1894 ble så Malm konstituert som direktør. Malm tok straks fatt på arbeidet med å revidere det gjeldende veterinærlover, og fikk i 1894 vedtatt den nye husdyrlov av 14. juli ang. foranstaltninger mot smittsomme husdyrsykdommer.

Veterinærvesenet sorterte den gang under Departementet for det Indre, men ble i 1900 overført til det nyoprettede Landbruksdepartement.

For dem som har særlig interesse av nærmere å studere veterinærvesenets historie her i Norge kan jeg anbefale fhv. Veterinærdirektør H. Hornes bok: Veterinærvesenets historie, Oslo 1925. Det er et meget verdifullt kildekrift med en detaljert fremstilling av veterinærvesenets utvikling i Norge. Det er denne bok som har dannet grunnlaget for denne artikkel. Ved siden herav har jeg benyttet meg av en artikkel jeg skrev i Norsk Veterinærtidsskrift 1931: »Trekk av næringsmiddelkontrollens utvikling i Oslo«.

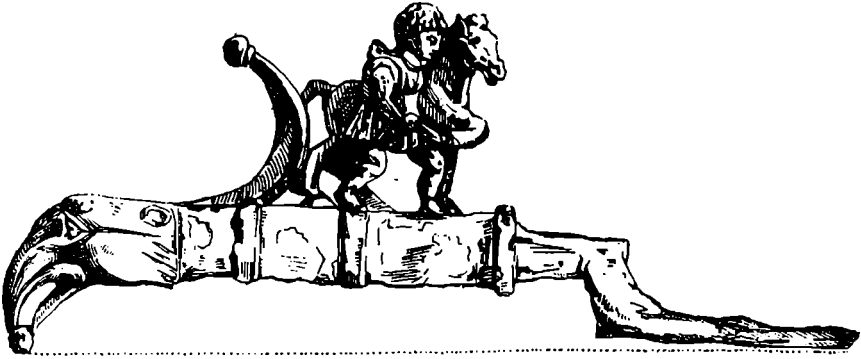


Fig. 1. Virkejernet fundet i den år 79 e. Kr. ødelagte by Pompeji.

Noget om virkejernet og dets brug

Af docent E. FRITZBØGER

Kendskabet til virkejernet strækker sig langt tilbage i tiden. Fig. 1 viser (11) således et virkejern fundet i den år 79 e. Kr. ødelagte by Pompeji. På virkejernet, som opbevares i Neapels museum, viser skaftets udsmykning på utvetydig måde, at det drejer sig om et stykke værktøj til brug ved hovens behandling. Da de på den tid anvendte beskyttelsesmidler mod hestehovens slid, hestesandalerne, kun benyttedes, når særlige vanskelige vejstrækninger skulle overvindes, eller hovene var ved at blive ødelagte af sliddet, er det vel tvivlsomt, om virkejernet brug ved hovens beskæring var så udstrakt og på samme måde, som efter indførelsen af beslaget med søm. Mig bekendt foreligger der imidlertid ingen skriftlige overleveringer om virkejernet brug hverken fra den tid, hvor hestesandaler benyttedes eller fra den første tid efter indførelsen af beslaget med søm, som her i Europa menes fremkommet omkring det 5.–6. århundrede e. Kr. Derimod giver beslaglitteraturen fra tiden for oprettelsen af veterinærskolerne gode oplysninger om virkejernet og dets brug.

Den første lærer fra vor gamle veterinærskole, som har beskrevet virkejernet, er Carl Viborg (13). Da han giver en indgående beskrivelse af, hvad han betegner det tyske virkejern – men som af tyskerne undertiden benævnes det engelske virkejern – skal jeg citere, hvad der står herom i den af Carl Viborg udgivne beslaglære. Om det tyske virkejern skriver Carl Viborg:

»Det Tyske Virkejern bestaaer af Bladet, Stangen, Bøilen, Stilken, Træheftet.

Bladet (den skiærende Deel) skal være hærdet, 2 T. bredt, 3 T. langt, med en $\frac{1}{4}$ T. opbøiet Siderand. Den nederste Flade er plan forsynet med Staal. Længden bør overgaae Bredden noget, da hiin altid afslides. Er denne Deel for bred, beskadiger man let Hestens Bov eller Straalen. Bladet kan undertiden skrues af, for at man kan vælge et smalere eller bredere, efter Hovens Størrelse. Dette Slags Virkejern har det Ubehagelige, at Skruegængerne let afslides, hvorved Bladet bliver løst. Bladet kan ogsaa være forenet til Stilken med en Fjæder.

Stangen er det Stykke, der sidder bagved Bladet. Dens Længde er 4 T., og den kan være fiirkantet, rund eller flad. Den fiirkantede foretrækkes, da den er lettere at smede, og bedre at sveitse til et nyt Blad.

Bøilen og Stilken kunne anses som en Forlængelse af Stangen. Bøilen skal være flad og tynd, og Stilken, som gaaer igennem Træskaffet, fiirkantet tilspidset, noget kortere end Bøilen.

Træheftet er den Deel, der omfattes af Haanden under Udvirkningen, det er dreiet, fortil forsynet med en bred Jernring, bagtil med en bred Træknap, som hviler mod Underlivet, naar Virkejernet bruges. Træheftet er indvendig forsynet med et Hul, igennem hvilket Stilken gaaer.«

Om det danske virkejern anfører Carl Viborg kun, at det næsten ganske ligner det franske og derfor ikke beskrives nøjere.

Om det franske virkejern står: »Den skiærende Deel, Bladet, skal være $1\frac{1}{2}$ T. lang, 2 T. bred med opbøiede Siderande. Bøilen er ufuldstændig. Stilken udgaaer fra Stangen med en Bøining bagtil, hvorpaa Heftet befastes. Det beskytter ikke saa godt Haanden, som det Tydske Virkejern.«

Af andre skribenter gives endnu mere detaljerede beskrivelser af, hvordan virkejernet skal være og f. eks. gennem mål på dets enkelte dele. Der er dog ogsaa undtagelser herfra. Således står hos Karl Wilhelm Vix (14) blot følgende:

Virkejernet må hverken være for bredt eller for smalt, for tykt eller for tyndt, for kort eller for langt og det må ikke have nogle skarpt tilslebne spidser eller noget »Spielwerk«. Hvad sidstnævnte angår skal her fremføres hvad Greve beretter herom.

Efter Greve (6) er der fortil eller bagtil på jernhåndtaget af det gamle tyske virkejern en kapsel, hvori der findes nogle hagl. Foretager smeden nu en kastende bevægelse med virkejernet, giver det ofte anledning til at

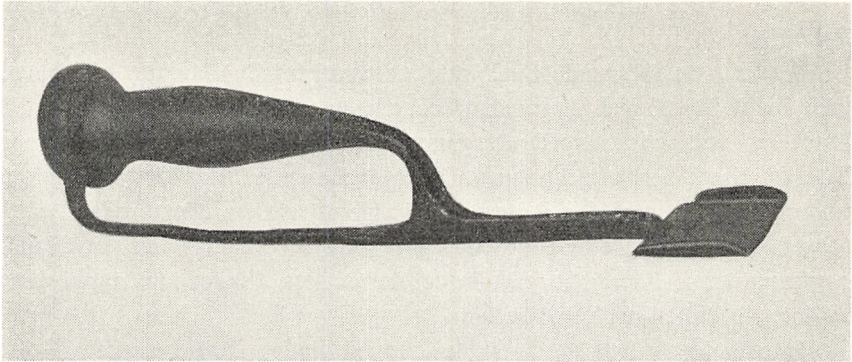


Fig. 2. Dansk virkejern fra før 1858.

den løbske hest bliver sky og modsætter sig beslagets udførelse. Hvorfor, skriver han, vore gamle har lavet det således, ved jeg ikke, imidlertid må de vel have tænkt sig hestene som små børn, thi for dem klinger man også med noget, når de er urolige, dog virker det på hesten lige modsat, thi den bliver urolig og ængstelig deraf. Eller, fortsætter han, er denne musik måske en underholdning for smeden? Det første er vel mere sandsynligt.

I stedet for hagl har sten og lignende fundet anvendelse til frembringelse af den ranglelignende lyd.

Hvordan har nu den omtalte type virkejern været anvendt? En indgående beskrivelse heraf finder man hos Jauze (7), hvor der står:

»Virkejernet skal altid holdes med højre hånd, (undtagen hvis man er kejthåndet) og på 2 forskellige måder. Den første består i, at man holder midten af krumningen mellem pegefingern og 3. finger, således at krumningens konkave flade finder støtte på midten af den tredje fingers første led. Den indvendige flade af pegefingerens første led hviler derved på den konvekse flades krumning, og tommelfingeren må støtte mod det parti, som forbinder pegefingerens første og andet led. De 3 øvrige fingre må være lukket helt sammen i hånden og omfatte den bageste ende af krumningen og den forreste ende af virkejernet's skaft. Når dette er gjort, fører man højre arms albue ind til kroppen, og i denne stilling må den hele tiden forblive. Beslagsmeden, som vil beskære hoven med virkejernet, må indtage en stilling, så hans venstre fod er sat frem, det venstre knæ er bøjet fremad, den højre fod indtager en krydsvis stilling med den venstre, og det højre knæ holdes noget bøjet, som om han ville knæle eller gå ned til dette leds halve bøjning. Endvidere må hans venstre hånd tjene som støtte-

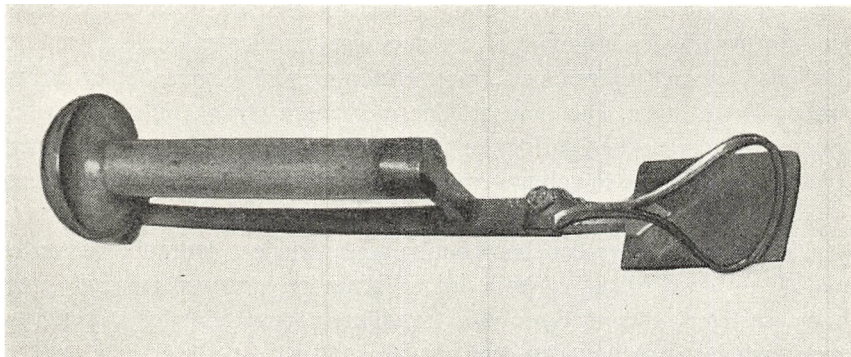


Fig. 3. Finsk virkejern med sikkerhedsbøjle.

punkt for dyrets hov, så han med hånden omfatter væggenes forreste del, forudsat at dyrets hov allerede er opløftet til beskæring. Endelig må beslagsmedens krop indtage en fuldstændig lodret stilling og ikke bøjes fremad, som mange forkert gør. Dyrlægen eller beslagsmeden må, for at beskære hoven, føre virkejernet alene ved bevægelse af den højre hånd og lænden, uden at han derved fører højre albue væk fra kroppen. Denne stilling ved beskæringen er helt og uomgængelig for let og uden uheld at kunne beskære hoven. På anden måde vil man ikke kunne anvende nogen styrke på at skære hornet ned, idet det lader sig jo vanskeligere fjerne jo hårdere det er; dertil kommer at værktøjet ved sit skær, uden at save, d. v. s. uden at trække, som man gør, når man saver, skal skære ved virkningen af stød. Når ved denne form for beskæring af hoven, den højre albue fuldstændig forlader kroppen, så vil den, der holder hoven op, og endog dyret, hvis hov beskæres, være i fare for gennem virkejernet, som hele tiden skal holdes fast i hånden, at blive såret. Man må aldrig holde løst på virkejernet, d. v. s. man må ikke under beskæringen lade fingrene blive slappe, så hårdt hornet end kan være.«

»Jeg har, skriver Jauze, set, at der ved beskæringen næsten blev skåret tre fingre af opholderen, og i et andet tilfælde blev bøjesenerne på dyrets baglem skåret halvt igennem. Flere gange har jeg set, der er blevet skåret i de muskler, som dækker overarmsbenet, og kun fordi man havde været eftergivende med at trykke albuen på den arm, som holdt virkejernet, ind mod kroppen; for i dette sidste tilfælde kan den, der arbejder, ikke mere på behørig måde lede sin arms bevægelser, så han ofte skærer for dybt.

Den anden måde, hvorpå virkejernet kan holdes under beskæringen, ad-

skiller sig fra den første ved, at man i stedet for at støtte pegefingern mod den konvekse flades krumning, lader den ligge mod nedenfor dette sted og kun lader tommelfingern støtte mod krumningen. Når man holder virkejernet på den måde, kan man arbejde med mere styrke, og man trættes mindre. Vi foretrækker derfor denne metode for den første, selv om den synes at være mindre i overensstemmelse med kunstens regler. Virkejernet krumning må så befinde sig mellem tommel- og pegefingern.«

Undertiden træffes den her omtalte type virkejern indrettet på særlig måde f. eks. med sikkerhedsbøjle for at forhindre gennemskæring af sener m. m. (se fig. 3) eller med en bøjle fra stilken til træheftet for at beskytte smedens hånd under udvirkningen.

Efter Jauze bruges virkejernet foruden til at skære små tynde blade eller spåner af hoven, før den beslås, eller for at påvise sygdom i hoven af nogle »zum Abschlagen der Schweizrube (beim Englisiren) des Pferdes«, idet det træder i stedet for den til dette formål bestemte saks.

Virkejernet anser Jauze for et af de vigtigste beslagværktøj for »Ved det bedrer man fodens smukke form, og forbedrer naturfejl, hvis jeg må udtrykke mig således, når det kun anvendes hensigtsmæssigt og til rette tid; men det samme værktøj ødelægger også dyrets naturlige stilling, når det bliver ført af en uvidende eller af en uøvet hånd.«

En citering fra Bouwinghausen von Wallmerode (2) viser imidlertid af den efter ham i ældre tid ofte slet udførte beskæring med virkejernet ikke indskrænker sig til at ødelægge dyrets naturlige stilling.

Bouwinghausen skriver således: »Medens smeden har skoen i ilden, og blæsebælgen bliver trukket af en karl eller dreng så foregår udvirkningen eller beskæringen. Smeden tager nemlig sit virkejern (et instrument som vil være få ukendt) og skærer eller virker i sit ansigts sved og under brug af al sin kraft sålen rigtig ud. Det samme gør han med strålen, som for det meste bliver beskåret så tynd, at den er ganske blød at føle på og som oftest bløder. I hjørnerne ved siden af strålen og i dragten graver han således ind med sit virkejern, at dragten næppe bliver en god linie tyk. Her (siger smeden) i hjørnerne må man rigtig lave luft, så at hoven kan udvides godt. Samtidig bliver dragten skåret således ned, at ballen rører jorden, når der ingen sko er under hoven. Men den fejl kan smeden afhjælpe ved hagerne, som vi senere skal se. I tåen derimod lades hornet langt og tykt, og så lidt som muligt skæres væk.«

I England – foruden i Nordamerikas forenede Stater og nogle egne af Tyskland (14) – hvor smeden selv holder hestens ben op (der benyttes ikke

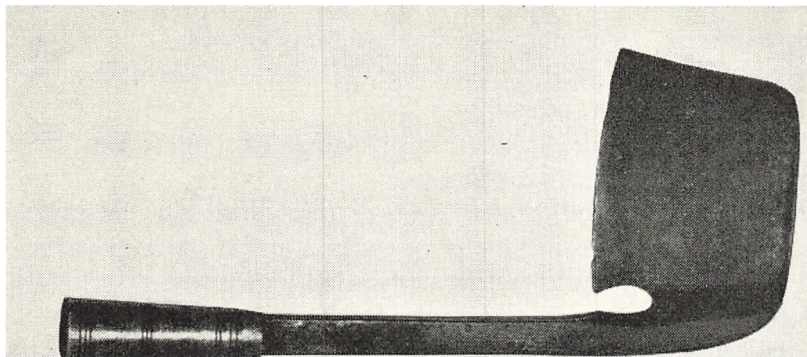


Fig. 4. Arabisk virkejern.

opholder) er virkejernet af omtalte type også blevet anvendt og indtil veterinærskolens oprettelse (London 1793) blevet brugt ved denne til hovens beskæring. Ifølge Carl Viborg brugtes virkejernet af den engelske smed på den måde, at det sættes mod skulderen og styres med højre hånd, der omfatter den S formige del af stangen på jernet. Efter veterinærskolens oprettelse skal ifølge Goodwin (5), hovkniven, »som længe har været benyttet ved undersøgelser af hoven for lidelser,« være trådt i stedet for virkejernet ved hovens beskæring.

Virkejernet brugtes af den engelske smed i retning fra dragt mod tå altså bagfra fremad. Det samme er tilfældet for en anden type virkejern det arabiske eller orientalske, som trækkes igennem hornet.

En beskrivelse af det arabiske virkejerns brug findes hos Behrens (1). Efter denne skal »Graf von Einsiedel« (3) have lært dette virkejern at kende på en rejse, han foretog til østen i året 1857, og han skal have indført det i Tyskland.

Om brugen af det arabiske virkejern skriver von Behrens: »Når skoen er fjernet, undersøger man omhyggeligt væggen for vejninger, er dette omhyggeligt eftersat, så rasper man forsigtigt tå og vægge.

Derpå tager man knælende støtte på højre knæ, efter at hoven er taget i venstre hånd, stemmer man albuen mod venstre knæ.

Skal hovens højre side først skæres ned, sætter man først den udvendige del af knivsbladet mod den vinkel, som dragt og hjørnestøtte danner, og skærer så, idet man trækker det i en bue udad mod hovens tå.

Ved beskæring af hovens venstre side sætter man det mod skaftet vendende hjørne af bladet mod hjørnestøttevinklen og skærer med det mod venstre skulder og går derefter over til en forkortelse af tåen efter at have ført det fra dragten i en bue mod højre.

Kun ved meget hårde, tørre hove er det nødvendigt at foretage en fornyet afraspning for at afslutte beskæringen.«

Behrens (1) fremfører, at man 1. skærer meget lettere med det arabiske virkejern end med »Stossmesseren« og opnår en meget glattere bæreflade, fordi man ikke skærer mod horntrådene, men i den retning som disse forløber og derved forebygger, at der trækkes stykker af væg og hjørnestøtter, hvilke dele ved den sædvanlige beskæringsmetode sjældent kommer fra beskæringen uden beskadigelser.

2. Hesten står ved beskæringen med det arabiske virkejern roligere, fordi der ikke finder en støden og rykken sted i kode- og kronled, og fordi hestens fod ikke behøver at holdes så højt.

3. Beskadigelser af hest og opholder er ikke let mulig ved det arabiske virkejern. Smeden kan lære håndteringen af dette i meget kortere tid (8-14 dage), end han bruger for at indøve sig i brugen af »Stossmesseren« og vil kunne udvirke hurtigere og bedre end med »Stossmesseren«.

Et andet virkejern, som også føres i retningen fra dragt mod tå, er Flormanns virkejern. Om dette virkejern, hvis udseende fremgår af fig. 5, skriver Carl Viborg (13):

»Professor Flormann i Lund har indrettet et Virkejern, med hvilket Smeden kan udvirke Hestens Hov, ved at trække til sig i stedet for at støde fra sig. Man vinder derved, at den, der udvirker Foden, ikke saa let beskadiger hverken Hesten, eller de, der holder op. Den mindre øvede Smed kan ogsaa lettere lære at føre dette, end det sædvanlige Virkejern. Disse Fortrin uagtet, bruges det dog meget sielden i Sverrig.«

Ved de på fig. 6 afbildede to stykker værktøj i form af et marokkansk virkejern og en marokkansk økse kombineres beskæring af hoven fra tå mod dragt med beskæring fra dragt mod tå. Disse stykker værktøj til beskæring af hove er af afdøde stabsdyrlæge G. Gautier købt af en indfødt beslag-smed i den marokkanske Atlanterhavs-by Rabat. Hestebenet blev holdt op af en medhjælper; smeden sad under arbejdet på hug. Med virkejernet skar han fra tåen mod dragten med skaftets knap støttet mod sit bryst; med øksen huggede han fra dragten mod tåen.

Er hornvæggen vokset sig meget lang, begynder man ifølge Pillwax (10) først med at forkorte den og betjener sig bedst herved for at lette arbejdet

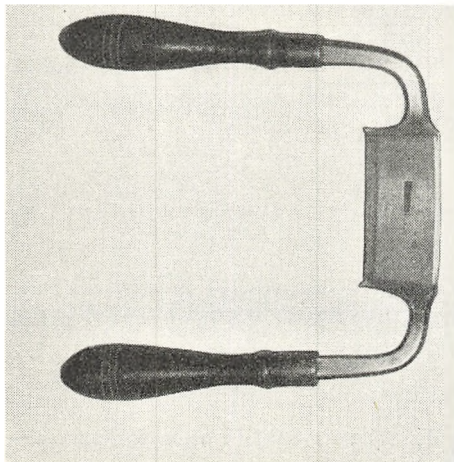


Fig. 5. Flormanns virkejern.

af en såkaldt »Zwickzange«. Denne tang adskiller sig fra den almindelige »Beschlag oder Beisszange« dvs. bræktang ved noget anderledes formede kæber. I nødsfald kan – ligeledes ifølge Pillwax – hornvæggens forkortelse ske med hovklinge. Men, fremfører han, det kan give anledning til forvridning af hov- og kronled.

Ikke sjældent anvendt var det på den tid forud for beskæringen at bløde hornet op. Von Sind (12) anbefaler hertil en blanding af komøg blandet med noget fammelt fedt. Carl Viborg anbefaler også komøg, men blandet med tjære, idet han fremfører: »det hænger godt fast ved Hoven og frembringer ikke meget Svineri«.

Om hovsalver skriver Carl Viborg, at de må bruges med forsigtighed, da de ellers forstyrrer den olieartede afsondring »som skeer paa Overfladen af den sunde Hov, og berøve den sin Overhud, som værner imod Luftens og andre udvortes Potensers skadelige Indvirkning.«

Morten Jensen (9) som var regimentsdyrlæge, docent i beslagkunst og bestyrer af læreanstaltens smedie siger om virkejernet, at det »bruges næsten ikke mere her ved Læreanstalten, til dels fordi det generer Hesten, naar Hornet er haardt, men især fordi det ikke kan bruges, hvor Beslagsmeden selv holder Foden op.«

Udenfor højskolen har virkejernet dog været brugt betydelig senere.

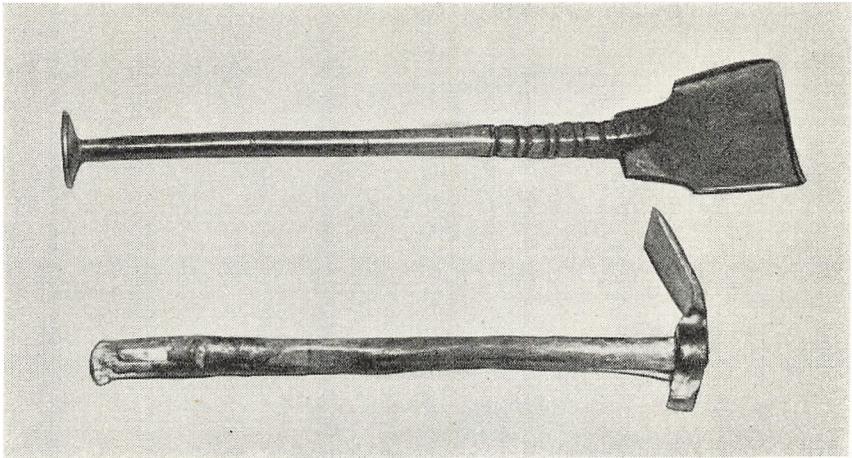


Fig. 6. Marokkansk virkejern og marokkansk økse.

I beslagsamlingen opbevares således et virkejern, lavet 1873 af smedemester Simon Hansen, Skovby pr. Kassemose, og brugt af denne så ualmindelig sent som til 1925.

I andre lande finder virkejernet endnu anvendelse. Således bruges det stadig ved veterinærskolen i Wien.

BENYTTET LITTERATUR.

1. Behrens: Englicher Hufbeschlag. Berlin 1880.
2. F. M. F. Bouwinghausen von Wallmerode: Anweisung die Pferde besser und nützlicher, als bisher zu beschlagen. Stuttgart 1780.
3. Graf Einsiedel: Gedankenzettel zu Ausübung des engliches Huf-Beschlages. Boutzen 1875.
4. Cesare Fiaschi: Trattato dell ímbrigliare, e ferrare cavalli. Venetia 1603.
5. Joseph Goodwin: A New System Of Shoing Horses. London 1824.
6. E. A. Greve: Anleitung zum zweckmässigen Beschlage und Behandlung der gesunden und kranke Hufe der landwirthschaftlichen Tiere aus dem Pferdegeschlechte. Osnabrück 1814.
7. W. Jauze: Die vollständige Hufbeschlagkunst. Berlin 1834.
8. P. Peuch & X. Lesbre: Précis du Pied du Cheval et de sa Ferrure. Paris 1896.
9. M. Jensen: Ledetråd ved Undervisningen i Beslagkunst ved Veterinær- og Landbohøjskolen. Kjøbenhavn 1860.
10. Johann Pillvax: Lehrbuch der Hufbeschlagslehre mit Inbegriff der Lehre von Klauenbeschlage. Wien 1855.
11. P. Charles Robert: Le Boutoir Romain. Revue Archeologique. Paris 1876.

-
12. J. B. von Sind: Die Kunst Pferde zu zaumen und gut zu beschlagen zwote Auflage mit Kupfern. Frankfurt und Leipzig 1868.
 13. Carl Viborg: Beslaglæren eller Kunsten at beslaae Hesten, Eslet, Muuleslet og Oxen. Kjøbenhavn 1837.
 14. Karl Wilhelm Vix: Praktische Beschlaglehre. Giessen 1834.

Studier over husdyravlens historie og teknik hos Tuaregerne

Af universitetsadjunkt, mag. scient. JOHANNES NICOLAISEN

Nord-Afrika har som følge af en særlig geografisk og strategisk betydning siden den tidlige Oldtid været udsat for europæiske og asiatiske magters erobringstrang. Saaledes udgjorde Fønikerne og efter dem Romerne stærke nordafrikanske kolonimagter, som gennem aarhundreder beherskede store dele af Atlaslandene, hvis oprindelige befolkning er Berbere. Efter Romerne kom i det 7. aarhundrede Araberne ind i Atlaslandenes østlige dele og de tilgrænsende egne af ørknen, og hermed indførtes Islam. Men det blev en senere arabisk invasion i det 11. aarhundrede, som fik afgørende indflydelse paa befolkningsforholdene i det egentlige Sahara. Med den første arabiske indvandring kom nemlig kun forholdsvis faa Arabere, som især kom til at præge de allernordligste byer nær Middelhavets kyst, hvorimod den senere invasion omfattende krigerske, arabiske beduiner tilpasset livet i det guldørkenland var af større omfang. Som et resultat af denne sidste invasion er store dele af Sahara idag beboet af arabiske nomader; men det er for kulturforskningen saa heldigt, at man i visse dele af ørknen med det tilliggende sudanesiske savanneland stadig finder et forholdsvis talstærkt element af de oprindelige berbiske hyrder kaldet Tuareger. I disse folks nomadekultur synes bevaret en række primitive træk, hvoraf nogle vil kunne bidrage til at kaste nyt lys over selve den nomadiske husdyravls første begyndelse.

Arabernes og Tuaregernes kulturmønstre er gennemgribende forskellige. Araberne er strengt faderretslige, mens Tuaregerne tillægger slægtskab gennem moderen en særlig betydning. Hele det sociale liv ytrer sig derfor helt anderledes hos Arabere end hos Tuareger, og i henseende til selve den materielle kultur er der ogsaa væsentlige forskelle mellem disse to folkegrupper, til trods for at de bebor samme geografiske provins. Her skal blot anføres som et eksempel, at Tuaregerne bor i telte af rødfarvede dyreskind eller i flyttelige hytter dækket med maatter, mens de arabiske nomader i Sahara saavel som i det egentlige Arabien har telte med en dug vævet af gedehaar og uld – en boligform vi plejer at omtale som det sorte telt.¹

Det er hensigten i denne artikel at redegøre for den del af Tuaregernes kultur, som har direkte tilknytning til selve husdyravlen. Det er da nødvendigt som en indledning hertil at give ikke alene en kort oversigt over Tuaregernes udbredelse, men ogsaa en beskrivelse af de ydre kaar, som præger disse vandrende hyrderes levevis. Thi selv om et folks hele kultur aldrig kan forklares ud fra de ydre kaar, saa øver kaarene dog en afgørende indflydelse paa selve erhvervsmetoderne.

Som det vil ses af kortet fig. 1, bebor Tuaregerne et ret udstrakt omraade beliggende mellem 14° og 30° nordlig bredde, og mellem 5° vestlig og 10° østlig længde. De kan inddeles i seks store grupper, som i nogen grad svarer til politiske stammeforbund: 1. Kel Ahaggar, eller Tuaregerne i Ahaggar Bjergene; 2. Kel Ajjer, eller Tuaregerne i bjergene Tassili-n-Ajjer nord og øst herfor ved grænsen til Libyen; 3. Kel Air, eller Tuaregerne i bjergmassivet Air syd for de to foregaaende grupper; 4. Kel Geres omfattende Tuaregerne syd for Air-bjergene og helt ind i det nordlige Nigeria; 5. Kel Adrar eller Tuaregerne i bjergene Adrar-n-Iforas vest for Air; 6. Ioullemmeden Tuaregerne som lever i et udstrakt omraade omkring Nigieren.

Kun de to nordligste Tuaregrupper omraader (Ahaggar og Tassili-n-Ajjer) kan betegnes som egentlig ørken. Det er stenede, bjergrige ørkenlande med tydelige levn fra en tidligere vulkansk periode i form af basaltkegler og kraterdannelser. Dette er især tilfældet i Ahaggar, hvor bjergene naar helt op til 3000 m over havets overflade. Overalt er disse stenede, bjergrige ørkenlande gennemfuret af et netværk af sandede floddale – de saakaldte wadier – som kun er vandførende efter heftige regnskyl. Naar det regner løber vandet fra fjældskrænterne hurtigt sammen i dalene, hvor man derfor finder ikke alene græsser og urter, men ogsaa buske og træer. Uden for dalene er der derimod saa godt som ingen fleraarig plantevækst, og netop dette forhold er karakteristisk for det egentlige ørkenland. Det er de smalle dales fleraarige plantevækst, som udgør det egentlige grundlag for Tuaregernes husdyravl i Ahaggar, og det er altid i eller ved dalene man støder paa de smaa nomadelejr af rødfarvede telte. Nogle af de fleraarige planter danner da ogsaa et fortrinligt kvægfoder, og særlig værdifulde er arter af tornede akacier i bjergenes lavere partier. Men de fleraarige planter udgør ikke det allerbedste foder — allerbedst er de enaarige urter og græsser, som især spirer frem efter regnskyl sent paa sommeren. Efter heftige regnfald kan hele ørkenlandet uden for dalene dækkes af et næsten sammenhængende tæppe af friske grønne planter, som bevirker en meget høj mælkeydelse

hos alle husdyrarter. Under saadanne forhold er det muligt for nomaderne at leve saa at sige helt af mælk, men de spiser dog i reglen selv da noget hvedebrød eller hirsegrød, da de ellers bliver trætte af den megen mælkedrikning. Men desværre for nomaderne er den velstand som følger med heftige regnfald og enaarige græsgange uden for dalene ikke nogen konstant aarlig tilbagevendende begivenhed. Det anslaaes, at gennemsnitlig fire aar ud af ti er saa tørre, at nedbøren er uden betydning for regeneration af enaarige græsgange.² I regnløse aar maa husdyrene altsaa klare sig udelukkende ved hjælp af fleraarige planter, som indeholder ringe næringsværdi, naar de er helt tørre. Hyppigt giver dyrene da slet ingen mælk, og i værste fald dør mange geder af tørst og sult, som det var tilfældet under mit ophold i Ahaggar vinteren 1954. I virkelige tørkeaar lever nomaderne faktisk udelukkende af agerbrugsprodukter. Den gennemsnitlige aarsnedbør i Ahaggar og Tassili-n-Ajjer ligger mellem 10 og 40 mm, men disse tal giver ikke noget virkeligt billede af nedbørsforholdene, som er præget af stærke svingninger fra det ene aar til det andet. Nomadernes husdyr i disse egne omfatter æsler, kameler, geder samt enkelte faar. Køer (zebuokser) holdes derimod kun hos bofaste agerbrugere af overvejende negroid race. Disse negerbønder, som bebor smaa landsbyer i ørkenlandets dale, benytter zebuokser som trækraft ved de kunstvandede markers brønde. Dette bofaste zebuhold er muligjort ved et fodertilskud af dyrkede planter.

Gaar vi nu fra Ahaggar mod syd til de to nærmeste Tuareg-grupper i Air-bjergene og Adrar-n-Iforas, saa kommer vi til egne med langt rigere nedbør. Den gennemsnitlige aarsnedbør ligger mellem 75 og 180 mm, og selv om der ogsaa her er svingninger i regnmængden fra et aar til et andet, saa falder der altid saa meget nedbør, at græsgangene af enaarige planter kan regenerere. Dette har til følge, at nomaderne her ikke alene kan holde flere, men ogsaa andre dyr. Faarene bliver mere almindelige end gederne, og de fleste Tuareger i hele dette omraade er i nogen grad ogsaa koavlere, mens heste fortrinsvis holdes af bofaste folk. Air og Adrar-n-Iforas er saavel klimatisk som plantegeografisk en overgangs-zone mellem ørknen og savannen. En spredt fleraarig plantevækst kan da ogsaa forekomme uden for floddalene.

Det egentlige savanneland bebos af de to sidstnævnte Tuaregrupper Kel Geres og Ioullemmeden. Den gennemsnitlige aarsnedbør kan her overstige 500 mm, og i regntiden er landet vanskeligt fremkommeligt. Savannevegetationen er først og fremmest karakteriseret ved høje fleraarige græsser og spredte akacietræer. Den fleraarige vegetation er her langt rigere end mod

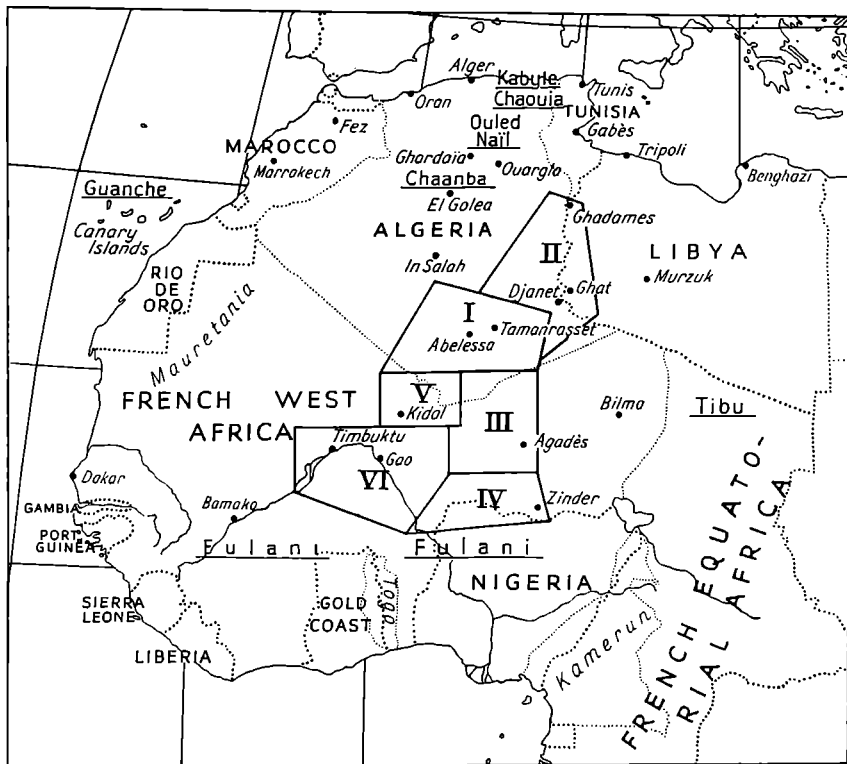


Fig. 1. Kort over det nordvestlige Afrika med angivelse af Tuaregernes udbredelse: I. Kel Ahaggar II. Kel Ajjer, III. Kel Air, IV. Kel Geres, V. Kel Adrar, VI. Ioulemmeden. Enkelte andre folk er angivet ved understregning. Hos nogle af disse har jeg foretaget undersøgelser over erhvervskulturelle forhold. Dette gælder de to berbiske folk i den algierske del af Atlaslandene: Kabylere og Chaouia, samt de arabiske steppennomader Ouled Nail med tilgrænsende stammer og de arabiske ørkennomader Chaanba eller Chamba nord for Tuaregerne i hvilket område jeg ogsaa har besøgt nomader af stammen Ouled Ba Hamou. Mod syd har jeg besøgt Fulberne (Fulani), som ogsaa findes i omraaderne IV og VI samt i den sydlige del af omraade III.

nord, men der er ogsaa her en lang, fast tørtid i hvilken husdyrene giver meget lidt mælk, og planteføde spiller da ogsaa en vigtig rolle for disse sydlige Tuareger. De mest almindelige dyr er køer og faar, men de øvrige husdyrarter forekommer ogsaa. Allertængst mod syd aftager kamelens betydning, da den vanskeligt trives i dette klima aaret rundt, men til gengæld bliver nu hesten et almindeligt ridedyr ogsaa for de tuaregiske nomader.

Forholdet er altsaa det, at jo længere man kommer sydpaa i Tuareger-

nes land des rigeligere bliver nedbøren og plantevæksten, og der er bedre betingelser for kvægavl mod syd end mod nord i ørknen. Men dog har græsgangene i de sydlige Tuareg-grubbers omraader en meget alvorlig mangel: der findes saa at sige ingen saltplanter, hvorimod saadanne i det nordlige ørkenland overalt findes i rigelig mængde (*Tamarix sp.*, *Atriplex halimus*, *Ruta bracteosa*, *Artemisia judaica*). I de dele af Tuareglandet, hvor disse planter ikke forekommer, er det nødvendigt at give dyrene (især kameler og køer) salt, som af karavaner indkøbes i oasen Bilma beliggende øst for Air-Bjergene, eller ogsaa at vandre mod nord til saltholdige egne med hjordene engang om aaret.

Mit kendskab til Tuaregerne hidrører fra ophold i Ahaggar, Tassili-n-Ajjer og Air, og det er min hensigt her at lægge hovedvægten paa husdyravlen hos Ahaggar Tuaregerne for hvem gederne er af stor økonomisk værdi. Der findes hos Tuaregerne to forskellige gederacer. Den ene af dem udmærker sig ved slank, næsten gazelleagtig vækst, et meget tæt og yderst kort haarlag, samt ved korte, tynde og kun svagt bagudrettede horn hos gederne, hvorimod bukkene har forholdsvis lange, skraat bagudstillede og skruedrejede horn. Denne gederace forekommer især hos de fire sydlige Tuareggrupper. Nordpaa hos Ahaggar og Ajjer Tuaregerne er gederne derimod karakteriseret ved lav vækst, meget langt haarlag af overvejende sort farve, i almindelighed sabelformede horn hos gederne (hvoraf dog enkelte fødes hornløse) og store skruedrejede horn hos bukkene.

Gedernes økonomiske værdi for Tuaregerne i Ahaggar viser sig blandt andet ved et omfattende ordforraad knyttet til gedeavl. Selv om dyrene som nævnt er overvejende sorte, saa forekommer dog ogsaa andre farver og hyppigst findes der to farver paa et og samme dyr; dette har sin særlige betydning idet dyrene netop betegnes efter deres farver (f. eks.: *tazordefut*: helt sort ged; *tazegark*: helt rød; *tazebort*: sort men med hvid farve nederst paa alle fire ben; *tamaalat*: sort med hvid blis; *takahamit*: sort med rød bug). Mere sjældent benyttes ogsaa betegnelser efter andre karakteristika (f. eks.: *tatamedjut*: dyr med meget smaa ører; *tabijauet*: hornløst dyr). Gedebetegnelser af denne art er ganske overordentlige talrige hos Tuaregerne i Ahaggar, som ved hjælp heraf er i stand til at tale om deres dyr med den yderste præcision. Men betegnelserne er ogsaa samtidig en slags navne nogenlunde paa samme maade som navne paa mennesker og hunde. De benyttes som saadan især af kvinderne, naar disse ønsker at kalde de enkelte dyr til sig for malkning, idet navnet da ledsages af en særlig sugende, lokkende lyd, som iøvrigt benyttes til beroligelse af alle arter af tamdyr. Gederne er i det

hele taget bemærkelsesværdigt nært knyttet til deres herrer. Der er flere forskellige kaldetegn som dyrene adlyder f. eks. et særligt raab, som benyttes, naar man ønsker at de skal følge hurtigt efter een, og et andet hvorved man kalder dem til lejren, naar der er fare for sjakaler. Hvor tamme og »intelligente« gederne er, kan maaske bedst illustreres ved et eksempel fra Air Tuaregerne. Her er det som i Ahaggar skik og brug at lade de ikke fravænnede gedekid græsse dagen lang nær lejren, mens selve gedeflokken ledes ud paa græsgangene. Imidlertid er der i Air's floddale en meget tæt vegetation og mange sjakaler, og det er derfor nødvendigt til stadighed at have kontrol med hvor kiddene er. Dette gøres paa den maade, at husmoderen, mens hun sidder i sit telt og passer sin daglige dont, med visse mellemrum udstøder et højt skingrende skrig, som øjeblikkeligt besvares med højlydt brægen fra kiddene. Svarer kiddene ikke er de kommet for langt væk fra lejren, og husmoderen vil da øjeblikkeligt gaa ud og se efter dem stadig kaldende med det særlige signal.³

Gederne er i det hele taget meget nemme at passe. I gennemsnit besidder et hushold vel 50-60 geder, men det maa her tilføjes, at det er ganske overordentlig vanskeligt, at faa helt sikre oplysninger om antallet af gederne i en lejr. Det er i allerhøjeste grad uhøfligt at spørge Tuaregerne derom, og de fleste af dem vil paastaa, at de i virkeligheden ikke selv aner, hvor mange dyr de besidder, da det anses for uheldsbringende at tælle dem. I en almindelig Tuareg-lejr paa fire-fem telte vil der vel hyppigt være 200-300 dyr, som kan vogtes sammen i en flok af en dreng eller pige paa en halv snes aar. Undertiden er vogteren en voksen kvinde, hvorimod voksne mænd med undtagelse af slaverne aldrig vogter gederne. De fleste Tuareger har nogle faa neger-slaver i deres lejre.

Som alle nomadiske kvægavlere holder Tuaregerne først og fremmest deres geder for mælkens skyld, og de tilrettelægger netop deres gedeaavl saaledes, at dyrene giver mest muligt mælk. Det er derfor ønskeligt at vænne kiddene fra saa hurtigt som muligt. Med gode græsgange af enaarige planter er dietiden op til en maanedes varighed; men er græsgangene tørre, saa dier kiddene to maaneder eller mere. I den tid kiddene dier vil de i almindelighed ikke faa overladt al mælken. De dier kun helt frit de første dage efter fødslen, hvorpaa deres andel i mælken begrænses. Dette gøres i almindelighed paa den maade, at man tøjrer dem til et af bagbenene et stykke borte fra flokken eller anbringer dem i smaa runde stenindelukker for saa først at lade dem komme sammen med moderdyrene efter malkningen. Til endelig fravænnning benytter man to forskellige metoder. Har man mange kid, saa samles disse

i een flok, som holdes borte fra moderflokken i nogen tid. Har man derimod kun faa kid lader man dem græsse sammen med malke-gederne, idet man hindrer diening ved at forsyne alle kiddene med en lille træpind anbragt paa tværs i munden og fastholdt ved hjælp af en snor bag hornene (fig. 2). En saadan metode til diehindring er almindelig anvendt til smaa kvæg overalt i det nordlige Afrika og mange steder i den gamle Verden i det hele taget. Man hindrer paa denne maade kiddene i at drikke mælken, mens de samtidig er i stand til at græsse uhindret. Hos Tuaregerne saavel som hos tilgrænsende arabiske nomader i Sahara benytter man imidlertid ogsaa undertiden en nært beslægtet metode, idet man simpelthen stikker en lille spids pind ind gennem kiddets kind-skind, saaledes at den kommer til at sidde fortil mellem kæberne. Netop denne metode anses af de fleste Tuareger for bedst, idet pinden anbragt paa denne maade ikke let falder ud igen.

Tuaregerne forøger saaledes deres mælkemængde ved at kontrollere kiddenes diening, og de anser dette for meget vigtigt. Men dette vil ikke sige, at de ikke ogsaa tager hensyn til kiddenes behov. De er paa det rene med, at kiddene skal have en vis mælkemængde for at vokse til som gode og sunde dyr, og i tider da geder med kid giver meget lidt mælk udøves der overhovedet ingen kontrol af dieningen.

Hvad Tuaregerne tillægger ganske særlig betydning for en rationel gedefodling er en effektiv fødselskontrol. Kun yderst sjældent tillader de deres geder at parre sig, som det passer dem. Det er regelen, at dyrenes parring begrænses til særlige perioder, og i Ahaggar lader man størstedelen af dem faa kid efteraar og tidlig vinter – altsaa i en periode som er forholdsvis kølig og har græsgange af eenaarige planter i tilfælde af regn. Fødsler netop paa denne tid sikres ved af ombinde bukkens penis med en snor i perioden fra september til marts-april, da parring igen begynder. Undertiden lader man ogsaa et mindre antal dyr parre om vinteren, saaledes at de føder kid om foraaet. Men hvordan man regulerer parringen bestemmes i nogen grad af hvor mange dyr man har, og hvor gode græsgangene er. Er der kun meget daarlig græsning af tørre fleraarige planter, kan der gaa et helt aar i hvilket dyrene ikke parres. Under saadanne forhold kan Tuaregerne, som allerede omtalt, miste et meget stort antal dyr. Men heldigvis forholder det sig saadan, at de dyr, der overlever en tørke-katastrofe, meget hurtigt kommer til hægterne, naar der først igen falder regn og de friske planter spirer frem. Gederne bliver da meget hurtigt fede og parringsdygtige, og man kan, hvis man ønsker det og forholdene tillader det, meget hurtigt forøge bestanden af geder ved fri parring. De fleste geder føder to kid ad gan-



Fig. 2. Gedekid som er fravænnet og forhindret i at die ved anbringelse af en pind i munden. Pinden fastholdes af en snor som gaar bag om kiddets horn. Billedet stammer fra de berbiske Chaouia-folk i Atlasbjergene, men en helt tilsvarende metode kendes hos Tuaregerne.

gen, og da drægtighedstiden er omkring fem maaneder og en ged iflg. Tuaregerne normalt vil lade sig parre igen ca. tre maaneder efter en fødsel, saa kan en og samme ged i heldige tilfælde faa fire kid paa et aar. Naar man i almindelighed ikke benytter denne metode, men begrænser parringen ved ombinding, saa synes der at være flere aarsager hertil: 1. Med fri parring afmagres dyrene, og de faar et tyndere haarlag, som saaledes bliver mindre anvendeligt til spinding (se nedenfor). 2. Kid født i den varme tid bliver aldrig saa stærke og kraftige som kid født efteraar-vinter. Der er om som-

meren mindre god plantevækst for kiddenes opvækst. Af samme aarsag og paa grund af selve varmen yder moderdyrene ogsaa ringe mælk. 3. Tuaregerne paastaar, at gederne ophører med at give mælk kort tid efter svangerskabets paabegyndelse, og med fri parring bliver der saaledes mindre mælk til nomaderne.⁴

Gederne malkes to gange i døgnet – tidligt om morgenen og sent om aftenen. Malkningen udføres som det ses paa billedet fig. 3. Malkepigen holder malkeskaalen, som er af træ, i venstre haand, mens hun fastholder dyrets ene bagben under højre arm og malker med højre haand.

Der er altid mere mælk om morgenen end om aftenen. Giver dyrene meget mælk, saa vil man drikke en del af morgenmælken frisk, men i regelen vil man benytte størstedelen af den til smørkærning, som foretages paa følgende maade: den nymalkede mælk hældes paa særlige skindsække, som saa anbringes en hel dag i solen (om sommeren) eller ved ilden (om vinteren). Ud paa natten hældes den saaledes syrnede mælk over i den egentlige kærnings-sæk, som i regelen bestaar af en hel garvet gedehud, og kærningen foretages den følgende morgen. Er der forholdsvis lidt mælk at kærne benyttes mindre skindsække, som efter oppustning med munden rystes frem og tilbage mellem hænderne (fig.4). Er der meget mælk bruges større sække hvis ene ende fastbindes til en i jorden nedrammet pæl. Efter rystning i nogen tid udskilles smørret som smaa hvide kugler eller klumper, som udtages af sækken efter tilsætning af vand. Dette hvide smør spises undertiden uden videre behandling, men i regelen opvarmes det først i en lerpotte over ilden, men dog saaledes at det ikke koger. Under denne opvarmning blandes det altid med dele af en enaarig urt kaldes *ainesnis* (latinsk navn ikke bestemt), og undertiden ogsaa med mel af stødt dadler, stødt hirse eller pulver af hornene fra det store vilde bjergfaar muflonen (*Ammotragus lervia*). Efter denne proces antager smørret en gullig farve, og det hængemmes nu i beholdere af ugarvet kamelskind eller i kalebasser. Smør benyttes hovedsageligt som sovs til brød, der spises af store træskaale, eller til kogning af magert kød. Men smør har hos Tuaregerne saavel som hos mange andre afrikanske folk ogsaa en helt anden funktion: det benyttes nemlig i udstrakt grad til salve for haaret og da ganske særligt af Tuaregkvinderne, hvis frisure bestaar af en række fine fletninger. Der er næppe tvivl om at anvendelse af smør til salve er noget ældgammelt; hos visse østafrikanske kvægavlere tjener det kun dette ene formaal.

Naar smørkærningen er tilendebragt bliver der tilbage kærnemælk med noget forøget vandindhold. Denne sure mælk, der hyppigt betegnes med det

arabiske ord *leben*, er overordentlig værdsat af Tuaregerne saavel som af andre folk i det nordlige Afrika, da den er et effektivt middel mod tørst i disse hede egne. Paa kamel-rejser medbringer Tuaregerne en særlig skind-beholder med sur kærnemælk, som maa tilsættes vand før drikning, da mælken paa grund af kamelens bevægelser og varmen bliver meget tyk.

Kærnemælk blandes undertiden ogsaa med frisk mælk, og mange Tuareger værdsætter denne blandingsdrik højere en nymalket mælk. Kærnemælk bruges ogsaa overalt hos Tuaregerne i Ahaggar og Tassili-n-Ajjer til fremstilling af ost, og den anvendte fabrikationsmetode er da meget simpel: man opvarmer kærnemælken, som derpaa hældes gennem en særlig dertil indrettet kurv i hvilken ostemassen bliver tilbage; denne masse formes med hænderne til smaa runde oste, som saa lægges til tørring. Kærnemælksost er den almindelige oste-type hos de nordlige Tuareger, som paa denne maade faar baade smør og ost af den samme mælk. Maaske er det en oste-type som er særlig knyttet til gedeavl eller i hvert fald smaakvægsvlen, og det er maaske en metode som er historisk ældre end den egentlige ostefabrikation af sødmælk. Sødmælksost fremstilles overalt hos Tuaregerne, men hovedsageligt hos de sydlige grupper, hvor man til gengæld ikke kender til kærnemælksost. Tuaregerne laver sødmælksost efter en metode, som er kendt hos mange andre folk i Afrika, Asien og Europa: man opvarmer den friske mælk og benytter som løbe dertil dele af mavesækken af smaa kid, som aldrig har smagt andet end mælk. Derved dannes der en vandholdig ostemasse, som saa presses sammen ved hjælp af en lille straamaatte; man danner derpaa med haanden smaa flade rektangulære oste, som i det tilfælde man laver meget ost henlægges til tørring paa en særlig platform hvilende paa fire i jorden nedrammede pæle.⁵

Frisk ost – og især sødmælksosten – er en meget anset spise hos Tuaregerne, men ost fremstilles for en stor del som proviant til den del af aaret, da der er meget lidt mælk, og osten bliver hurtigt stenhaard. Den tørre ost knuses i regelen i en stor træmorter og blandes med vand, hvortil ogsaa hyppigt sættes stødte dadler og hirsemel. Denne ret eller drik er meget almindelig i den hede sommertid, da mælk er sjælden.

Selv om gederne først og fremmest har værdi som malkedyr, saa er de dog ogsaa paa mange andre maader af økonomisk betydning. De leverer det meste af det kød Tuaregerne spiser, men der slagtes forholdsvis faa dyr, og man savner iøvrigt heller ikke kød i de perioder man har meget mælk. De dyr der slagtes er hyppigt halvvoxsne bukke eller golde hundyr, men man kan ogsaa slagte de helt smaa bukkekid – øjensynligt med den motive-

ring, at der saaledes bliver mere mælk til husholdningen. Ideelt kastreres ifølge Tuaregerne de overtallige bukkekid umiddelbart efter fravæningen, men denne ideelle regel overholdes tilsyneladende ikke altid, og mange bukke kastreres paa et senere tidspunkt for at faa fede slagtedy. Man kastreter enten ved skæring med kniv⁶ eller ved knusning med sten eller træ, idet man til sidstnævnte metode hyppigst anvender den tunge støder hørende til den store træmorte. Selve slagtingen foretages som hos alle muhammedanske folk ved overskæring af dyrets hals, og kødet tilberedes ved kogning i lerkar eller ved stegning dækket med varmt sand, aske og gløder.

Naar Tuaregerne slagter sker det hyppigt ved festlige lejligheder saasom bryllupper og religiøse fester, eller ved besøg af fornemme gæster. Men undertiden slagter de ogsaa dyr selv om de egentlig ikke trænger til kød, thi man er simpelthen nødt til at slagte et vist antal geder hvert aar, da man har brug for deres skind. Det omstrejfende liv i ørknene nødvendiggør et stort antal beholdere til vand, mælk, mel, dadler o. s. v., og netop gedeskind er særlig velegnet hertil. Disse beholdere af gedeskind laves paa den særlige maade, at man flaar skindet poseformet af dyret for efter garvning med plantestoffer og indgnidning med smør (eller hjernemasse) at tilsy de aabninger som fremkom under flaaningen. I tidligere tider benyttede man iøvrigt ogsaa gedeskind til den daglige dragt, som nu om stunder fremstilles af bomuldstøj, og endnu anvendes gedeskind til simple kapper, som man bærer med haarsiden indad ved vintertid, samt til lændeklæder, der bæres af halvvoxne drenge, til sandaler, samt til teltskind, hvortil dog ogsaa bruges skind fra andre dyr (faar, zebukalv, muflon). Endelig maa det nævnes, at gedernes lange haar afskæres engang om aaret i den hede tid for at blive benyttet til spinning af reb til teltbarduner, fastbinding af sadler og byrder paa lastdyrene og mange andre formaal.

For Tuaregerne i Ahaggar saavel som øst herfor i Tassili-n-Ajjer er gederne saa ganske afgjort de dyr, som har den største direkte betydning for økonomien. Faaret derimod spiller, som omtalt ovenfor, her en mindre væsentlig rolle, og meget faa Tuareger har mere end et faar for hver 10 geder.⁷ Faareavlens teknik er iøvrigt næsten som beskrevet for gederne, og der er ingen grund til at gaa yderligere ind paa dette. Hvad der derimod vil være paa sin plads er en kort beskrivelse af selve faareracen, som udmærker sig ved en særlig primitiv stilling. Det er haarfaaret (*Ovis longipes*), som i stedet for uld har et ganske kort, tæt haarlag og som iøvrigt kan karakteriseres ved høj vækst, lang og tynd hale samt store sneglehusformede undertiden næsten cirkeldannede horn for væddere. I den aller-

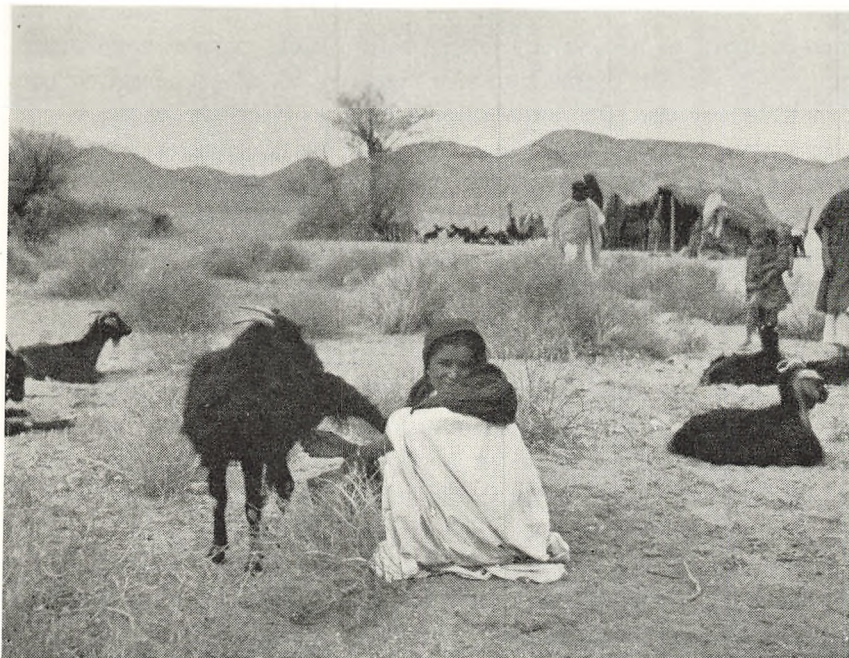


Fig. 3. Gedemalkning hos Tuaregerne i Ahaggar. Lejren med et af dens skindtelte ses i baggrunden.

sydligste del af Tuaregomraadet træffes en lidt anden type af denne haarfaars-race, idet vædderen her har lange skrue drejede horn staaende vandret ud til siden. Der synes blandt zoologerne at herske enighed om, at haarfaaret er den ældst kendte faarerace, og at det første europæiske faar hørte hertil. Særlig primitiv, formoder man, er den type, som er karakteriseret ved væddernes vældige vandrette horn. Man ved, at den var kendt i det gamle Ægypten, og at den i dag foruden i det sydlige Tuaregomraade med tilgrænsende dele af Vest-Afrika forekommer hos Niloterne i Nilens isolerede sumpegne vest for Abessinien.⁸

Vor viden om de enkelte husdyrarters første tæmning er endnu meget mangelfuld. Til de senest tæmmede arter henregner man i almindelighed dromedaren eller den enpuklede kamel. Ganske vist kan man ikke præcist angive tid og sted for dette dyrs første tæmning, men der er noget der taler for Vest-Asien (formentlig Arabien). omkring 2. aartusind f. Kr. Det er endvidere sandsynligt, at kamelen ikke blev kendt i Ægypten før omkring 500 f. Kr., og at den først langt senere kom til de vestligere dele af Nord-

Afrika. Den tidlige Oldtids forfattere (Herodot, o. a.), som var velkendte med det nordlige Afrikas geografi og naturhistorie, omtaler nemlig aldrig nogensinde kamelen. Første gang vi i litteraturen finder oplysninger om dette dyrs tilstedeværelse i det nordvestlige Afrika er i virkeligheden hos Caesar, som i bytte fra den numidiske konge Juba tog 22 kameler. Først noget senere synes kamelen at have faaet afgørende økonomisk betydning for den indfødte befolkning i det nordlige Afrika; men vi kan paaregne, at den var almindelig kendt fra det 4. aarhundrede e. Kr., da de historiske kilder fra denne tid blandt andet oplyser, at en romersk feltherre krævede 4000 kameler af befolkningen i Tripoli.⁹

Dette synes at være de nogenlunde sikre oplysninger om kamelen i Afrika, men ikke desto mindre har enkelte forskere haft en noget andet opfattelse. En teori om, at kamelen først blev indført til Afrika af Araberne er nu helt opgivet,¹⁰ og en anden teori om at den var kendt i det nordlige Afrika længe før den klassiske Oldtid er ikke meget sandsynlig.¹¹ Derimod synes det rimeligt at antage, at vi i det nordlige Afrika har to forskellige kamelracer af hvilke den ene er indført af Araberne, mens den anden er den til landet omkring Kristi fødsel først indførte kamel. Den arabiske kamelrace kan kort karakteriseres ved grov og kraftig bygning samt et tykt udlag paa forkroppen og omkring puklen. Det er en race som er særlig egnet til karavanebrug og iøvrigt ogsaa som malkedyr, og den forekommer især i den allernordligste del af Sahara, som er Arabernes vigtigste omraade. Længere sydpaa i ørknen finder man den formentlig ældste kamelrace karakteriseret ved slank og elegant vækst samt et meget kort og tæt haarlag i stedet for egentlig uld. Til denne race, som især er velegnet til ridebrug, hører de fleste Tuaregkameler.¹² Det er sandsynligt, at den blev indført til Sahara af berbiske stammer, som til en vis grad maa anses for Tuaregernes stamfædre. Det forholder sig nemlig saadan, at Tuaregerne kan inddeles i flere sociale klasser af hvilke de to vigtigste normalt betegnes som adel og vasaller, og denne klassesdeling synes at hidrøre fra en oprindelig forskel i erhvervs-kultur. Vasallerne havde oprindeligt ingen kameler, men ernærede sig i overvejende grad som smaakvægsavlere. Kamelen blev indført senere af stamfædrene til den nuværende adelige klasse blandt Tuaregerne. Tuaregernes mest paalidelige traditioner bekræfter dette, og det er iøvrigt i overensstemmelse med det fra etnografien velkendte forhold, at en social klassesdeling hyppigt opstaar, naar to forskellige erhvervskulturer mødes. Et analogt eksempel kan anføres fra Øst-Afrika, hvor koen blev indført af hamit-tiske hyrdefolk, som nu her danner en adelig klasse, mens de oprindelige



Fig. 4. Smørkærning ved rystning af en oppustet skindsæk. Kvinden sidder under skindteltets dug. Fra Ahaggar.

negerbønder danner borgerstanden. Disse negerbønder havde oprindeligt ikke lov til at besidde køer, og der er ogsaa en parallel hertil fra Tuaregerne, hvor vasallerne i gamle dage ikke maatte eje kameler.¹³

For de fleste Tuareger i Ahaggar er kamelerne først og fremmest last- og ridedyr. Især tjener de som transportdyr for de karavaner, der hvert aar gaar nordpaa til de daddelavlende oaser (In Salah-Aoulef) og til Sudans hirsedyrkende negerlandsbyer (Tanout, Tahoua, Zinder). Netop gennem karavanehandelen sikrer Ahaggar Tuaregerne sig et stort tilskud af de agerbrugsprodukter uden hvilke de ikke ville kunne klare sig gennem de frygte-

lige tørkeaar. Trods tørke kan man altid handle paa Sudan, da man her sælger salt transporteret paa kameler, der ikke paa samme maade som gederne er underkastet tørkeperiodernes katastrofer. Naar tørken sætter ind i Ahaggar er det forholdsvis let, at drive kamelerne, som stiller store krav til foder, til andre græsgange fjernt fra Ahaggar – og det er ligefrem en nødvendighed, thi tilvæksten af kameler foregaar meget langsomt, og man har ikke raad til tab. Kamelen har en drægtighedsperiode paa knap et aar, og der hengaar et aar efter fødslen, før den igen parres. Kamelen faar altsaa kun et føl hvert andet aar, og dette vil først blive parringsdygtigt i tre aars alderen. Et tab af geder i de meget tørre aar vil ikke kunne undgaas, da det er vanskeligt at føre gedeflokkene fra Ahaggar gennem de øde ørkenegne til bedre græsgange. Men til gengæld er tilvæksten af geder hurtig, naar først græsgangene igen er gode.

Det eneste kamel-produkt som hos Tuaregerne har nogen virkelig betydning er mælken. Har et telthold mange kameler kan dets medlemmer med gode græsgange leve næsten helt af kamelmælk, som drikkes uden nogen form for tilberedning, idet den dog undertiden opvarmes. Gode malkekameler kan give omkring 10 liter mælk dagligt, men mælkemængden er iøvrigt afhængig af græsgangenes bonitet. Der skal meget mælk til for at man kan leve udelukkende af det, og man kan ikke oplagre kamelmælk i form af ost til brug for de mælkefattige perioder, da kamelmælk simpelthen ikke egner sig til hertil. I Ahaggar kærner man kun smør af kamelmælk i de tilfælde, hvor man mangler gedesmør til salve for haaret, og kærningen foretages da paa en ganske besynderlig maade: Man fylder noget kamelmælk i en skindsæk, som fastbindes til sadlen af en ridekamel, hvorpaa man rider denne i hurtigt trav ind til der ved dyrets vuggende og stødende bevægelser udskilles smør af mælken i sækken. Tuaregerne i Ahaggar spiser aldrig kamelsmør, hvilket derimod er tilfældet hos i hvert fald nogle af de arabiske stammer længere nordpaa i Sahara og tilsyneladende ogsaa hos nogle af Ajjjer-Tuaregerne. Tuaregerne paastaar, at det er ret vanskeligt at kærne kamelmælk, hvorfra smørret udskilles mindre let end af mælk fra andre dyr, og dette synes at være i god overensstemmelse med forskellige veterinærers undersøgelser. Kamelmælk er ganske vist næsten lige saa rig paa smør som komælk og rigere paa sukker, men indeholder til gengæld mindre kasein, og forsøg har vist at mælken kun meget vanskeligt lader sig kærne.¹⁴

Tuaregerne drikker altsaa deres kamelmælk, og det er en overordentlig skattet drik, som paastaas at give styrke og kræfter. Det er da naturligt, at man ogsaa har særlige metoder, som skal hindre kamelføllene i at drikke al

mælken, og disse metoder er i princippet forskellige fra ovennævnte diehindrings-systemer anvendt til faar og geder. I Ahaggar er den mest anvendte metode den at forsyne moderdyret med en flettet pung om yveret, og man kan da lade føllet græsse sammen med moderen. Hos Tuaregerne i Air er det derimod mere almindeligt at holde føllene ved lejren, mens hunkamelene drives ud paa græsgangene. Men begge steder forekommer ogsaa andre metoder: man kan for eksempel forsyne føllet med en flettet mundkurv, eller man kan skære huden løs to eller tre steder paa føllets næsebro, saaledes at der dannes saar som smerter under forsøg paa diening. Disse saar fremtræder som smaa forhøjninger eller knopper, som tillægges en vis forskønnende virkning paa ridekamel, saaledes at denne metode nu om stunder tilsyneladende hyppigst udføres af rent æstetiske grunde (fig. 5). Undertiden skærer man da ogsaa en hudlap løs under kamelens hage.¹⁵

Kamelernes maltes ligesom smaa kvæget to gange i døgnnet – sent om aftenen og meget tidligt om morgenen. Til malkningen benyttes særlige træskaale, og malkningen foretages af mændene, som staar ved dyrets side (fig. 6). Hunkamelene lader sig i regelen ikke malke medmindre de har deres føl hos sig, og det er ogsaa almindeligt at lade føllet die lidt før malkningen. Hvis en kamel mister sit føl, kan det undertiden erstattes med et andet under malkningen, men man kan ogsaa udstoppe det døde føls skind med straa til en dukke. Naar denne stilles hen til moderdyret vil det tro, at det igen har sit føl hos sig, og malkningen kan foretages uden besvær. Brugen af en saadan malke-dukke synes kendt hos de fleste kamel-avlere i det nordlige Afrika og Vest-Asien.¹⁶

Kameler slagtes ikke ved overskæring af halsen, som det er tilfældet med andre dyr i den islamiske verden, men stikkes med en lang kniv, som bores ind i halspuls-aaren nær brystet. Imidlertid slagter Tuaregerne kun undtagelsesvis selv deres kameler. De slagter syge dyr, som de alligevel forventer at miste, og de slagter evt. en kamel ved bryllupper og andre fester, naar et stort antal mennesker skal bespises. Hos Tuaregerne i Ahaggar knytter der sig en vis prestige til ved saadanne lejligheder at slagte kameler i stedet for smaa kvæg, selv om sidstnævntes kød iøvrigt anses for mere vel-smagende. Hos de sydlige Tuareger slagter man kun yderst sjældent kameler, og mange klaner afholder sig fuldstændigt fra spisning af kamelkød, saaledes at man end ikke vil tage føde til sig af anden art, hvis den tilberedes eller serveres i beholdere som vides at have indeholdt kød af kameler. Kamelkød spises i det hele taget hovedsageligt af den bofaste oasebefolkning

i det nordlige Sahara, hvor Tuareger og Arabere sælger en del af deres kameler til slagtning.

Kamelkød er vanskeligt at tilberede, idet det maa koge meget længe. Det egner sig ikke helt saa godt til tørring som kød fra andre dyr, og det er derfor upraktisk at slagte en hel kamel i et almindeligt hushold. Slagtning er da heller ikke nødvendig, efter som Tuaregerne kun anvender kamelskind til en meget ringe del af deres husholdningsredskaber. I almindelighed garver man heller ikke kamelskind men anvender det ugarvet – eventuelt behandlet med salt – til smørbeholdere, beholdere til garvning af andet skind, kamelpiske til ridebrug samt i visse tilfælde til laskning af træ ved fremstilling af sadler o. l. Kamelskind har sammenlignet med gedeskind en ret underordnet betydning for Tuaregerne. Det benyttes aldrig til teltskind eller til egentlige dragtstykker. Lige saa ringe værdi har kameluld – af den simple, ovenfor anførte grund, at Tuaregernes kameler i almindelighed ikke har egentlig uld. Uldkameler som hos Araberne forekommer dog hos nogle af de nordlige Tuareger, som plukker ulden af med hænderne, afskærer eller afklipper den. Den spindes af kvinderne og anvendes mest til korte reb, hvormed kamelen bindes om forknæet, naar man ønsker at holde den i liggende stilling. Blandet med gedehaar kan kameluld ogsaa bruges til en art primitiv vævning eller maaske rettere fletning, thi egentlig vævning kender Tuaregerne ikke. Man fremstiller paa denne maade smaa transport-sække, men aldrig nogensinde dragtstykker eller teltdug som Araberne.

Til ridning er kamelen ikke af helt samme betydning nu om stunder som før aarhundredeskiftet og den europæiske indtrængen i Tuaregernes omraade. Før Franskmandene besatte landet var kamelen et meget vigtigt krigsdyr. Tuaregerne foretog dengang hyppigt røvertogter mod de arabiske stammer eller mod andre Tuareger, og saadanne togter gennem de øde vandfattige ørken-egne var kun gennemførlige ved hjælp af kameler. Men kamelerne var ikke alene disse togters middel, men ogsaa selve deres formaal. Man foretog nemlig først og fremmest disse togter for at røve kameler, som forholdsvis let kunne fjernes fra fjendtligt territorium og hurtigt bringes gennem den golde ørken tilbage til Ahaggar.

Kamelen er stadig mandens vigtigste transportmiddel, og Tuaregerne interesserer sig den dag i dag overordentlig meget for opdræt af gode ride-dyr. Ja, der betales undertiden for usædvanligt gode ridekameler en pris der svarer til værdien af 5-6 almindeligt gode kameler. En god ridekamel har ifølge Tuaregerne følgende egenskaber: kort hale, fyldigt og dybt bryst, men ringe udviklet bug, lange ben i forhold til kroppens længde og fødder af

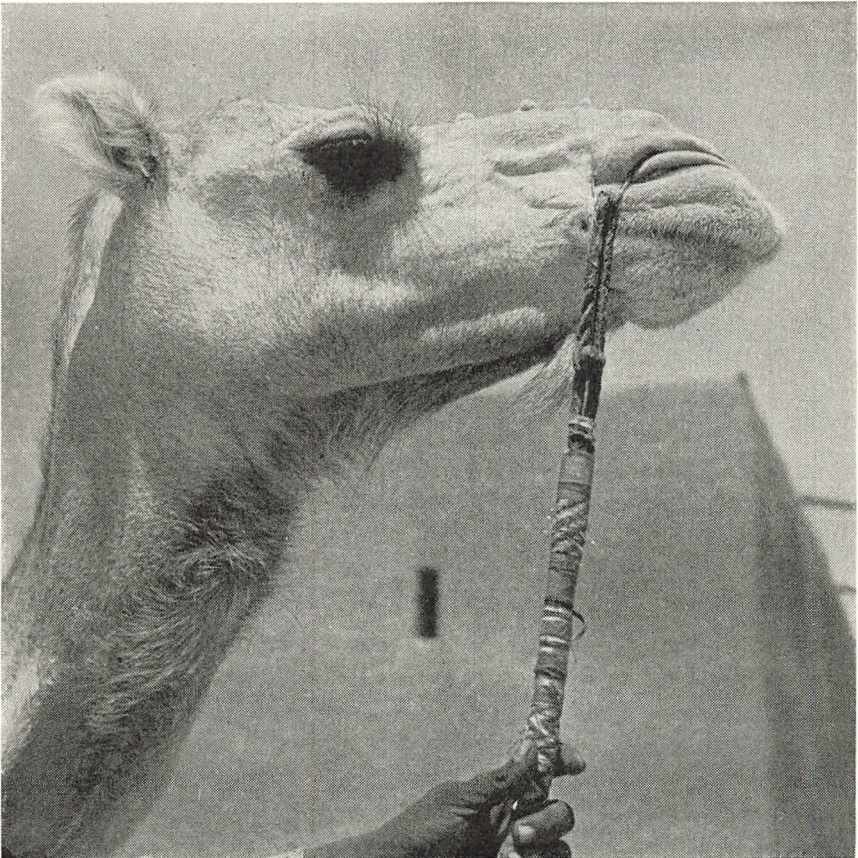


Fig. 5. Portræt af min ridekamel i Air. Tøjlen fremstillet af læder er fastgjort i en kobber-ring i dyrets højre næsebor. Bemærk de tre smaa knopper paa dyrets næsebro og den hængende hudlap under hagen til venstre for tøjlen. Disse prydelser er frembragt ved skæring med kniv, som det er omtalt i teksten.

»normal« størrelse, hvorimod kameler anvendt til lastbrug skal have fødder »saa store som trommer«. Tilridning af kameler paabegyndes i to-tre aars alderen, og man regner i almindelighed træningen for afsluttet efter en periode paa to-tre maaneder, men hvor hurtigt træning og tilridning kan gennemføres varierer stærkt for de enkelte dyrs vedkommende, og visse ridekameler forbliver altid vanskelige og ureglerlige. Det anses dog heller ikke for det allerbedste, hvis en ridekamel er alt for tam og skikkelig. Den skal, siger Tuaregerne, helst være en lille smule »varm«, da de let ustyrlige

dyr i regelen er livligere og hurtigere end de helt rolige. Kamelerne rides iøvrigt paa den maade, at sadlen fastspændes fortil foran dyrets pukkel, og rytteren støder i takt med den vuggende gang sine nøgne fødder mod dyrets hals for at fremskynde farten. Dyret styres normalt med en enkelt tøjle fastbundet til en ring i højre næsebor, men der kan ogsaa anvendes et mere kompliceret hovedtøj, som desuden har en tøjle fastgjort til to metalbøjler, der kan strammes sammen om næse og underkæbe. I regelen lader man ikke ridekamelene galloppe, men rider, hvis man har travlt, i hurtigt trav. Om ønskeligt kan en kamel som foruden rytteren kun bærer den nødvendige vandmængde tilbagelægge mere end 100 km om dagen, men saadanne il-marcher gennemføres kun naar det er nødvendigt, da man ikke ønsker at udsætte ridekamelene for unødige anstrengelser. Hyppigst rider man i hurtig skridtgang. Karavaner omfattende lastkameler med byrder tilbagelægger 4-6 km i timen, og en almindelig dagsmarch er 8-9 timer, men i de golde ørkenegne, hvor der mangler baade vand og græsgange, er dagsmarcherne hyppigst 16-17 timer. Til lastkameler har man simple sadler bestaaende af en straa- eller bast-pølle hvortil er anbragt et eller to tværtræer til fastbinding af byrder, men undertiden benytter man som sadel blot et par udstoppede skindsække, hvoraf den ene lægges foran, den ande bag puklen.

I almindelighed anvendes hunkameler ikke til last- og ridebrug, men kun til avl. I en hjord af hunkameler kan man ikke have mere end en enkelt hingst, da to hingste mellem brunstige hunkameler vil slaas til en af dem bukker under. Har en hingst først været brugt til avl, vil det oftest være vanskeligt at benytte den til last- og ride-brug, da saadanne dyr i regelen er ondskafulde. Hingste som aldrig har haft lejlighed til parring kan derimod udmærket benyttes til disse formaal, og dette er meget almindeligt. Men naar saadanne hingste naar en alder af 5-7 aar vil de i regelen blive kastreret, selv om kastrering kan udsættes til dyrene er endnu ældre. Kastrering bevirker, at dyrene bliver mere rolige og omgængelige samt sætter større pukler og bliver federe og stærkere. Men Tuaregerne anser det ikke for hensigtsmæssigt, at kastrere hingstene, naar disse er helt unge, idet dyrene i saa fald bliver mindre veludviklede og kraftige. Kastrering af kameler udføres baade hos de nordlige Tuareger og i Air altid med kniv.

Hvis en Tuareg har meget faa kameler, saa *kan* han være nødsaget til at benytte hunkameler til last- eller ridebrug, og det siges, at hunkamelene tit har en mere behagelig, mindre vuggende gang end hingstene. Ønsker man at benytte en hunkamel som ridedyr i længere tid, maa man hindre den

i at blive svanger. Det oplyses i litteraturen, at man som preventivt middel da kan anvende en lille glat og rund sten paa størrelse med en ært indsat i hunkamelens uterus, hvilket har til følge, at den ikke vil lade sig parre. Der er i den ældre litteratur ogsaa oplysninger om, at fattige Tuareger for at fremskaffe en ridekamel til brug for røvertogter undertiden ligefrem har ødelagt fostret i deres svangre hunkameler.¹⁷ Dette har dog næppe været nogen almindelig skik.

Kamelene har hos Tuaregerne en politisk og en social betydning, som slet ikke tillægges de andre husdyr. Geder og faar regnes nærmest for en slags penge. De benyttes som et meget almindeligt betalingsmiddel, og den samme betegnelse («ehere») som betyder en stor flok geder (eller faar) benyttes ogsaa mere almindeligt om penge eller formue. Tuaregerne nærer ingen synderlig interesse for geder udover det rent praktiske, og det samme gælder faar, selv om sidstnævnte nyder nogen anseelse som offerydr.

Kamelens sociale værdi træder tydeligt frem ved en beskrivelse af selve samfundslivet hos Tuaregerne. Vel kan man hos nogle Tuareger betale brudeprisen i geder, men i de fleste klaner anses dette for upassende. Ideelt betaler man for sin kone med kameler, idet prisen da er syv kameler for en adelig kvinde og 1-3 kameler for en kvinde af vasalklassen. Bøder og andre sociale afgifter betales ligeledes almindeligt med kameler – saaledes betales der f. eks. i tilfælde af ægteskabelig utro tre kameler i bøde af den utro ægtemand og en kamel af den utro kone. Saadanne bøder betales stadigvæk, mens den franske administration efterhaanden har afskaffet den traditionelle betaling for legemsbeskadigelser og drab. I før-fransk tid var der ganske bestemte regler for, hvad der i saadanne tilfælde skulde betales af den skyldige og hans familie. En udslagen tand betaltes med to kameler medmindre den skadelidte var en kvinde i hvilket fald der maatte betales 5 kameler. For et ødelagt øje var prisen 25 kameler. Ligeledes betaltes der 25 kameler for en afhugget haand eller fod, og i overensstemmelse dermed var prisen for et helt menneske – altsaa for drab – 100 kameler, idet der dog kun betaltes 50 kameler for en dræbt kvinde. Men de 100 kameler som skulde betales for drab af en mand var ikke blot kameler – der var ganske nøjagtige regler for hvordan disse kameler skulle se ud. For det første skulle de alle være hunkameler, for det andet skulde dyrene være af forskellige aldersklasser, og for det tredje skulle de være af særlige farver, som det fremgaar af hosstaaende tabel:

Blodpris omfattende 100 hunkameler.

	Alder		Farve
10	1 aar gamle	10	hvide
10	2 aar gamle	10	af lys mahognitræsfarve
10	3 aar gamle	10	rødlige
10	4 aar gamle	10	rødbrune
10	5 aar gamle	10	graa
10	6 aar gamle	10	metal-graa
10	7 aar gamle	10	mørkegraa
10	8 aar gamle	10	sorte
20	ældre hunkameler	10	brogede
		10	med hvid hornhinde uanset farve.

Det er maaske naturligt nok, at disse 100 hunkameler skal være af forskellig alder, og det er i og for sig ogsaa naturligt, at man ikke stiller noget bestemt krav om dyrenes alder efter det ottende aar. Sagen er nemlig den, at kamelens tandsæt først i det ottende aar bliver helt udviklet, hvilket igen vil sige, at man efter den tid ikke kan bestemme dyrenes alder helt præcist. Hvad der derimod for os er mindre naturligt er den omstændighed, at Tuaregerne tillægger dyrenes farve en særlig betydning, hvilket ogsaa kommer til udtryk paa mange andre maader. Har for eksempel en Tuareg flere ridekameler, saa vil han drage omsorg for, at disse dyr er af forskellig farve. Man kan vel i dette se et udtryk for den ganske overordentlig store interesse Tuaregerne nærer for deres kameler, og denne særlige kamelinteresse viser sig i det hele taget i et meget stort antal kamelbetegnelser. I al korthed kan disse betegnelser indordnes under følgende hovedpunkter: 1. betegnelser for køn og for alder. Nogle af disse betegnelser for alder er nævnt ovenfor, men der er i virkeligheden endnu flere; der er for eksempel en særlig betegnelse for en kamel, som er mellem to og seks aar gammel. 2. Betegnelser for farver af hvilke der ogsaa er flere end de ovenfor nævnte; det er her karakteristisk, at man skelner meget nøje mellem farvenuancer, saaledes at det ofte er meget vanskeligt at oversætte disse betegnelser til et europæisk sprog. 3. Betegnelser for særlige karakteristika som for eksempel den maade kamelerne bevæger sig paa, eller hvordan, hvornaar og hvor hyppigt de brøler. 4. Betegnelser for kameler efter deres antal, idet der findes ganske bestemte ord for kamelhjorde af en vis størrelse. 5. Betegnelser alt efter dyrenes anvendelse (lastdyr, ridedyr, avlsdyr). 6. Betegnelser for dyr i

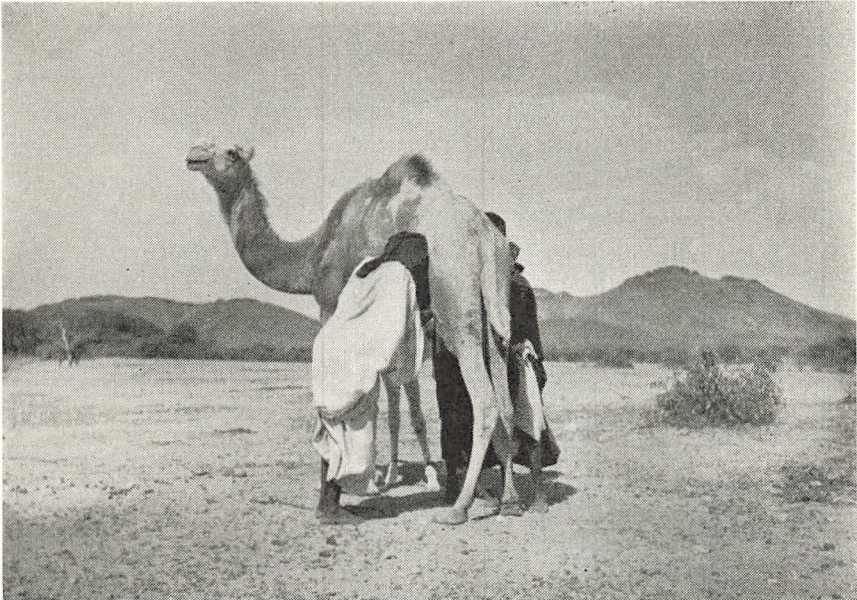


Fig. 6. Malkning af hunkamel hos Tuaregerne i Air.

særlige situationer. Der er for eksempel en ganske særlig betegnelse for en hunkamel, der drives ud paa græsgangene, mens dens føl er tøjret i lejren, og der en speciel betegnelse for en lastkamel, naar den gaar i en karavane sammen med andre kameler. – Til alt dette kommer saa endelig, at der inden for alle disse grupper af betegnelser findes talrige synonymmer. Saaledes er der fem helt ensbetydende ord for en almindelig, kraftig lastkamel.

Et andet tydeligt billede af den særlige interesse, Tuaregerne nærer for kamelavl, træder frem ved en betragtning af visse perioder af et individs livs-cyklus. Tuaregdrenge er saa at sige kun interesseret i kameler. De er fortrolige med kamelridt allerede allerede fra 3-4 aars alderen, da de paa rejser hager sig fast bag faderens ridesadel eller til lastkamelernes byrder. Faa aar senere er de i stand til selv at ride en kamel, saaledes at de er fuldt uddannede ryttere længe før de er voksne. Drengenes lege drejer sig næsten altid om kameler. De laver kamelfigurer i form af raat tilhugne sten eller benytter hertil simpelthen faare- eller gede-kæber nedstukket i sandet. Disse simple figurer er snart hunkameler med føl, snart lange rækker af karavaner eller ridedyr med ryttere. Og finder en Tuaregdreng en klippeblok eller en træstub, han kan sidde over skrævs paa, saa er han ikke længe om

at sætte sig op for i fantasien at foretage en fyrig ridetur, mens han udstøder begejstrede hyl over den indbildte fart. Hos naturfolkene er det tit saadan, at børnenes leg tjener som uddannelse i det erhverv de skal beklæde som voksne, og det er jo i det hele taget et gammelt ord, at børns leg er deres arbejde. Dette har da ogsaa sin gyldighed for Tuaregdrengenes vedkommende, thi den voksne mand er hos Tuaregerne først og fremmest kamelavler. Kvindens arbejde derimod er hos de fleste Tuareger knyttet til geder og æsler, og ikke til kamelerne, som ikke desto mindre spiller en meget betydelig rolle ogsaa i de smaa pigers lege. Deres lege er nemlig først og fremmest knyttet til familielivet for hvilket kamelen har en ganske særlig betydning, da den ikke alene som ovenfor omtalt har vigtige sociale funktioner, men ogsaa mere direkte er et vigtigt led i selve det sociale livs udfoldelse, som det vil fremgaa af nedennævnte eksempler.

Naar en Tuareg er 15-17 år gammel, træder han ind i de voksnes rækker. Det ydre kendetegn herpaa er først og fremmest sløret – et stykke indigofarvet bomuldstøj, som bæres saaledes, at det dækker mund, næse og pande, saa kun øjnene er helt fri. Ved indtrædelse af den første menstruation faar den unge pige et tilsvarende stykke stof, som hun bærer som et hovedklæde. Naar først en saadan indvielse i de voksnes rækker har fundet sted, er det de unges kæreste beskæftigelse at forsamles til natlige synges- og tromme-fester, som undertiden efterfølges af seksuelt samkvem mellem forelskede. Men med anlæggelse af sløret er den unge mand ikke alene anset for voksen rent fysiologisk, men ogsaa rent socialt. Fra nu af er hans beskæftigelse først og fremmest kamelavlrens, og hvis han ikke allerede har en ridekamel med sadel, vil han nu faa en saadan af sin far eller mors bror. Han vil ogsaa faa et sværd, hvortil yderligere i gamle dage føjedes skjold og lanse, thi kamelavleren var dengang nødvendigvis ogsaa kriger. Og kamelen er i virkeligheden hos Tuaregerne forbundet intimt med baade krig og kærlighed. En mands færdighed som rytter og hans ridekamels udseende betinger i høj grad hans held i elskov. Ved de natlige synges- og musik-fester vil de unge piger i sang prise den dygtige rytter paa den smukke, velskabte ridekamel.

Ved fester saa som bryllupper faar de unge mænd en særlig lejlighed til at fremvise deres smukke kameler og deres egne færdigheder som ryttere. Man afholder da et særligt kamelløb, kaldet *ilugan*, som saa langt fra har noget med væddeløb at gøre. Det bestaar i, at kvinderne trommer og synger i en bestemt rytme, mens mændene rider forbi to og to ved siden af hinanden. De sidder da ret i sadlerne, og de tilslørede ansigter ser lige

frem i fuldstændig ro. Kamelernes hoveder er trukket op til majestætisk holdning, og dyrene bevæger sig i roligt, elegant trav. Det er det rolige og det værdige, som understreges ved saadanne fester. Og maaske kan det siges, at det rolige og det værdige er fremtrædende karaktertræk baade hos Tuareger og kameler. Kamelerne er i virkeligheden for Tuaregerne meget mere end almindelige nyttedyr. Deres indflydelse trænger gennem hele Tuaregernes tilværelse og paavirker dem kunstnerisk, idet disse saa højt skattede dyr spiller en overordentlig stor rolle i poesien. Her taler digterne om »lastkameler med pukler som bjergenes toppe«, men endnu hyppigere omtales ridekamelene i forbindelse med rytterens elskov, saaledes at der bliver et tilløb til identificering mellem kamel og rytter som i følgende digt:

Min hvide ridekamel, aah kvinde med de hvide tænder,
Jeg sværger ved Gud, den skal ikke paa krigstogt, skal ikke forlade dig,
Skal ikke drage fra dig til andre lande.
Jeg leder den kun ud paa græsgangene for igen at besøge dig med elskov.
Hverken i drømme eller tanker vil den drage bort fra dig.¹⁸

Kamelene indtager en særstilling blandt alle Ahaggar Tuaregernes husdyr, men smaa kvæget og da især gederne har større direkte betydning for det økonomiske liv end kamelen, som iøvrigt heller ikke er Ahaggar Tuaregernes eneste transportmiddel.

Det er kendt fra litteraturen, at faaret og undertiden geden benyttes som lastdyr i Tibet.¹⁹ Dette synes at være noget ret usædvanligt, og det kan derfor være af en vis interesse her at nævne, at man under vandringer med smaa kvæget hos Tuaregerne undertiden fastbinder en eller anden overflødig ting som f. eks. en tom skindsæk under en vædders bug. Derimod anvender man aldrig faaret til transport af egentlige byrder, thi man har i æslet et fortrinligt last- og ridedyr, hvis betydning i Tuaregernes daglige liv er endnu større end kamelens.

Zoologerne mener, at æslet i modsætning til de fleste andre husdyr først er tæmmet i Afrika, nærmere betegnet den nordøstlige del af denne verdensdel.²⁰ Hvad angaar Tuaregernes æsler, saa minder de tilsyneladende om de sydeuropæiske tamæsler: smaa haardføre dyr, som i almindelighed er graa eller graabrune, selv om sorte dyr og dyr med andre farver ogsaa forekommer. Æslerne er i virkeligheden ualmindelig godt tilpasset livet i ørknen, idet de kan klare sig forholdsvis længe uden vand omend ikke helt saa længe som kamelerne; men i modsætning til kamelerne er de i stand til selv at grave ned til det drikkevand, som mange steder i Ahaggar findes

under sandet i dalene. I Ahaggar saavel som andre steder i Tuaregomraadet findes der talrige flokke af vilde æsler, som oftest er meget sky. De er i almindelighed noget større end tamæslerne, hvilket man tilskriver det forhold, at de frit kan opsøge den bedst mulige føde, hvorimod tamæsler ligesom last- og ridekameler hyppigt er forsynet med et kort reb om forbenene, for at de ikke skal fjerne sig for langt fra lejren. Bindes æslerne ikke paa denne maade forvilder de sig let og slutter sig til vildæslerne, som maaske i virkeligheden er oprindeligt forvildede tamæsler. Der er ingen egentlig forskel paa tamme og vilde æsler, og undertiden indfanger Tuaregerne de vilde dyr og tæmmer dem til last- og ridebrug.

Æselkød er ligesom hestekød forbudt ifølge Koranen, men ikke desto mindre forholder det sig saadan, at Tuaregerne selv i nyere tid, da de har antaget Islam ret fuldstændigt, under hungerperioder har spist æselkød. Dette lærer vi af den specielle tuaregiske kalender ifølge hvilken de enkelte aar betegnes efter særlig bemærkelsesværdige begivenheder; der forekommer nemlig i kalenderen to aar, som betegnes »aaret da man spiste æsler«. Gaar vi tilbage i tid til Middelalderens arabiske geografer, saa lærer vi, at æselkød under en belejring af byen Tlemcen forhandlede paa markedet sammen med hestekød,²¹ samt at Saharas nomader fangede vilde æsler i snarer for at spise disse dyrs kød.²² Den jagtmetode man dengang benyttede var maaske identisk med en af de metoder Tuaregerne stadig benytter, naar de indfanger vilde æsler til tæmning. Tuaregerne udsætter nemlig hyppigt en snare i forbindelse med en trædefælde (den saakaldte hjulfælde) ved vandingssteder, hvor æslerne holder til i den hede tid; men de indfanger ogsaa unge vildæsler ved at drive dem ind i snævre lukkede dale, hvorfra dyrene vanskeligt kan undslippe, eller ved at ride dem ind paa sandet bund, hvor de hurtigt trættes. Saadanne indfangne dyr føres bundne hjem til lejren, hvor de i løbet af en maanedes tid gennemgaar en meget haardhændet behandling, hvorpaa de kan benyttes til baade last- og ridebrug (fig. 7). Som ride-dyr benyttes æslerne i regelen kun af kvinder af vasalklassen, hvorimod de adelige kvinder rider paa kameler. Æslet er for al nærtransport af større betydning for Ahaggar Tuaregerne end kamelen. Det er æslerne som bærer det daglige vandforbrug i skindsække til lejrene fra brønde og vandhuller, og det er ogsaa især ved hjælp af æslerne man transporterer telte og husholdningsredskaber under de nomadiske flytninger til nye græsgange. Man benytter fremdeles æsler, naar der skal hentes dadler eller hvede fra de smaa agerbrugscentre, som forekommer spredt i Ahaggars dale, og et godt æsel kan i virkeligheden selv over længere afstande bære en byrde paa op mod

100 kg. Æselmælk kan benyttes som medicin mod forkølelses-sygdomme, men de fleste Tuareger vil formentlig selv i saadanne tilfælde afholde sig fra mælken, som i almindelighed anses for udrikkelig. Ikke desto mindre eksisterer der en særlig metode til at hindre føllene i at die deres mødre. Denne metode, som jeg har set anvendt i Air, bestaar simpelthen i med en kniv at gennemskære føllets næsebor, saaledes at der dannes saar, som smerter ved forsøg paa diening. Metoden tjener til at fravænne halvstore føl, som ustandseligt plager deres mødre med forsøg paa diening.²³ Iøvrigt gør man normalt intet forsøg paa at regulere dyrenes parring som foregaar frit og uhindret. Dog kastrerer man i Ahaggar ved hjælp af kniv undertiden de hingste, som ustandseligt søger at parre sig med hopperne og saaledes skaber for megen uro.²⁴

Ovennævnte husdyr (smaakvæget, kameler og æsler) danner grundlaget for Tuaregernes erhverv i Ahaggar og Tassili-n-Ajjer. Disse nordlige Tuareger har som nævnt ikke zebuokser. Der har for nogle aar siden været gjort et forsøg paa at indføre disse dyr blandt nomaderne i Ahaggar, men forsøget faldt uheldigt ud.

Zebuoksen hører til en af de yngste kvægracer i Afrika. Den ældste afrikanske ko tilhørte den saakaldte gammel-ægyptiske race (*Bos primigenius*) kendt fra ægyptiske afbildninger og forøvrigt stadig repræsenteret i dele af det vestlige Sudan uden for Tuaregomraadet. Den gammel-ægyptiske race er en langhornsrace, og det er formodentlig herfra det østafrikanske Watussi-kvæg med en ganske kolossal hornvækst har udviklet sig. Ved senere krydsninger med zebuokser har Watussi-kvæget saa yderligere faaet pukkeldannelse.²⁵ En kvægrace identisk med Watussi-kvæget forekommer ikke i Tuaregomraadet eller i det vestlige Sudan, men hos de vandrende koavlere Fulberne (Fulani) findes en kvægrace karakteriseret ved høj vækst, pukkeldannelse og vældige lyreformede horn (fig. 8).²⁶ Denne ejendommelige pukkellokse synes oprindelig speciel for Fulberne, men forekommer nu renracet eller krydset ogsaa hos mange af de sydlige Tuareger, som hævder at den giver federe mælk end deres egne zebuokser, men at dens kød er mindre godt.

Naar koavlen er overordentlig lønnende for de sydlige Tuareger hænger det blandt andet sammen med, at der de fleste steder i nutiden ikke forekommer vilde dyr, som er stærke nok til at angribe okser. Derfor lader Tuaregerne i Air, blandt hvilke jeg har haft lejlighed til at studere koavlen, aldrig nogensinde hjorden ledsage af hyrder. Køerne forlader selv lejren om morgenen for at gaa ud paa græsning, og om aftenen kommer de lige-

ledes helt af sig selv tilbage til lejren, hvor de har deres kalve. Er de tørstige indfinder de sig af sig selv ved brøndene. Dette gælder dog ikke for koavl blandt Fulberne, som jeg har besøgt, syd for Air. Deres hjerde af langhornede pukkelokser ledsages altid af hyrder.

Som smaakvæget tjener kørerne først og fremmest som malkedyr. De malkes morgen og aften, og malkningen udføres fra siden af dyret, idet det ligesom ved kamelmalkning er bedst at lade kalven die er kort øjeblik før malkningen paabegyndes (fig. 9). Dør en kalv er det almindeligt at dens skind udstoppes med straa til en dukke hvormed moderdyret narres, som det ogsaa er beskrevet i forbindelse med kamelavl.²⁷ Men der findes endnu en metode som især benyttes til malkning af kør kort efter en fødsel. Denne metode, som ogsaa er kendt hos andre kvægavlere saavel i Afrika som i Asien, bestaar i med munden at blæse ind i dyrets vulva, hvad man plejer at betegne som skedeblesning. Som for smaakvægets og kamelens vedkommende regulerer man ogsaa kalvenes diening. Saalænge kalvene er smaa holdes de, naar kørerne er i lejren, bundet til et træ med et saa kort reb, at de ikke kan naa moderens yver. Mundkurve kan anvendes til kalve, og naar disse er vænnet fra er det almindeligt som paa kamelføllene at skære huden løs paa dyrets næsebro (fig. 10), eller at anbringe en lang træpind gennem dyrets næsebor, som da udsættes for smerter ved forsøg paa diening ligesom ogsaa koen generes herved.

Hos de koavlende Tuareger i Air kærnes der smør efter samme metode som i Ahaggar, idet man dog om sommeren i stedet for en skindsæk hyp-pigt benytter en kalebas til rystning af mælken.²⁸ Og iøvrigt udgør smør en forholdsvis ringe del af disse sydlige Tuaregers ernæring. Derimod laver Tuaregerne i Air til eget forbrug store mængder af sødmælks-ost, mens kærnemælken spildes eller gives til smaakvæget. Komælk er af overordentlig stor betydning for Air-Tuaregerne, men da disse dyr i sig selv er yderst værdifulde ønsker man saa stor en tilvækst som mulig, og man foretager sig intet for at regulere parringen. Drægtighedstiden anslaaes til 10 maaneder, og det hævdes at en ko vil lade sig parre igen kort tid efter en fødsel, samt at den vil vedblive at give mælk til omkring fem maaneder efter parringen. Tyrene kastreres undertiden med kniv eller ved knusning. Man kastrerer for at faa federe, stærkere og roligere dyr, og kastrering synes især hensigtsmæssig i de tilfælde, da dyrene skal benyttes til last- og ridebrug. Som saa mange andre steder i Afrika tjener okserne ogsaa disse formaal i visse dele af Air saavel som hos de bofaste negerbønder i Ahaggar, og mod syd i det egentlige savanneomraade er oxen et af de mest almindelige transportdyr.²⁹

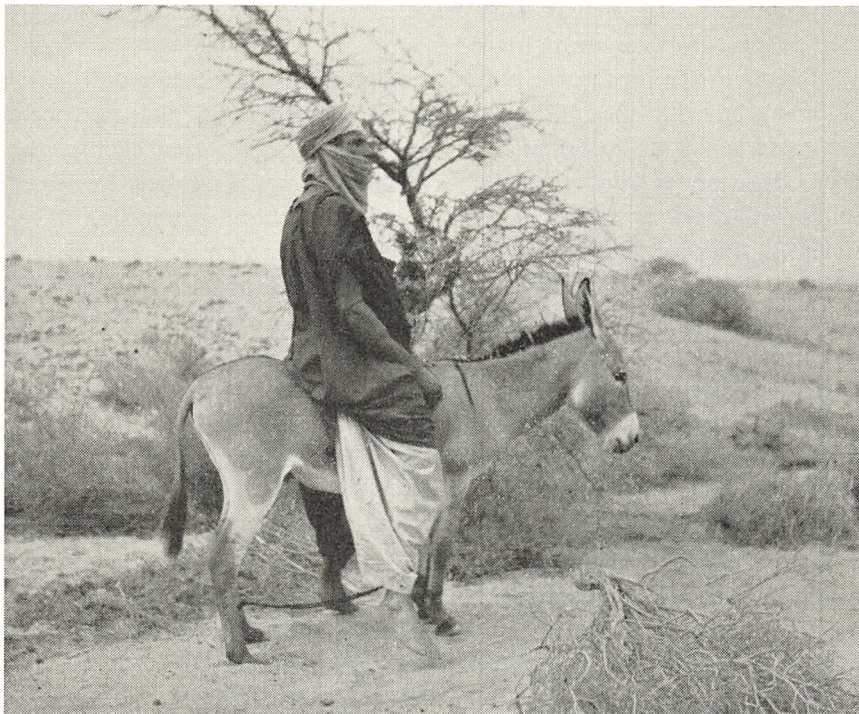


Fig. 7. Tuareg paa nyligt indfanget vildæsel. Dyret er bundet med et reb om benene og er endvidere med et reb om det ene forben tøjret til den tornede akaciebusk. Ahaggar.

Aller længst mod syd hos Tuaregerne har hesten som ridedyr større betydning end kamelen, hvilket vel skyldes at den er bedre tilpasset det tropiske savanneklima, og iøvrigt er et meget hurtigere dyr. Kun i det egentlige ørkenland er kamelen overlegen.

Det er velkendt, at hesten først kom til Afrika med Hyksosfolkets indfald i Ægypten omkring 1700 f. Kr. Fra Ægypten kom den tilsyneladende hurtigt til det nordvestlige Afrika, og var her i den klassiske Oldtid et overordentligt betydningsfuldt krigsdyr. Denne ældste afrikanske hest synes at have været en lille pony, maaske af samme race som stadig forefindes i isolerede dele af det vestlige Sudan uden for Tuaregomraadet. Senere er saa andre hesteracer kommet ind i det nordlige Afrika, og blandt disse maa især nævnes den berbiske eller iberisk-berbiske hest, som formodentlig blev indført i Tuaregomraadet med berbiske invasioner, og Dongolawhesten. Disse to racer er dominerende hos Tuaregerne, men der forekommer

ogsaa en tredje race, nemlig den syriske eller arabiske hest, som er indført med de store arabiske invasioner.³⁰

Idag benytter Tuaregerne et fuldstændigt ridetøj omfattende sadel, stignbøjler og hovedtøj med bidsel (fig. 11). De anvendte stignbøjler er nogle steder de saakaldte taabøjler, hvori kun indsættes stortaaen eller et par tæer. Disse bøjler kendes ogsaa hos andre sudanesiske rytterfolk saavel som i Øst-Afrika, hvor de anvendes meget almindeligt i og omkring Abessinien. Et fuldstændigt ridetøj synes i virkeligheden at være indført temmelig sent hos Tuaregerne. Oldtidens klassiske forfattere fortæller, at de indfødte berbiske stammer dengang red paa den nøgne hesteryg og styrede hesten ved prik og slag med en kæp³¹ – d. v. s. paa nogenlunde samme maade som Tuaregerne idag rider æsler – og selv i Middelalderen synes brug af sadel til hesteridning ukendt hos de sydlige Tuareger.³² Om der i tilknytning til hesteavl i det sydlige Tuareg-omraade anvendes metoder til at hindre føllene i at die har jeg ingen oplysninger om. Derimod har jeg iagttaget, at Arabere i den centrale del af det algierske Atlas hindrer halvoksnede fø i diening ved at anbringe en rem forsynet med spidse pigge paa deres næsebro – en metode som bruges til kalve samme sted og i det hele taget har en vid udbredelse blandt koavlere. Fra Marokko forefindes i Musée de l'homme i Paris mundkurve som diehindring til føl.

Det er allerede tidligere omtalt i dette tidsskrift, at der hos mange afrikanske folk findes en række skikke karakteriseret ved magi eller overtro knyttet til kvægavl og især til mælken.³³ Forholdsvis faa af disse skikke forekommer imidlertid hos Tuaregerne, som dog ligesom Araberne i Nord-Afrika anser mælken for noget »helligt«. Saaledes er det en almindelig forestilling, at det vil bringe uheld for hjorden og først og fremmest skabe tørke og daarlige græsgange, hvis man hælder mælk ud paa jorden. Selv i de tilfælde, hvor en malkeskaal rengøres med vand, maa dette forsigtigt hældes ud paa planter eller paa sten, men aldrig nogensinde direkte paa jorden. Tuaregerne har endvidere en skik, som synes at være vidt udbredt blandt kvægavlere i den gamle Verden: de anser menstruerende kvinder for særlig farlige for dyrene. Menstruerende kvinder maa aldrig drikke mælk fra dyr som har meget smaa kid, lam, kalve eller føl, ligesom det heller ikke er dem tilladt at drikke vand fra nygjorte skindsække. Det kan hertil føjes, at mælk fra dyr med smaa unger heller ikke gives til fremmede, idet man mener, at der er en risiko for at skade dyrene paa denne maade. Tuaregerne tror endvidere, at deres tamdyr paa nøjagtig samme maade som mennesker kan angribes af onde aander, som især er paa færde efter mør-



Fig. 8. Tyr af Fulbernes langhornede zebu-race. Fotograferet paa markedspladsen i byen Agadez, hvortil Fulberne fører en del af de dyr, som sælges til slagtning.

kets frembrud. Disse aander, som Tuaregerne kalder Kel Asouf, svarer til de arabiske djinner. Ligesom mennesker kan dyrene ogsaa angribes af visse personers »onde øjne« eller »onde blik«. Det gælder da om at beskytte dyrene mod saadanne farer, og beskyttelse ydes, mener Tuaregerne, af amuletter, som iøvrigt bæres i rigelig mængde af Tuaregerne selv. Saadanne amuletter er hyppigst af islamisk-arabisk art bestaaende af et stykke papir beskrevet med en eller anden formular indsat i et lædergemme, som hænger om dyrets hals. Paa kameler og mennesker kan saadanne amuletformularer dog ogsaa være skrevet paa skulderbladet af et faar. Kameler er i overensstemmelse med den særlige interesse Tuaregerne vier disse dyr de mest almindelige amuletbærere. De har undertiden en æselhov hængende omkring halsen, hvilket menes at beskytte mod »onde øjne«.

Som en særpræget skik kendt fra mange folk i Sudan og Øst-Afrika kan nævnes regelmæssig aareladning af kvæget for at udnytte dets blod til føde. Denne skik praktiseres ikke hos Tuaregerne, medmindre de er uden drikkevand og mad i ørkenen; i saa fald aarelader de deres kameler for at nyde blodet.³⁴ Blandt andre mærkelige skikke kendt hos ko-avlere i Afrika

og visse dele af Asien kan anføres troen paa, at koens urin har en rensende magisk kraft, hvorfor ko-urin benyttes til rengøring af malkekar – ja nogle steder ligefrem tilsættes mælk og smør. De Tuareger jeg har studeret benytter aldrig dyrenes urin paa denne maade, og de værdsætter aldeles ikke den bismag af urin, som kun alt for ofte er knyttet til vandet i Sahara, hvor dyr og mennesker drikker fra de samme brønde og vandhuller. Men ikke desto mindre anses kamel-urin for at besidde særlige egenskaber, saaledes at den kan anvendes som lægemiddel – bl. a. til udvaskning af saar.

En korrekt fremstilling og objektiv vurdering af Tuaregernes dyrlægekunst kan vanskeligt foretages af etnografer, som er uden dybtgaaende kendskab til dette specielle emne. I Atlaslandene og de tilgrænsende dele af Sahara har franske veterinærer paavist en lang række smitsomme sygdomme for de forskellige husdyrarters vedkommende.³⁵ Det er mig ikke bekendt, hvor mange af disse sygdomme, som ogsaa forekommer inden for Tuaregernes omraade, men tilsyneladende er alvorlige smitsomme sygdomme ret sjældne i det egentlige ørkenomraade omfattende Ahaggar, Tassili-n-Ajjer og det nordligste Air. Derimod er smitsomme sygdomme almindelige længere mod syd i Tuaregernes land, hvor kvægpesten kan optræde. Kvægpesten er langt den farligste husdyrsygdom i Afrika og udbredt over størstedelen af denne verdensdel. Fra egnene omkring Sortehavet kom den i aaret 1884 ind i det nordlige Ægypten, hvorfra den omkring aar 1890 eller lidt senere naaede ned i Øst-Afrika og vest paa hen gennem Sudan til Atlanterhavet. I de nordlige dele af Tuaregomraadet saavel som i Atlaslandene og størstedelen af Libyen kendes kvægpesten ikke, og de franske myndigheder er optaget af foranstaltninger, der skal holde pesten ude fra dette store omraade. Der er i litteraturen oplysninger om, at Fulberne i det nordlige Nigeria engang bevidst har udsat deres kvæg for mild kvægpest, som ikke medførte døden, for paa denne maade at gøre dyrene immune over for sygdommen. Nogle aar senere døde imidlertid til trods herfor flere af dyrene, og forsøget skal ikke senere have været gentaget. Samme sted meddeles det, at Fulberne kender til en art primitiv vaccination af køer mod pleuropneumonia, uden at dette skyldes nogen form for europæisk kulturpaavirkning. Metoden er følgende: et stykke inficeret lunge henlægges i mælk to til tre dage, hvorpaa det indsættes i en lille aabning under dyrets næseskind. Disse oplysninger er givet af en engelsk dyrlæge, som hævder, at vaccinen hyppigt er effektiv.³⁶ I virkeligheden forholder det sig saadan, at vaccinationsmetoder heller ikke er helt ukendt hos de sydlige Tuareger, som betegnes Ioullemmeden. En af de ældre forfattere beretter, at de vaccinerer mennesker mod kopper ved

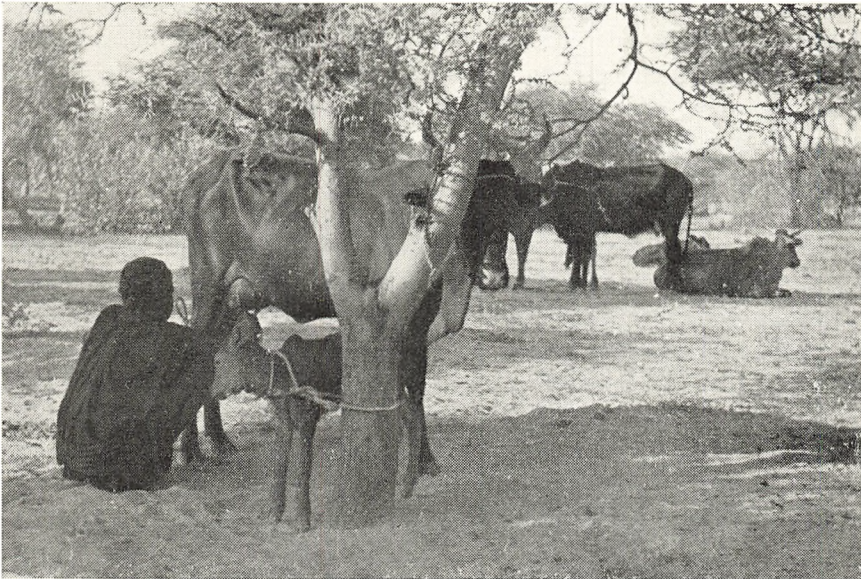


Fig. 9. Malkning af zebu-køer hos Tuaregerne i Air. I dette tilfælde udføres malkningen af en mand, men normalt malkes køerne af kvinder. Kalven som har diet før malkningen er igen bundet til et træ, saa den ikke kan naa moderens yver.

med en kniv at indføre materie i saar,³⁷ og fra den østlige del af denne Tuareggruppens omraade berettes der i aller nyeste tid, at man her kender til at vaccinere mod en smitsom lungesygdom (»peripneumonie bovine«) saa at sige paa samme maade, som det ovenfor er omtalt fra Fulberne i Nigeria: et lille stykke af den angrebne lunge henlægges nogle dage i sur mælk eller i jorden, hvorpaa det indsættes under køernes pandehud. Metoden beskrives her som farlig, da infektionen breder sig til hele panden og næsebenet.³⁸ I Ahaggar kendes en muligvis identisk eller beslægtet lungesygdom, som angriber baade kameler og smaakvæg, og saa vidt jeg ved, har Tuaregerne ingen særlige metoder til dens bekæmpelse. De synes heller ikke at have noget middel mod en smitsom indvolds-sygdom, som kan dræbe smaakvæget. Kvægepidemier forekommer imidlertid som sagt ret sjældent i det egentlige ørkenland. I de to aar jeg ialt har levet blandt Tuareger i disse egne har jeg aldrig været vidne til at smitsomme sygdomme har hærget blandt dyrene. Den franske administration har da heller ingen veterinærtjeneste i det egentlige Sahara, hvorimod der er ansat dyrlæger paa begge sider ørknen i Atlaslandene og i savanneomraadet med tilgrænsende egne.

Selv om Tuaregerne i Ahaggar tilsyneladende ikke kender til at vakcinere, saa besidder de dog paa andre omraader en omfattende veterinær viden. Først og fremmest kender de den medicinske værdi af en række forskellige planter. Visse enaarige planters frø blandet med mælk gives til faar og geder som et middel mod mavesygdomme, og blade fra andre planter (*Cleome arabica*, *Capparis spinosa*) stødt i den store træmorter og tilsat sur mælk bruges som middel mod kamel-fnat (*Sarcoptes scabiei* var. *Cameli*). Som middel mod fnat anvendes hos de sydlige Tuareger ogsaa tobak og saften af den vilde kolokvint (*Citrullus colocynthis*) samt nogle steder tilsyneladende ogsaa tjære,³⁹ som er almindeligt brugt mod denne sygdom af arabiske kamelavlere. Iøvrigt lider kamelerne ogsaa meget under angreb af fluer (*Tabanus tomentosus*, *Hippobosca equina*) samt af blodsugende tæger (*Ixodes ricinus*). Sidstnævnte sidder undertiden paa dyrene i saa store mængder, at det er nødvendigt at rense dem for denne plage, og insektædende fugle finder hyppigt et rigt maaltid paa kamelernes rygge.

Er der hos Tuaregerne en lang række vilde planter med medicinsk virkning, saa er der desværre ogsaa enkelte planter, som er meget giftige for dyrene. Blandt saadanne giftplanter maa først og fremmest nævnes *Nerium oleander*. Den indeholder en stærk hjertegift, som dræber kameler, der æder dens blade, meget hurtigt. For at være helt sikre paa at kamelerne ikke æder af denne plante anbringer Ahaggar Tuaregerne undertiden et blad heraf i dyrets næsebor, eller de afbrænder blade, saaledes at røgen stiger op i kamelens næsebor. Dette skal bevirke, at dyrene faar afsky for plantens særlige lugt. Kameler født og opvokset i Ahaggar skal i almindelighed være fortrolige med, at planten er giftig, hvorimod dette ikke gælder for kameler indført fra det sydlige Tuaregomraade, hvor planten ikke forekommer. Af andre giftplanter kan nævnes *Asclepias* og *Perralderia coronopifolia*, som skal kunne dræbe smaa kvæget, og den meget giftige *Hyoscyamus muticus* ssp. *falezlez*, som tidligere blev anvendt som gift af Tuareger, der ønskede at komme deres fjender tillivs. En enkelt plante (*Artemisia* sp.) indtager en ejendommelig mellemstilling. Naar dyrene (kamelerne) æder for meget af dens grønne skud kan de paadrage sig indvolds-sygdomme, men til gengæld er planten ogsaa anset for et middel mod indvoldsorme. Naar dyr har ædt af giftige planter behandles de i Ahaggar med flydende smør, som hældes gennem halsen paa det syge dyr. Foruden giftige planter forekommer der i ørkenlandet talrige giftige dyr, først og fremmest skorpioner og slanger. Sidstnævnte er overordentlig farlige for alle husdyr, og en del kameler og geder omkommer aarligt som følge af slangebid. Som middel

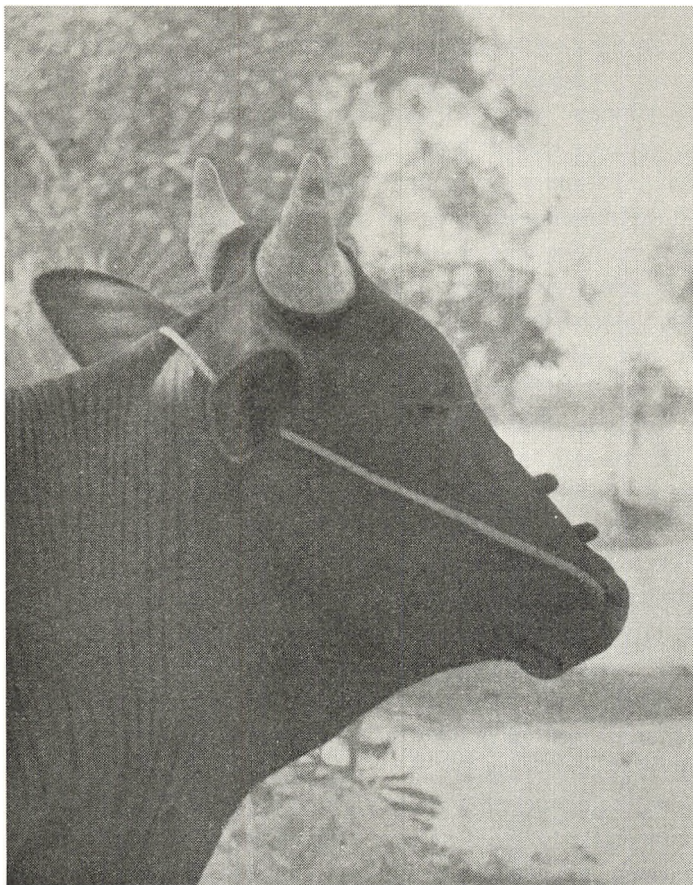


Fig. 10. Zebu-okse forsynet med reb gennem næseborene, som man bruger det til de okser, der tjener som trækdyr ved brøndene. Bemærk de to med kniven frembragte forhøjninger paa dyrets næsebro. Fra Air.

herimod gives det syge dyr fedt fra hun-mufloner, og samtidigt lægges lidt fedt paa det angrebne sted, men mere almindeligt er det dog at aarelade dyret paa den angrebne legemsdel.

Aareladning er i det hele taget et hyppigt anvendt middel mod en række sygdomme. Saaledes aarelader man undertiden kamelerne, naar de i den hede sommertid bliver trætte og langsomme, hvilket muligvis skyldes for stærk blodtilførsel til hovedet. Det er dog i dette tilfælde ogsaa meget almindeligt at hælde tobaks-støv i kamelens øjne. Dette blev hyppigt praktiseret

paa enkelte af mine egne kameler under mit ophold blandt Tuaregerne, og dyrene kom sig tilsyneladende altid hurtigt efter denne behandling. En række husdyrsygdomme behandles paa forskellig maade med ild. Ved for-døjelses-sygdomme, som i Ahaggar hyppigt giver æslerne en stærkt opsvulmet bug, bevæger man et bundt tørre brændende planter frem og tilbage under dyret. Til andre sygdomme bruger man ild i form af glødende jern, som først og fremmest anvendes til udbrænding af saar, hvor disse saa end findes, idet man dog helst undlader at bruge ild paa kroppen af smaakvæg for ikke at ødelægge skindet. Bliver smaakvæg bidt paa hals eller hoved af sjakaler, hvad hænder ikke saa sjældent, behandler man saarene med et stykke tørt glødende kamelgødning. Undertiden bruger man ogsaa at brænde en cirkel uden om saar for at hindre at de skal brede sig, og man benytter i enkelte tilfælde ligefrem brændemærker mod indre sygdomme, hvilket ikke saa sjældent kan iagttages paa kameler.

Tuaregernes kirurgiske kunnen er imidlertid langt fra indskrænket til ovennævnte metoder. Hvis et værdifuldt husdyr, som f. eks. en god malkeged, brækker et ben mellem ørknens sten, søger de altid at helbrede bruddet ved at paalægge træskinner, idet man samtidig holder dyret bundet i lejren, hvor det bliver fodret med de mest nærende plantedele (f. eks. akaciefrugter). Hos de bofaste negerbønder i Ahaggar har jeg set samme metode anvendt til zebuokser, men den benyttes vist nok aldrig til kameler. Tuaregerne gaar iøvrigt heller ikke af vejen for større operationer med kniv, hvormed de skærer i saar (f. eks. sadelsaar paa kameler) eller i hævede og vædskefyldte dannelser. I Air har jeg iagttaget, at Tuaregerne behandler golde hunkameler for igen at gøre dem drægtige ved at stikke haanden og hele armen ind gennem dyrets anus, og det er sandsynligt, at denne metode ogsaa praktiseres i Ahaggar, hvor man baade til mennesker og dyr anvender massage og lavement. Til lavement benyttes et særligt apparat bestaaende af et rør, hvortil er fastgjort en læderpose. Til slut kan det lige nævnes, at visse dele af husdyrene anvendes medicinsk til behandling af mennesker. Som et middel mod øresmerter indsætter Ahaggar Tuaregerne dele af leveren fra en gedebuk i øregangen.

Der er hermed givet en oversigt over Tuaregernes husdyravl, idet materialet er fremlagt saaledes, at det kan belyse to vigtige problemer knyttet til primitiv husdyravl i almindelighed. Det ene problem er af rent teknisk art og omhandler spørgsmaalet om hvorvidt primitiv husdyravl er rationel. Det hævdes undertiden at husdyrbruget hos primitive folk i overvejende grad er præget af skikke, som har deres udspring i en vis følelsesmæssig



Fig. 11. Opsadlede heste tilhørende den bofaste Hausa-befolkning i Agadez (Air). Dyrene er prydet med farvet, broderet læderværk og med gepardskind, som af Tuaregerne ogsaa er værdsat som sadelprydelse til kameler. Sadler af den her afbildede type benyttes ogsaa af de sydlige Tuareger, som besidder heste.

indstilling over for dyrene. Og det kan heller ikke nægtes, at for mange primitive husdyravlere spiller saadanne følelser, som kan indeholde en tendens til identifikation af dyr og mennesker, en meget stor rolle. For Tuaregerne gælder det først og fremmest i forholdet til kamelerne, som paa saa afgørende maade præger hele det sociale og politiske liv, og det er bl. a. omtalt, hvorledes farverne tillægges en egen betydning. Dette er et fra mange andre afrikanske kvægavlere velkendt forhold – farver, og for køernes vedkommende ogsaa hornformer, er egenskaber som i sig selv tillægges værdi. Saadanne synspunkter af mere æstetisk art hindrer imidlertid ikke Tuaregerne i ogsaa at anlægge et praktisk, rationelt syn paa deres husdyravl. Enhver Tuareg ved bedre end nogen anden, hvordan en brugbar kamel skal se ud, og det er det praktiske synspunkt han lægger til grund for et dyrs egentlige værdi. Der er vel hos Tuaregerne en æstetisk betinget indstilling til dyrene, men det er en indstilling som eksisterer helt uafhængigt af og ved siden af det rationelle.

At Tuaregerne er rationelle husdyravlere træder klart frem gang paa gang i det her fremlagte materiale. Der kan blot henvises til den efter græsgangene tilpassede fødselskontrol for smaakvæget, og til dyrlægekunsten. Thi selv om sidstnævnte paa visse omraader er karakteriseret ved magi eller almindelig overtro, saa kan der dog heller ikke være nogen tvivl om, at den ogsaa indeholder en række effektive behandlingsmetoder. Jeg kan i tilknytning til dette nævne, at den franske dyrlæge i Agadez (sydlige Air) over for mig udtalte, at mange af Tuaregernes medicinske og kirurgiske veterinær-metoder havde stor praktisk værdi.

Tuaregerne behandler deres dyr med den største nænsomhed, naar der lige ses bort fra æslerne, som tit faar en temmelig haardhændet behandling. Til ridekameler bruger man kun pisen, naar dyrene skal drives frem til den yderste fart, og man undgaar helst at bruge den. Man er ligeledes omhyggelig med ikke at lade kamelerne bære alt for store byrder, og man træffer foranstaltninger til at undgaa sadelsaar. Paa karavanerejser, hvor dyrene ofte har for lidt tid til at æde om natten, fodrer man dem under selve marchen, og hvad smaakvæget angaar, saa sørger man om nødvendigt for at bringe det bedst egnede foder til de kid og lam, som opholder sig ved lejren.

Muligvis er Tuaregernes husdyravl paa enkelte omraader ikke helt effektiv bedømt ud fra et moderne europæisk synspunkt. Det er almindelig kendt, at nogle afrikanske nomader kastrerer for at faa handyr eller kastrerer dem saa sent, at de ikke egnede dyr kommer til at bidrage til avlen. Det er troligt, at dette i nogen grad ogsaa gælder hos Tuaregerne i Ahaggar for smaakvægavlens vedkommende, selv om de som omtalt paa- staar, at det er ideelt at kastre overtallige og uegnede bukkekid umiddelbart efter fravæeningen. Hvad kamelavlens angaar, saa bevirker den meget sene kastrering som ovenfor nævnt ikke at alle hingste tjener til avlsdyr. Der holdes i en hjord af hunkameler aldrig mere end en enkelt hingst, som er et velbygget, kraftigt dyr udvalgt med den største omhu.

For mange nord-afrikanske hyrdefolk gælder det ogsaa, at de ikke udnytter deres græsgange rationelt. De primitive hyrder holder af deres dyr, som tillige er det ydre tegn paa rigdom og dermed følgende anseelse, og derfor vil de undertiden være tilbøjelige til at holde for store hjerde, som ved overgræsning kan hindre den fulde regeneration af planterne. Dette forhold er velkendt fra Atlaslandenes steppeomraader samt fra dele af det sudanesiske savanneland hos de sydligste Tuareger og mauriske nomader.⁴⁰ Det er mit indtryk, at dette overgræsningsproblem er mindre fremtrædende

i Ahaggar, som er relativt tyndt befolket, og iøvrigt har Ahaggar Tuaregerne visse regler og love for græsgangenes udnyttelse.

Det andet hovedproblem som er intimt knyttet til et studium af Tuaregernes husdyravl er af kulturhistorisk art. Det drejer sig i al korthed om, hvad Tuaregkulturen lærer os om selve husdyravlens begyndelse – et emne over hvilket der foreligger to vidt forskellige teoretiske betragtninger.

Mange forskere har ment, at husdyravlen er begyndt meget tidligt og har sin rod i en jægerkultur. Man har henvist til, at netop jægerfolk sidder inde med det kendskab til de vilde dyrs levevis, som er en nødvendig forudsætning for tæmning. Man mener da, at jagten visse steder gradvist har udviklet sig til husdyravl gennem særlige jagtmetoder. Det kan for eksempel tænkes, at man først har fundet paa at indfange vilde dyr for at bruge dem som lokkedyr til jagten, eller at man ved drivjagt, hvorved dyrene drives ind i store indhegninger, efterhaanden er kommet ind paa at holde et overskud af dyrene i live til senere brug. Det er især ved studier over rensdyrnomaderne i det nordlige Europa og Sibirien man har ment at kunne paa-vise en saadan forbindelse mellem jagt og nomadisme.⁴¹

Imod denne teori hævder andre forskere, at husdyravlen har sin rod ikke i en ren jægerkultur, men i en kultur, som allerede kendte det primitive agerbrug, hvilket betragtes som en simplere opfindelse end husdyravl. Det hævdes at være lettere at gaa fra indsamling af vilde planter til disses dyrkning end fra jagt til husdyravl. Først da mennesket havde lært at producere sin egen planteføde, begyndte det at producere ogsaa kød og senere mælk. Hertil føjes saa undertiden den ikke uvæsentlige betragtning, at de ældste husdyrarter tilsyneladende hører hjemme inden for nogenlunde samme omraade af det vestlige Asiens bjerglande som den ældste kornavl med byg og hvede.⁴²

Disse to hovedteorier om husdyravlens begyndelse staar stadig i nogen grad over for hinanden, selv om teorien om tæmning i en agerbrugskultur vinder flere og flere tilhængere. Problemet om den ældste husdyravls kulturhistoriske stilling er imidlertid mere end kompliceret – det er med vor nuværende etnologiske og arkæologiske viden tilsyneladende helt uløseligt. Jeg skal her begrænse mig til at betragte problemet i lyset af mine egne studier over Tuaregerne.

Et eksempel paa forbindelse mellem jagt og husdyravl er givet ovenfor under omtale af æselavl, men dette ene eksempel giver os naturligvis ingen ret til at formode, at andre husdyrarter er tæmnet paa samme maade. Og iøvrigt udelukker en forbindelse mellem jagt og husdyravl ikke en tæm-

ning i en primitiv agerbrugskultur, thi for de fleste primitive bondefolk vedbliver jagten at bestaa som et betydningsfuldt erhverv.

I Tuaregernes kultur synes der at være en del træk, som peger paa tilknytning mellem husdyravl og agerbrug. Det maa da først understreges, at alle Tuareger er i høj grad afhængige af agerbrugsprodukter. Dette gælder ikke mindst de egentlige ørkenfolk i Ahaggar og Tassili-n-Ajjer, hvor det er ganske umuligt at klare sig uden tilskud af agerbrugsprodukter. Thi i de frygtelige tørkeaar kan der ikke indsamles frø af vilde planter og kun drives jagt i meget begrænset omfang – da kan de tuaregiske nomader kun opretholde livet ved hvede, hirse og dadler. Som nævnt faar Tuaregerne deres agerbrugsprodukter dels fra bofaste agerbrugere inden for deres eget omraade, dels fra karavanetogterne. Men i virkeligheden er der hos Ajjer Tuaregerne bevaret en meget primitiv form for agerbrug, idet de efter regnskyl saar hvede og byg i de oversvømmede floddale. En lignende agerbrugsform har tidligere eksisteret i Ahaggar⁴³ og sandsynligvis ogsaa i Air.⁴⁴ Tuaregerne er altsaa ikke helt uden kendskab til agerbrug, hvilket iøvrigt ogsaa gælder mange andre nomader i Sahara. Det forholder sig endvidere saadan, at vi har et vist kendskab til Tuaregernes erhvervskultur i Middelalderen gennem de arabiske forfattere, som lærer os, at agerbrugsprodukter hos i hvert fald nogle Tuareger dengang spillede en vis rolle,⁴⁵ hvilket ogsaa synes at have været tilfældet for berbiske nomader i Oldtiden.⁴⁶ Forbindelsen mellem agerbrug og kvægavl er i det nordlige Afrika overordentlig gammel selv i ørkenlandet, og kulturelementer som normalt henregnes til agerbrugskulturer forekommer ogsaa hos Tuaregerne. I hele Tuaregomraadet er det almindeligt at hængemme forraad af korn, dadler, frø af vilde planter o. l. i underjordiske kornmagasiner, hvis oprindelse sikkert maa søges i en agerbrugskultur,⁴⁷ og hos visse af de nordlige Tuareger – og da ganske særligt hos vasallerne i Tassili-n-Ajjer – er den almindelige bolig ikke et telt eller en flyttelig hytte, men en græsdækket stolpehytte, som i sin konstruktion ofte svarer til det saakaldte kegletagshus, som netop er vidt udbredt blandt primitive agerbrugere.⁴⁸ Overordentlig meget taler for en ældgammel forbindelse mellem husdyravl og agerbrug hos Tuaregerne. Maaske kan man i denne forbindelse ogsaa forsigtigt nævne, at moderretslig arvefølge er fremtrædende hos mange primitive agerbrugsfolk, og at Tuaregerne, som det er nævnt i indledningen, netop tillægger slægtskab gennem moderen en særlig betydning.

Imidlertid viser en mere omfattende analyse af Tuaregkulturen, at den ogsaa indeholder kulturelementer, som formodentlig hører hjemme i en

meget primitiv kulturform baseret paa jagt og indsamling. Saadanne elementer synes ret talrige, og jeg tillægger det en særlig betydning, at de kan paavises i Tuaregernes madlavningsmetoder. Her skal jeg blot nævne, at Tuaregerne kender til kogning ved hjælp af ophedede sten – en metode som nu mest bruges til opvarmning af mælk, men ogsaa i særlige tilfælde til kød – og at de til brødbagning ikke laver egentlig dej, som det er tilfældet hos Nord-Afrikas bofaste bondefolk. Brødet fremstilles af en art tyktflydende vælling, som bages ved ilden dækket med varmt sand, aske og gløder.

Alle ovennævnte forhold taget i betragtning synes det mest rimeligt at forklare den tuaregiske hyrdekulturs oprindelse paa følgende maade: Den del af kulturen som har tilknytning til kamelavlens synes indført relativt sent af et folk, som blev de adelige Tuaregers stamfædre. Ser vi bort fra kamelavlens bliver da tilbage en kulturform baseret paa kvægavl (især gedeavl), jagt, indsamling af vilde planter og formentlig primitivt agerbrug. Denne sammensatte kulturform maa sandsynligvis forstås saaledes, at de folk som idag udgør vasalklassen hos Tuaregerne oprindeligt levede som omstrejfende jægere og samlere, som paa et meget tidligt tidspunkt ved kontakt med nordligere boende folk i deres oprindelige jægerkultur optog saavel agerbrug som kvægavl. Kvægavlen blev da særlig fremtrædende – dels fordi den var bedre tilpasset de geografiske forhold, men vel ogsaa fordi denne erhvervsform faldt bedre i traad med de oprindelige jægerfolks omstrejfende tilværelse.

NOTER

1. Det sorte telt er udbredt fra Afrikas Atlanterhavs-kyst til det østlige Tibet, idet det dog ikke forekommer omkring Indusflodens øvre løb, hvor nomaderne benytter den central-asiatiske jurte. Se *C. G. Feilberg: La Tente Noire. København 1944.*
2. Se *J. Dubiéf: Les pluies au Sahara central. (Travaux de l'Institut de Recherches Sahariennes. IV. p. 7-23). Alger 1947.*
3. Gedernes reaktion paa kaldetegn o. l. er en af grundene til, at udpræget faareavlende nomader i det nordlige Algier altid holder nogle faa geder, som tjener som en slags lededyr for flokken, idet faar ikke reagerer paa samme maade.
4. Ifølge oplysninger som venligst er stillet til min raadighed af direktør, cand. mag. Svend Andersen gælder det for afrikanske dværggeder, wallisgeder samt alpeder i Københavns Zoologiske Have, at mælkeydelsen ikke ophører efter parringen. Tilsvarende oplysninger har jeg indhentet hos danske gedeavlere.
5. Nogen sammenfattede undersøgelser over udbredelsen af disse to ostetyper i Afrika foreligger ikke. De kendes begge af de arabiske nomader nord for Tu-

- regerne, og hos arabiske ørkennomader af stammen Ouled Ba Hamou omkring oasen In Salah er jeg blevet fortalt, at gedemælk egner sig særligt godt til kærnemælksost, hvorimod faaremælk ligesom komælk er særlig velegnet til sødmælksost. Begge ostetyper kendes i Atlaslandene hos berbiske stammer blandt hvilke jeg har besøgt Kabylerner og Chaouiaerne (se kortet). Kabylerner har meget faa husdyr og laver aldrig ost, hvorimod Chaouiaerne, der er ivrige gedeavlere, fremstiller mængder af kærnemælksost, men meget lidt sødmælksost. Det siges, at mange Chaouiaer ligefrem ikke vil spise sødmælksost, men hvor denn ostetype fremstilles benytter man løbe fra maverne af kid eller i stedet herfor dele af en plante kaldet *ghardous* (arabisk: *khercha*) eller figensaft. I tilknytning hertil skal jeg nævne, at billedhugger Erik Rahr venligst har meddelt mig, at man paa Ibiza (Balearerne) benytter en tidselagtig plante som løbe.
6. Kastrering med kniv kan omfatte bortskæring af testes eller udtrækning af testes sammen med sædstrengen.
 7. Med gode græsange giver faaret mere mælk end geden, men ellers er geden anset for det bedste malkedyr med en maksimal mælkeydelse paa omkring to liter daglig.
 8. Mærkeligt nok forekommer uldfaaret i visse dele af Sudan, og da især omkring Macina beliggende ved Nigerfloden sydvest for Timbuktu. Tilsyneladende findes der uldfaar hos enkelte af Ioullemmeden Tuaregerne, men haar-faar er dog almindeligere (*Aymard: Les Touareg. Paris 1911*). En samlet fremstilling og beskrivelse af faareracerne i det vestlige Sudan findes hos *G. Doutressouille: L'Élevage en Afrique Occidentale Française, Paris 1947*. Endvidere kan der henvises til *Leopold Adametz: Herkunft und Wanderungen der Hamiten erschlossen aus ihren Haustierrassen (Osten und Orient 1. Reihe, 2. Band). Wien 1920*. – *Otto Antonius: Grundzüge einer Stammesgeschichte der Haustiere. Jena 1922*. – *M. Hilzheimer: Sheep (Antiquity X). Gloucester 1936*.
 9. Teorien om kamelens sene indførsel til Afrika synes første gang fremsat af den berømte tyske forsker *Heinrich Barth (Wanderungen durch die Küstenländer des Mittelmeeres. I. Berlin 1849. p. 4 f.)*. Flere forskere har senere sluttet sig til denne opfattelse – saaledes *E. F. Gautier: Le Passé de l'Afrique du Nord. Paris 1942*. & *R. Walz: Zum Problem des Zeitpunkts der Domestikation der altweltlichen Cameliden (Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, Bd. 101. p. 29-51). 1951*.
 10. Denne teori blev paa grundlag af sprogligt materiale fremsat af den franske forsker *Basset. (R. Basset: Le nom du chameau chez les Berbères. Actes du XIV^e Congrès International des Orientalistes. Alger 1905)*.
 11. Flere forskere har ment, at kamelen har været kendt i Afrika længe før den klassiske Oldtid. I nyere tid har en officer af det franske kamelkorps i Sahara i et stort værk søgt at bevise kamelens høje alder i Afrika (*Ct. Cauvet: Le Chameau I-II. Paris 1925-26*).
 12. Mine undersøgelser i Sahara synes at godtgøre, at der virkelig er tale om to hovedracer af kameler i det nordlige Afrika. Baade Tuareger og Arabere anerkender en racemæssig forskel mellem kamelerne i nord og syd, og de to hovedracer forekommer ogsaa uden for det af mig besøgte omraade. I den foreliggende omfattende litteratur om Nord-Afrika beskrives kamelracerne ofte ret indgaa-

- ende, og for beskrivelser uden for Tuaregomraadet kan der henvises til *G. Nachtigal: Sahara und Sudan. I. 1879. p. 415 f.* – *G. W. Murray: Sons of Ishmael. London 1935. p. 92 ff.* – *Ct. Cauvet: Le Chameau. I Paris 1925. p. 79 ff.* I størstedelen af Nord-Afrika er der tilsyneladende en overensstemmelse mellem udbredelsen af Arabere, uldkameler og sorte telte.
13. Vasalforholdet og dets oprindelse hos Tuaregerne er kort beskrevet i *Johs. Nicolaisen: Some Aspects of the Problem of Nomadic Cattle Breeding among the Tuareg of the Central Sahara. Geogr. Tidsskr. Bd. 53. p. 62-105. København 1954.* Om samfundsdeling og koavl i Østafrika se *Jacques J. Maquet: Le système des relations sociales dans le Ruanda ancien (Annales du Musée Royal du Congo Belge. Ethnologie. I.) Tervuren 1954.*
 14. Nogle analyser af kamelmælkens sammensætning er gengivet hos *Ct. Cauvet: Le Chameau. I. Paris 1925. p. 707 f.*
 15. Cauvet (Le Chameau. I. p. 359) meddeler, at man ved oasen In Salah lige nord for Ahaggar Tuaregernes omraade som diehindring bruger at indsætte en kraftig torn i en paa kamelføllets næsebro udskaaret hudlap. Noget tilsvarende har jeg aldrig iagttaget hos Tuaregerne.
 16. Ifølge Tuaregerne kan nogle hunkameler malkes uden føl, naar yveret behandles med hænderne paa en særlig maade.
 17. De nævnte metoder til sterilisation af hunkameler findes omtalt hos *Ct. Cauvet: Le Chameau. I. Paris 1925. p. 365.* & *H. Duveyrier: Les Touareg du Nord. Paris 1864. p. 354.* Det er vel tvivlsomt om ret mange Tuareger vil sterilisere deres hunkameler, da deres afkom er meget værdifuldt. Selv har jeg aldrig hørt om denne skik.
 18. Der er i nyere tid indtraadt stærkt forfald i Tuaregernes egentlige digtekunst. Det anførte digt stammer fra ca. 1880, og hidrører fra *Le P. de Foucauld: Poésies Touaregues. I. Paris 1925. p. 210.* Foucauld bringer digtet i baade tuaregisk originaltekst og fransk oversættelse.
 19. Faarets anvendelse som lastdyr er omtalt hos bl. a. *N. v. Prschewalski: Reisen in Tibet. Jena 1884. p. 145.* *Svend Hedin: Transhimalaya. I-II. Stockholm 1909-12. p. 279.* *Charles Bell: The People of Tibet. Oxford 1928. p. 116.* *N. D. Macdonald: The Land of the Lama. London 1929. p. 231.*
 20. Se om æslets første tæmning hos *Otto Antonius: Grundzüge einer Stammege-schichte der Haustiere. Jena 1922.* & *Max Hiltzheimer: Die ältesten Beziehungen zwischen Asien und Afrika nachgewiesen an den Haustieren. Africa III. London 1930.*
 21. *Ibn Khaldoun: Historie des Berbères (trad. de Slane). I-IV. Alger 1852-56. Bd. III, p. 377 f.*
 22. *Leo Africanus: The History and Description of Africa (done into English by John Pory). I-III. London 1896. Bd. II, p. 944.* – Hos visse folk i det nordøstlige Afrika omkring Nilen – især folk hørende til den saakaldte Beja-gruppe – jages vildæset stadig for kødets skyld. Dette omtaler bl. a. *S. W. Baker: The Nile Tributaries of Abyssinia. London 1867. p. 55 f.* & *G. W. Murray: Sons of Ishmael. London 1935. p. 125.* Om de vilde eller forvildede æsler ogsaa indfanges til tæmning foreligger der tilsyneladende ingen oplysninger om fra disse folk. Derimod meddeles det, at man almindeligt lader tamme æselhopper parre med vilde hingste,

- idet man binder hopperne, hvor de vilde æsler færdes. Oplysningerne herom findes hos *M. Th v. Heuglin: Reise in das Gebiet des Weissen Nil und seiner westlichen Zuflüsse in den Jahren 1862-1864. Leipzig & Heidelberg 1869. p. 280.*
- J. Bland-Sutton: Man and Beast in Eastern Ethiopia. London 1911. p. 188 f.*
- G. W. Murray: Sons of Ishmael. London 1935. p. 125.*
23. Hos de bofaste negerbønder i Ahaggar forsynes æslerne undertiden med mundkurv, men da kun for at de ikke skal æde af afgrøderne under markarbejde.
 24. Æselhopperne anses i almindelighed for de bedste arbejdsdyr, da de er særlig rolige.
 25. Se især *Leopold Adametz: Herkunft und Wanderungen der Hamiten erschlossen aus ihren Haustierrassen. Osten und Orient, I Reihe, 2 Bd. Wien 1920. p. 10 ff.*
 26. En udførlig beskrivelse af Tuaregernes og Fulbernes kvæggracer findes hos *G. Doutressoulle: L'Élevage en Afrique Occidentale Française. Paris 1947. p. 77-189.*
 27. Der er en del betydningsfulde overensstemmelser mellem kamelavlens og koavlens teknik.
 28. Hos visse sydlige Tuareger kærnes smørret ikke ved rystning af kærningsbeholderen, men med en særlig kærnestok, som rulles mellem haandfladerne. Saa-danne kærnestokke forefindes paa *Musée de l'homme* i Paris fra Ioullemmeden Tuareger og Fulber (Mus. nos. 41-19-411 & 41-19-1326) samt fra Tuareger i Adrar-n-Iforas (38-16-48). Metoden, som iøvrigt synes vidt udbredt i den gamle Verden, kendes ikke hos de Tuareger, jeg har opholdt mig hos.
 29. En oversigt over brugen af okser som last- og ridedyr i Afrika findes i *G. Lindblom: The Use of Oxen as Pack and Riding Animals in Africa (Stat. etnogr. mus. Smärre medd. X). Stockholm 1931.*
 30. Om hestens historie i Afrika se *Leopold Adametz: Herkunft und Wanderungen der Hamiten erschlossen aus ihren Haustierrassen (Osten und Orient. I. Reihe, 2. Band). Wien 1920. p. 46 ff.* – *Otto Antonius: Grundzüge einer Stammgeschichte der Haustiere. Jena 1922.* – *G. Doutressoulle: Le Cheval au Soudan Français et ses Origines (Bul. de l'Inst. Français d'Afrique Noire. II. p. 342-346) Paris 1940 & L'Élevage en Afrique Occidentale Française. Paris 1947. p. 237-262.*
 31. Om ridning hos de berbiske folk i Oldtiden se *Oric Bates: The Eastern Libyans. London 1914. p. 96 f.* I stedet for sporer brugte man i Oldtiden baade i Nord-Afrika og Europa pigkæp – d. v. s. en spids pind el. lign. som boredes ned i hestens nakke for at fremskynde farten. I Nord-Afrika kendes denne metode, som er meget effektiv, endnu til æselridning.
 32. Oplysninger herom forefindes hos *Ibn Batoutah: Voyages d'Ibn Batoutah (trad. Défremery & Sanguinetti) I-IV. Paris 1853-58. Bd. IV. p. 442.* Ridesadlen er en sen opfindelse som formodentlig baade i Afrika og Europa skyldes paavirkninger fra Asien. Om sadlen og andet ridetøj se *Ct. Lefebvre des Noëttes: L'Attelage. Le Cheval de Selle à travers les Âges. I-II. Paris 1931.* – Et forholdsvis omfattende materiale indsamlet af forfatteren i litteraturen og paa museer synes at tyde paa, at ridesalen har sin oprindelse i en paksadel, som muligvis igen gaar tilbage til kløvtræer.
 33. Se *Henrik Hastrup: Træk af Afrikas primitive kvægavl. Dansk veterinærhistorisk Samfunds Aarbog. 1945. p. 109-115.*
 34. Blodtapning fra levende kameler omtales fra Tibuerne i Tibesti af *Gustav Nach-*

- tigal: *Sahara und Sudan. I-III. Berlin-Leipzig 1879-89*. Fra Arabien er skikken omtalt hos Elian-J. Finbert: *La vie du chameau. Paris 1938. p. 39* Se endvidere Ct. Cauvet: *Le Chameau. I. Paris 1925. p. 701*.
35. En udførlig redegørelse for kvægsygdomme i Atlaslandene og det nordlige Sahara findes i *Notice sur l'Institut Pasteur d'Algérie. I-II. Alger 1934 & 1949*.
36. F. W. de St. Croix: *The Fulani of Northern Nigeria. Lagos 1944. p. 24 f.*
37. Capt. Aymard: *Les Touareg. Paris 1911. p. 108*.
38. Francis Nicolas: *Tamesna. Les Ioullemmeden de l'Est. Paris 1950. p. 133*.
39. Som note 38.
40. Om husdyravlernes forhold til græssangene i steppelandet nord for Sahara og i det egentlige savanneland syd herfor se Johannes Nicolaisen: *Nomadismen i det centrale Algerie (Le nomadisme en Algérie centrale). Geogr. Tidsskr. Bd. 50. København 1950. p. 48-91.* & G. Doutressoulle: *L'Élevage en Afrique Occidentale Française. Paris 1947*.
41. Forbindelse mellem jagt og nomadisme hos rensdyrnomaderne er især blevet undersøgt af Gudmund Hatt: *Rensdyrnomadismens Elementer. Geografisk Tidsskrift. Bd. 24. København 1918. p. 241-269*. I dette fremragende arbejde gaar Hatt dog ikke saa vidt som til at hævde, at al nomadisk husdyravl har sin oprindelse i en jægerkultur. Et saadant synspunkt blev derimod anlagt af en række tysk-østrigske forskere hørende til den saakaldte Wiener Skole repræsenteret ved Wilhelm Schmidt og Wilhelm Koppers (Se Schmidt & Koppers: *Völker und Kulturen. Regensburg 1924*). Wiener Skolens nomade-teori var desværre ikke baseret paa alvorlige detail-undersøgelser af nulevende nomadefolk uden for rensdyrnomadernes kreds, og maa siges at være i høj grad spekulativ. Især gælder dette den teoretiske udformning af nomadeproblemet hos Fritz Flor: *Haustiere und Hirtenkulturen. Wiener Beiträge I. 1930. p. 1-238*. I nyere tid er den oprindelige østrigske nomadeteori dog blevet udsat for stærk kritik hos K. Jettmar: *Neue Beiträge zur Entwicklungsgeschichte der Viehzucht. Wiener Völkerkundliche Mitteilungen I, 2. 1953*.
42. Talrige og blandt dem meget betydelige forskere har hævdet husdyravlens oprindelige tilknytning til agerbrugskulturerne. Dette synspunkt træder frem allerede hos den etnografiske husdyrforsknings grundlægger Eduard Hahn (*Die Haustiere und ihre Beziehungen zur Wirtschaft des Menschen. Leipzig 1896. p. 34*). Betydningen af det forhold, at de ældste kornsorter og de ældste husdyr synes at høre hjemme inden for samme geografiske provins af det vestlige Asien er fremhævet af den engelske arkæolog Gordon Childe (*Man makes himself. London 1936. p. 74 f.*). Ud fra nord-afrikanske forhold har flere forskere hævdet nomadismens oprindelse i agerbrugskulturer: – Leo Frobenius: *Geographische Kulturkunde. Leipzig 1904. p. 154 f.* H. P. Steensby: *Nogle etnografiske Iagttagelser fra en Rejse i Alger og Tunis 1908. Geografisk Tidsskrift. Bd. 29-30. København 1908-09. p. 285*. D. J. Wölfel: *Die Hauptprobleme Weissafrikas. Arch. f. Anthrop. Neue Folge VII. Braunschweig 1941. Rolf Herzog: Veränderungen und Auflösungserscheinungen im Nordafrikanischen Nomadentum. Paideuma. Bd. 6. Ht. 4. Wiesbaden 1956. p. 210-223*. Disse forfattere baserer i overvejende grad deres teorier om husdyravlens tilknytning til agerbrug paa det kulturgeografiske synspunkt, at der findes glidende overgange mellem agerbrugskulturer med husdyr-

- avl og de egentlige nomadekulturer. Saadanne overgange kan ogsaa konstateres mange steder i Asien, og er bl. a. omtalt fra Afghanistan af den danske etnograf Klaus Ferdinand, som med rette har paapeget, at et rent kulturgeografisk syns-punkt i sig selv ikke kan løse problemet, om husdyravlens oprindelse (*Klaus Ferdinand: Nomadestudier i Afghanistan. I: Kaj Birket-Smith: Menneskets Mangfoldighed. København 1957. p. 126-141.*
43. Det primitive agerbrug hos Ajjer Tuaregerne er kort beskrevet i *Johannes Nicolaisen: Some Aspects of the Problem of Nomadic Cattle Breeding among the Tuareg of the Central Sahara. Geografisk Tidsskrift. Bd. 53. København 1954. p. 26-105.* Fra Ahaggar er samme agerbrugsform omtalt i *H. Duveyrier: Les Touareg du Nord. Paris 1864. p. 369.*
44. I Air er alt agerbrug idag kunstvandingsbrug, men *Rennell Rodd* mener, at en mere primitiv agerbrugsform tidligere har spillet en rolle i dette omraade (*People of the Veil. London 1926. p. 133*). Dette er ogsaa resultatet af mine egne undersøgelser i Air 1955. Det maa dog bemærkes, at et eventuelt tidligere agerbrug uden kunstig vanding i Air muligvis maa opfattes som en paavirkning fra sudanesiske svedjebrugskultur.
45. Det er vanskeligt ud fra de arabiske forfattere at danne sig noget helt sikkert indtryk af Tuaregernes levevis i Middelalderen. For de nordligste og bedst kendte nomader i Sahara er der derimod ingen tvivl, thi vi har her sikre oplysninger om, at de dengang som nu for en stor del levede af agerbrugsprodukter, som de erhvervede sig ved handel eller ved selv at dyrke jorden (*Ibn Khaldoun: Histoire des Berbères (trad. de Slane). I-IV. Paris 1852-56. Bd. I. p. 9, 141, 164 f. Bd. II. p. 275 ff. Bd. III. p. 225. Bd. IV. p. 28 f.* For de egentlige Tuaregers vedkommende maa det indrømmes, at de arabiske forfattere her stadig understreger kvægavlens og mælkens betydning, men det maa tilføjes, at de fleste af de arabiske forfattere kendte Tuaregerne meget daarligt og nogle af dem slet ikke. Blandt de forfattere som personligt besøgte Tuaregerne kan nævnes *Ibn Batutah* og *Leo Africanus*. *Ibn Batutah* nævner at Tuaregerne i omraadet syd for Air lever af komælk og stødt hirse blandet med vand – en ret som stadig kendes af alle Tuareger (se *Voyages d'Ibn Batoutah. IV. Paris 1858. p. 426*). *Leo Africanus* beskriver indgaaende et festmaaltid hos en tuaregisk høvding, og han omtaler at der i dennes lejr fandtes baade hirse og dadler (se *Leo Africanus: History an Description of Africa. London 1896. I. p. 154 f.*
46. Se *Oric Bates: The Eastern Libyans. London 1914. p. 30 f, 91 f.*
47. Tilsvarende underjordiske kornmagasiner kendes fra den primitive agerbrugs- og kvægavls-kultur i Fayum (Ægypten), som kan dateres til ca. 5000 f. kr. Se *V. Gordon Childe: New Light on the Most Ancient East. London 1935. p. 56 & Harold J. Peake: Early Steps in Human Progress. Philadelphia 1933. p. 110, pl. 22 (p. 101).*
48. Se *Kaj Birket-Smith: Kulturens Veje. København 1948. p. 313.*

En gammel dyrlægemedicinkiste

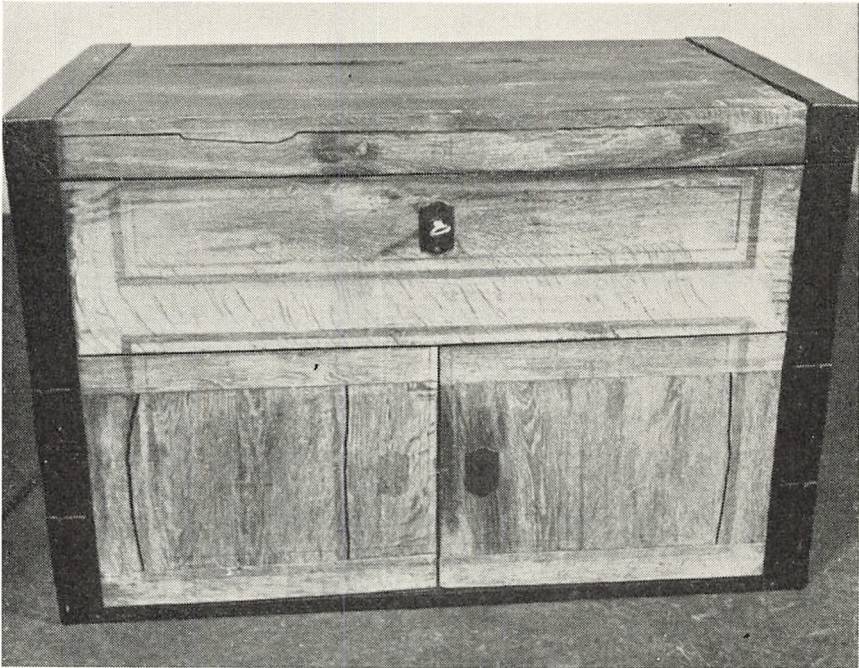
Af A. MØLLER-SØRENSEN, professor ved Veterinærhøjskolen

Paa kredsdyrlæge Ph. Hansens initiativ modtog jeg for nogen tid siden en smuk og sjælden gave fra herr revisor N. Gottlieb, Ordrup, nemlig en gammel dyrlægemedicinkiste, der havde tilhørt revisorens morfar, den i sin tid saa kendte dyrlæge Chr. Nielsen, Victoriagade, København.

Dyrlæge Chr. Nielsen, der var født 1860, tog veterinæreksamen 1881 og nedsatte sig i København 1882, hvor han samtidigt drev vognmandsforretning og »Københavns Kreaturtransport«. Samtidig var dyrlæge Nielsen ansat ved de offentlige slagtehus, hvor han i mange aar var ledende i »Exporten«, og mange nu ældre dyrlæger vil med respekt og taknemlighed minde hans rolige og værdige optræden over for de mange og meget forskellige arbejdende i Exportslagteriet samt den store erfaring, han beredvilligt delte med de mange kundskabssøgende kandidater samt dyrlæger paa fortsættelseskursus. Dyrlæge Nielsen havde i Hareskovby erhvervet sig et straatækt husmandssted som sommerbolig, et hus, der var møbleret med gamle bonde-møbler og med billeder, fajance og porcellæn fra begyndelsen og midten af forrige aarhundrede.

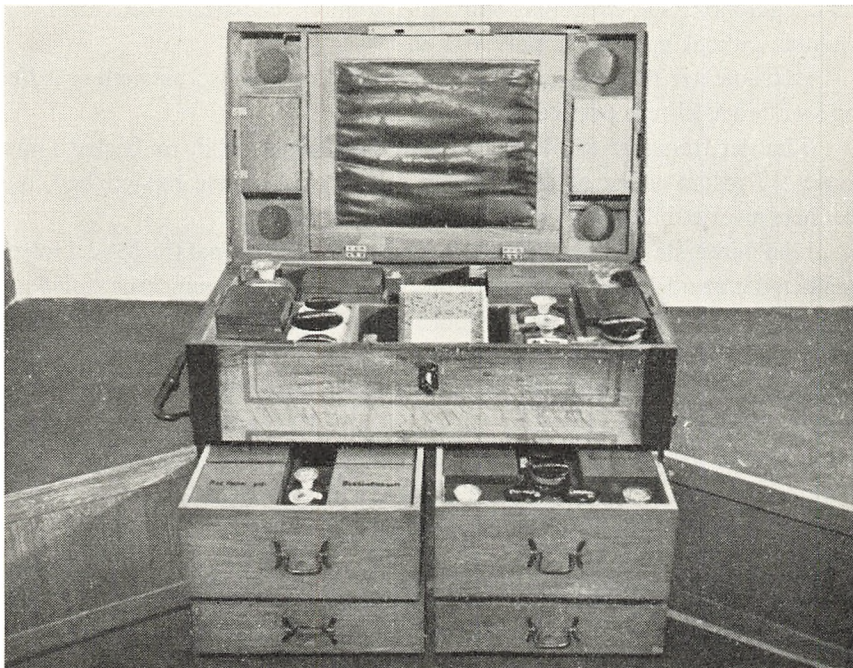
Paa dette sted var kisten havnet, og den havde nu staaet i mange aar paa loftet og samlet »patina«, men var dog, som det vil ses af illustrationerne i forbavsende god stand.

Kistens dimensioner: 90×51×42 cm, og dens vægt – der skal to mand til at løfte den – udelukkede straks, at den kunne have hørt til en dyrlæges transportable udstyr, og da jeg efter rensning af kisten fandt et indrammet 5 i laagets forkant, laa det nær at antage, at det drejede sig om en »seriefremstillet« kiste, altsaa om en kiste til militært brug, og det gjaldt nu om at faa den dateret. Ved et besøg paa Tøjhusmusæets magasin fik jeg ved dr. phil. M. Ellehauges elskværdige hjælp da ogsaa lejlighed til at se en lignende, men ikke nær saa velbevaret kiste som vor egen. I Højskolens farmakologiske afdeling opbevares en lignende kiste, om hvilket det er oplyst, at det drejer sig om den i 1864 anvendte model, en oplysning som Tøjhusmusæet imidlertid paa staaende fod hverken kunne bekræfte eller afkræfte. Om kister



af denne art, som nødvendigvis har maattet transporteres paa en trainvogn, har været anvendt af afdelings- og regimentsdyrlæger er muligt, medens derimod underafdelingerne: eskadroner, batterier o. lign. formentlig har været forsynede med kister af jernblik, der indeholdt æsker af tin med de forskellige medikamenter. En saadan metalkiste, jeg havde lejlighed til at bese paa Tøjhusmusæet, var mærket *Kursmedens Medicinkiste* og har været anvendt i Trearskrigen; den indeholdt foruden blikdaaser med pulvere bl. a. forskellige brændejern, aareladekøller med Helpers tragt, jernmorter med støder, kugletang og klystersprøjte og et etui med instrumenter.

Den her afbildede kiste er, som det fremgaar af illustrationerne, delt i en øvre afdeling, der gøres tilgængelig, naar det svære laag løftes, og en nedre afdeling, bag de to laager, som bestaaer af to øvre dybe og to nederste lave skuffer, der ligesom den øverste afdeling er delt i mindre rum, der hver indeholder en flaske, en fajancekrukke eller en cedertræsæske med overfaldende laag. Signaturerne er malede paa propper og laag. I en af de nederste skuffer findes et større frit rum, ligesom tilfældet er i kistens øverste afdeling i midten. I dette har, at dømme efter Tøjhusets eksemplar, været anbragt en



stor blære beregnet til indsprøjtning af klyster samt et par store salvespatler. De enkelte rum er saa veltilpassede, at krukker og flasker bogstaveligt ikke kan slingre, og i laaget er anbragt runde filt puder til støtte for de i den øverste afdeling anbragte krukker og flasker. Midt i laaget er anbragt en skriveklap, til siderne for denne et par smaa rum til papir o. lign. Umiddelbart indenfor laagets hængsler ser man paa illustrationen anbragt et lille blækhus og en sandstrødaase af tin.

Desværre er kistens indhold ikke komplet, der mangler nogle flasker, men en fortegnelse over beholderens indhold vil sikkert være af interesse og fortæller tydeligt hvilke medikamenter, der har været hyppigst anvendt for ca. 100 aar siden.

Den paa beholderne anvendte stavemaade anvendes ogsaa her.

I træskerne fandtes bl. a. Pulv. equorum, Aloe pulv., Spec. amar. et aromatic., Sem. foeni græc. pulv., Baccæ Junip. pulv., Rad. Calami pulv., Rad. Gentian. pulv., Rad. Enulæ pulv., R. althææ pulv., R. rhei pulv. o. s. v.

I flasker og krukker fandtes bl. a. Calcari chlorat., Ungv. cerus, Cataplasm. terebinth., Natr. sulph., Ol. terebinth., Aq. saturn., Tinct. aloes, Li-

nim. camphor., Ol. crotonis, Spir. sol. ammon. caustic., Acet. arsenic., Camph. pulv., Cupri sulph. pulv. o. s. v.

Instrumenter findes ikke, men har kunnet finde plads i en særlig skuffe og i midten af kistens øverste del.

Som det fremgaar af billederne, er kisten meget solid, og beslag samt laasetøj ligesom æsker og skillerum er udført med største nøjagtighed, og det hele giver et billede af veludført, smukt haandværk.

I det midterste rum fandtes rester af en sygestaldsjournal fra 1882, i følge hvilken der er udskrevet en regning paa 10 kr. 50 øre, specificeret saaledes: For en hest med indigestion: Ophold i Sygestalden i 7 Dage = 7 Kroner, Kur = 2 Kroner, Medicin = 1 Krone, beløb der i dag kalder paa smilet og som fortæller os, at der skulle mange patienter til for at skaffe udkommet; men en anden regning fortæller ogsaa lidt om dyrlægens udgifter, idet der foreligger en regning fra en malermester til dyrlæge Chr. Nielsen med regning saalydende: 1 Skilt spartlet 2 Gange, vandslebet samt malet 4 Gange med Zinnober og skrevet 2 Gange med Kridt, 62 Bogstaver – Summa 11 kr. 65 øre.

Jeg skylder at takke herr Carl Fr. Mortensen for velvillig oppudsning og restaurering af det smukke vidnesbyrd om gammelt dansk haandværk.

Mindre Meddelelser

Et gammelt Haandskrift

Dyrlæge Tage Elm, Lindenberg har velvilligst stillet en lille haandskreven »Dyrlægebog« til Raadighed for Dansk veterinærhistorisk Samfund. Bogen ejes af Kroforpagter Larsen, Lindenberg.

Bogen, der er i Format 11 cm × 16 cm, indeholder 24 ret tæt skrevne Sider. Forfatterens Navn er G. Bording, om ham kan kun oplyses, at han i Aarene omkring Aar 1800 var Forvalter paa Godset Selsø ved Roskilde. I Godsets Arkiv har han ikke efterladt sig noget Spor, og trods ihærdig Søggen i Kirkebøgerne findes hans Navn kun anført 1 Gang, nemlig d. 1. Juni 1803, da han var Fadder til Gartner Westphals Barn; han synes da hverken at være født eller død paa Egnen.

Naar her gengives næsten hele Bogens Tekst, er det fordi den er saa typisk for Datidens »læge Fagmænds« Syn paa Sygdom, Malkehygiejne m. m. – Det lille Skrift er ikke uden smaa oplivende Momenter, særdeles pudsigt virker således Forfatterens Angivelse af Maal og Dosis, »af denne Olie gives Koen saa meget som for en Skilling Brændevin i store Værtshuse« eller »saa meget paa et Stykke Brød som mestendels for 1 Sk. Brændevin som man faae i Kroen paa Landevejen«.

Naturligvis er en stor Del af Indholdet stærkt præget af Overtro og lignende, med Diagnoser som Horntomhed, Rumpetomhed, Solskudt o. l. ledsaget af behørig Symbolik. Interessant er det, at Forfatteren ved sin Omtale af »Middel man skal betjene sig af naar man ei ved at kjerne kan faa Smør af sin Fløde« foruden forskellige »mystiske« Midler ogsaa anbefaler omhyggelig Rengøring og Skoldning af Kernen, idet Mangel paa Renlighed »undertiden« ogsaa kan være Aarsag til Fejlen.

Forfatteren slutter med at fortælle, at mange brave Folk har bedt ham om at lade Skriftet trykke, hvorfor han nu har overgivet dette til Trykken. Bogen ses dog ikke at være trykt.

Endelig maa nævnes, at paa de forreste Blade i Bogen findes opført Betaling for »Kuurplenge«, altsaa »Dyrlægeregning« for Aarene 1803 og

1804 for Kurt Nielsen i Sønderby, denne var »Husmand med Jord« i Sønderby og praktiserede aabenbart som Kursmed paa Hestene paa Selsø. Efter 1804 kvitterer i Bogen Dyrslæge Johannes Berg, Roskilde, hvert Halvaar for Kurpenge. (Om Berg, der var den første Dyrslæge i Roskilde (Exm. 1793) se Dansk veterinærhistorisk Aarbog, Aarg. V.). Dette bekræfter den almindelige Opfattelse, at selv en stor »Kvægpracticus« paa denne Tid ikke gav sig af med Kure paa Heste, dette overlodes til den eksaminerede Dyrslæge, eller til Smeden, medens disse sikkert kun forholdsvis sjældent gav sig af med Kvægpraksis.

I Aaret 1791 fik jeg i Sinde at lade denne oprigtige og tilforladelige Underretning komme for Lyset.

Jeg laae i en stor Sygdom, og fattede derfor den Beslutning at aabenbare det som jeg hidtil havde holdt skiult men dog derved hjulpet mange Menneskers Creature til rette, uden mindste Vederlag eller Betaling. Jeg kunde nu ikke reise uden Smerte og Besværligheder, og tillige holdt jeg det for ubilligt at saa gode og ædle Ting skulde døe bort tillige med mig. Jeg udgiver altsaa denne Underretning, som jeg har samlet ved mange Aars Erfarenhed, ved at helbrede dels mine egne dels andres Creature, og naar den veltænkende Landmand vil efterfølge denne, da skal han ved bruget finde sig fornøiet og selv høste Frugten og Nytten deraf.

I den første Post vil jeg vise, hvorledes man skal omgaaes med de Kalve, som blive fødte i Ny-Maane og som man vil lægge til, thi disse (er) de bedste Malke-Kjøer, men de der fødes i aftagende Maane, ere ei meget ved at lægge til.

I den anden Post vil jeg handle om nogle Slags Røgelser som bruges at røge Qvæget med naar de er syge og Maaden, hvorpaa man omgaaes dermed, samt tillige hvad man skal give dem ind.

I den tredie Post vil jeg vise hvad Middel man skal betjene sig af, naar man ei ved at kjerne kan faae Smør af sin Fløde.

Det første, som jeg lovede at vise er, At, naar man vil lægge en Qwiekalv til maae den være født i Nyemaaned saasom den der fødes efter fuld Maaned, ej due dertil, da de for det første staae længere golde imellem hvergang de faae Kalve og for det andet sjelden blive gode Malkekjøer. Men til den Kalv jeg taler om tager man et nygjort Hønse-Æg slaaer den spidse Ende af, og lader Blommen og Hviden løbe udpaa et Talerken; derefter skal man malke Koen i Æggskalden og stikke det strax i Halsen paa Kalven, derpaa stikke den ommeldte Blomme og Hvide ligeledes i Kalvens

Hals, det renses og forfrisker den. Ligeledes maa man bære sig ad med Koen med et andet nyegjort Høns-Æg, som man omgaaes med paa samme Maade og give Koen ligesom meldt ved Kalven. Men dette maae skee, saasnart Kalven er kommet frem, jo før jo bedre, da Kalve som saaledes blive behandlede blive meget gode Kjør hvilken Erfarenhed viser.

Saasnart Koen er reen, tager man 3 Pægle Terpentinolie, kom heri for 2 Sk. Dyvelstræk og for 4 Sk. Bævergeil, dette maae man altid have staaende, af denne Olie gives Koen saa meget paa et Stykke Brød som for en Skilling Brændeviin i store Værtshuse, thi der var kun lidt, og stikker det i Halsen, og derpaa en ristet Sild, dette er meget godt. Derefter tager man af samme Olie og hælder det ud imellem Hornene og gnider det dygtigt ind, – ligeledes hældes af samme Olie ud paa Lændebrystet fra den ene Hofte til den anden og langs ned ad Lændebrystet længere ad Rumpen, og gnider det med en Rughalm-Visk, indtil det varmer, dette er meget godt, – nogle have den Skik at skjære Koen i Rumpen, men manges Koe miste siden derved sin Rump og tabe derved sin Anseelse. – Ligeledes maa der ogsaa gvides med Rughalm imellem Hornene og i Nakkehulen. Naar man Dagen efter føler Hornene at de ere varme, da er det godt der, og naar man føler paa Rumpespidsen og bøjer den, og Koen ømmer sig derved da er det godt og behøves ikke mere denne Gang, men ømmer den sig ikke, da maae man ligeledes tredie Dagen fortfare med den før omtalte Terpentinolie, og en Rughalmvisk som før er omtalt.

Dette med denne Terpentinolie maae man stedse have og flittigt eftersøge sine Kjøer, thi hænder det sig, thi hænder det at en Koe er horntom, rumpetom eller Solskudt, som det kaldes medens den er med Kalv, blive den Kalv næppe uden Feil. Jeg har derfor set dette saa tydeligt, at man paa denne Maade rigtig omgaaes dermed, da skal man ikke fortryde det men snart blive Nyttens deraf war.

Den anden Post jeg lovede at tale om, er nogle Slags Røgelses, som med stor Nytte kan bruges til at røge Qvæget med, naar det er sygt og Maaden, hvorpaa man omgaaes dermed, samt hvad man skal gjøre det med.

Disse Ting haver jeg ofte brugt med megen Nytte og vil derfor ogsaa her meddele andre en Opskrift paa de Slags Røgelse, som jeg selv haver brugt. Der maa kjøbes for 4 Sk. af hvert Slags, thi de fleste Sorter kan ikke faaes ringere og saa mange Creature man vil røge dermed, for saa mange Skillinger maa man købe af hver Slags og deele det i lige saa mange Parter, som man har Creature der skal røges, nemlig hver Part i saa mange Deeles som man har givet Skillinger, blandt dem saa sammen som oven er meldt:

Mesterrod	Sandrod
Myrra	Dyvelstræk
Sort Kommen	Leverctues Røgelse
Sevenbom	Sandbrod.

Naar man nu deler disse Slags Røgelser som før er meldt, kommer det paa en Ild paa et Fyhrfad eller Pandejern eller andet som kan holdes under Kreaturet, men det forstaae sig selv, at dete maae ske paa et Sted, er Foder eller andet som Ilden kan gjøre Skade paa.

Kreaturet maae først tildækkes med tvende Hestedækkener som sammenhæftes vel fremme over Hovedet, paa det at Røgen kan blive deslængere hos Kreaturet, nu røger man først Kreaturet dygtig under Næsen, at det tillige kan trække Røgen i sig, dernæst under For- og Bagbenene, og nu maae Dækkenet blive liggende en halv Dag førend det tages af Kreaturet. Dette har jeg ofte brugt og det har alletider hjulpet. Men her maae man og bruge den før omtalte Terpentinolie, og gives Koen ind saa meget paa et Stykke Brød som mestensdels for 1 Sk. Brændevin som man faae i Kroen paa Landevejen, derpaa maae man forsøge om Hornene ere varme og om Kreaturet ømmer sig naar man bøjer Rumpespidsen, ømmer det sig ikke, da omgaaes man med det som før er meldt for Kjørerne.

Den tredie Post jeg lovede at vise var hvad Midler man skal betjene sig af naar man ved at kjærne ei kan faae Smør.

Det er fundet sig heromkring, hvor jeg nu opholder mig, og ligeledes omkring ved Roeskilde, hvor jeg før har boet, hvoraf jeg i Korthed vil opregne nogle Steder og skaffe sikkerlige Beviser naar fornødent gjøres, samt vise Prøver naar forlanges . . .

Forfatteren nævner nu ved Navn 15 forskellige Ejere, hvor han i Aarene 1787-1793 har behandlet Besætningen fordi de, som Regel »paa tredie Aar ikke har kunnet faae Smør«.

Nu kommer jeg til Maaden, jeg bruger for at hjælpe dem til at faae Smør, naar de ei kan faae det ved at kjærne.

Man maae i forvejen købe Dyvelstræk for 2 Sk., Sevenbom for 1 Sk., Bævergejl for 2 Sk., derpaa søger man sig en Steen op, som kan let gaae i Kiernen og som tillige kan taale Ilden, derpaa lægger man Brændet saaledes.

Disse Stykker maae være som føre Stave og ovenpaa disse 4 Stykker lægger man Stenen, og naar da Stenen er rød, da lægges de før omtalte tre

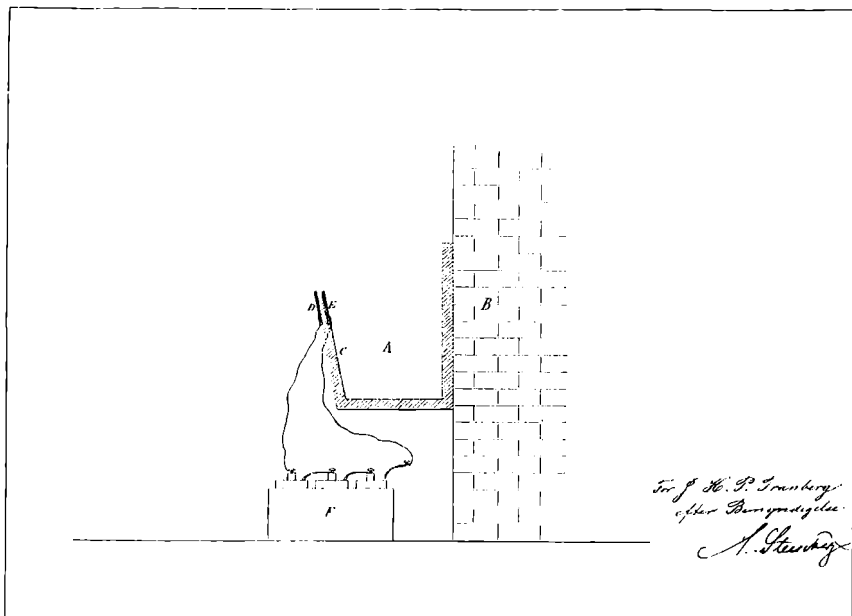
Slags ind under Stenen, for at meddele Stenen Kræfter, men det maae være godt tørt Brænde og der skal sættes en Kjedel eller Gryde med til over Ilden med saa meget Vand i som kan fylde Kjernen; naar dette Vand koger, lægger man de før omtalte Poster under Stenen, men der maae være hult under Stenen, at man kan stikke det omtalte under og saa gaae lidt tilside for den stærke Lugts Skyld, som derfra opstiger. Saasnart man ei fornemmer mere til Lugten, slaauer man Vandet i Kjernen, men Kjernestavren med alt sit Tilbehør maae altsammen være i og saasnart Vandet er kommet i Kjernen kommes og strax den røde Steen deri, derpaa sætter man strax Dækslet med Kringlen hver paa sit behørigte Sted paa Kjernen og slaauer en Dug eller Lagen om Kjernen, at den kan beholde sin Varme hos sig en god halv Time, derpaa slaae man baade Vandet og Steenen ud i en Ballie og dersom man synes at Kjernen ikke er reen, tager man af samme Vand, som man slog af Kjernen og skyller den af dermed, naar den har staaet lidt for at søge af kom saa kun Fløden i Kjernen, da skal det ei vare meget over et Quarter førend de ere færdige og have overflødig Smør.

Dette haver jeg selv paa de her anførte Steder brugt til manges Fornøjelse og Nytte og flere vilde herefter have Gavn deraf, naar man agte paa, at Kreaturene først blive undersøgte om de ikke have før omtalte Fejl, ere de friske, da er intet i Vejen.

Mange brave Folk have bedt mig, at jeg skulde lade dette Skrift trykke, thi den minsste Del af Folk paa Landet forstaaer at læse Skrivt, men naar det var trykt saa kunde enhver rette sig derefter og høste Frugten deraf, jeg har nu altsaa opfyldt deres ønske og befordret dette til almindelig Nytte til Trykken, forresten er mit velmente Raad til enhver Landmand, at han pleier og føder sine Kalve og Kreaturer wel, at de kunde faa god Væxt og ei i Ungdommen blive fortrykkede, være omhyggelige for dem naar de ere syge og røgte dem vel med god Pleie, samt holde deres Malkekar, Flødebøtter og Kjerne stedse rene og ordentlige, thi Mangel paa Renlighed er undertiden Aarsag til at det ei lykkes at faa Smør.

Ligeledes maae de Landmænd, som boe i Skovegne vogte sig for at købe Qvæg fra Sletterne, hvor ingen Skove er, thi de udsætte Qvæget let for Sygdom, men de som boe paa Sletterne kunde købe Qvæg paa Sletterne, thi der kunde det vel trives i god Græsgang.

Philip Hansen.



Praktisk Middel mod Krybbebidning

Enerets-Bevilling for Premierlieutenant J. H. P. Tranberg, Ridder af Dannebrog, af Fredericia paa Benyttelse af galvaniske Strømme paa den af ham angivne Maade som Middel mod Krybbebidning.

Di Christian den Niende,

af Guds Naade Konge til Danmark, de Venders og Gothers, Hertug til Slesvig, Holsten, Stormarn, Ditmarsken, Sænenborg og Oldenburg, Gjøre vitterligt:

At Vi efter herved allerunderdanist gjort Ansøgning og Begjæring samt de Os i den Anledning foredragne Omstændigheder allernaadigst have bevilget og tilladt, saa og herved bevilge og tillade, at Os Elskelige Premierlieutenant Herr J. H. P. Tranberg, Ridder af Dannebrog, af Vor Kjøbstad Fredericia udi Vort Land Nørr-Jylland maa for et Tidsrum af 5 Aar, fra Dags Dato at regne, være berettiget til overalt i Danmark, med Undtagelse af Færøerne, Island og Kolonierne at benytte og lade bruge galvaniske Strømme paa den i den herved hæftede Tegning og Beskrivelse, hvoraf

Gjenparter ere indleverede til Vort Indenrigsministerium, angivne Maade som Middel mod Krybbebidning, paa Vilkaar, at han inden 1 Aar fra denne Vor Bevillings Dato at regne her i Riget har bragt den nævnte Opfindelse til Udførelse og senere vedblive dermed.

Iøvrigt skal denne Eneret være fortabt, saafremt det bevises, at nogen Anden her inden for i Riget har benyttet eller ladet benytte galvaniske Strømme paa den heromhandlede Maade.

Forbydende Alle og Enhver imod det, som herskrevet staar, Hinder at gjøre.

Givet paa Bernstorff, den 30 September 1873.

Under Vor Kongelige Haand og Segl
Christian R

C. A. Fonnesbech.

Middel mod Krybbebidning, opfundet af Premierløjtnant J. H. P. Tranberg, R. af D. Fredericia.

Som bekjendt har man anvendt adskillige Methoder i den Hensigt at vænne Heste af med den for dem saa skadelige Krybbebidning, men uden Held og uden at der til Dato, saavidt vides, er opnaaet noget praktisk anvendeligt Resultat. Den af Ovennævnte opfundne Methode, der er fuldstændig original og ny, gaaer ud paa at opnaa Øiemedet ved Elektricitetens Hjælp, og den in duplo vedlagte Tegning viser, paa hvilken Maade dette er søgt opnaaet. A. viser en Krybbe seet fra Enden i Gjennemsnit; B er Væggen, hvortil den er befæstet eller op imod hvilket den er stillet. Langs ad Krybbens forreste Side C. er ved dens øverste Kant, der hvor Hesten sædvanlig bider i Krybben, anbragt to Jernskinner eller Jernbaand D. og E., hvilke sees paa Tegningen i Gennemsnit, og disse Baand staae paa sædvanlig Maade ved Traade i Forbindelse med elektriske Elementer F. – Det vil sees af Tegningen, at de nævnte Jernskinner ere isolerede, saaledes at Strømmen er afbrudt, den sluttes derimod saasomt Hesten bider i Krybben og med Over- og Underkjæben berører de to nævnte Skinner. Den elektriske Strøm er da i Virksomhed og giver Hesten et Stød, der snart vænner den af med Krybbebidningen. Attester, der foreligge baserede paa praktiske Forsøg, godtgjøre, at denne Opfindelse har vist sig at være meget praktisk. Selvfølgelig behøve de elektriske Elementer ikke at være placerede saaledes, som vist paa Tegningen.

Det, som saaledes kan gøres til Gjenstand for Patent, er: Ved Hjælp af Anvendelse af Elektriciteten, som viist, at vænne Heste af med eller at forhindre dem i Krybbebidning.

For J. H. P. Tranberg
 efter Bemyndigelse
 A. Steenberg.

Ovenstaaende Patent er velvilligst stillet til Raadighed for Aarbogen af Overdyrlæge Povl Glud, der er i Slægt med *J. H. P. Tranberg*.

K. Albertsen.

Erik Viborg som sprogfornyer

I P. Hansens Illustreret dansk Litteraturreksikon 1886 står side 747 om Erik Viborg, at uagtet han var lektor ved botanisk have og veterinærskolen og senere blev professor i botanik ved universitetet samt direktør for den botaniske have, har han næppe forfattet nogen botanisk afhandling af rent theoretisk indhold, men derimod skrevet en mærkelig bog, nemlig: Forsøg til systematiske danske navne af indenlandske planter, København 1793. Viborg forudså til en vis grad en sådan bedømmelse af arbejdet, i sin forerindring siger han blandt andet: Dette Arbejde kunde deels synes at være af for ringe Værdie til at bekendtgøres, deels og erholde ufordeelagtigt Omdømme formedelst dets Ufuldstændighed. Den lærde Urtekyndige, som allerede kiender og haver lært de systematiske Plantenavne i det saakaldte lærde Sprog, vil uden Tvivl holde dem i Modersmaalet for unødvendige, og ligesaa byrdefulde for Hukommelsen som hine.

Hvorfor da dette arbejde? Svaret er både hvad tilblivelse og udgivelse angår P. C. Abildgaard. Abildgaard indså nemlig lige fra begyndelsen, at skulle han få noget ud af det forhåndenværende elevmateriale, måtte al undervisning foregå på dansk, latinske navne ville blot virke afskrækkende, danske derimod ville være langt lettere at lære og beholde. Han siger selv: Man har fra den første Tid af, man begyndte at give Underviisning og holde Forelæsninger paa den Kongelige danske Veterinær-Skole, bestræbt sig for at foredrage Videnskaben saa meget mueligt i et reent og for Lærlinger af ringe Opdragelse og Oplysning fatteligt dansk Sprog. For anatomiens vedkommende gik det let, her behøvede man »ikkun at oversætte Konstord fra Menneske-Lægevidenskaben«, for ydrelærens og syg-

dommenes vedkommende var det noget vanskeligere, fordi en række betegnelser væsentligst af tysk oprindelse allerede havde vundet hævd blandt landmænd, smede og ryttere, men – siger Abildgaard – vel ingen Deel af Videnskaben mødte større Vanskelighed, end ved Lægemedlernes Benævnelse, især af Vextriget, saasom den nøiagtige Bestemmelse og Sikkerhed er her nødvendig og vigtig. Skulde Lærlingene anføres til selv at samle de til Lægedom nyttige Vexter, for ikke at nødes til at købe alt paa Apotheket, hvorved ofte Kuren maatte blive uforholdsmæssig dyr imod Kreaturernes Værd, saa maatte de kiende disse Vexter, og for at kiende dem var det uundgaaeligt at have bestemte Benævnelser. Endeel af vore indenlandske Vexter have vel danske og norske Navne, men det gaaer her som i andre Lande, at de ofte have mere end et Navn, og at dette forskielligt i forskiellige Provindser. En stor Deel af vore indenlandske Vexter have derimod intet Navn i Modersmaalet, især savnes det ved Græsarterne, ved en stor Deel Foderurter, ved Farveurter o. f. Andre indenlandske Navne ere fælles for flere forskiellige Vexter. Desaaarsag ansaae jeg det for et meget nyttigt Arbeide, at Hr. Professor Viborg begyndte paa det Forsøg at danne danske Konst-Navne til vore indenlandske Urter, saasom det stedse uden disse vil blive umueligt at indprente menige Mand nogen Kundskab om vore Vexter. Men Arbeidet havde ikkun været halvt giort dersom man blot havde givet enkelte Navne til de mange Planter, som endnu ingen dansk Benævnelse havde. Man maatte vove dette Skridt tillige, at forandre de vedtagne upasselige danske Navne, og give alle Vexterne systematiske Navne, hvilke langt lettere beholdes i Hukommelsen, og veilede langt bedre til at sammenligne og adskille Planterne.

Det var egentlig Viborgs mening, at værket alene skulle forbeholdes lærlingene ved veterinærskolen; naar han alligevel gik med til at udgive det, skyldes det i væsentlig grad dette argument fra Abildgaards side »i mangt et Tilfælde vilde det foraarsage Forvirring, dersom vore Lærlinge havde Benævnelser til de Vexter, de have lært at kiende, hvilke ingen andre kiendte eller brugte«.

Omend Abildgaard gik stærkt ind for arbejdet, var han dog ganske klar over, at det ville blive noget af et stridens æble. Han siger: Det være mig allene tilladt, at gjøre den Bemærkning, at utallige Ting, som gavne Menneskeligheden, skulle vi indtil denne Dag have savnet, dersom ingen havde havt Mod til at gjøre andet end det, om hvis Rigtighed og Nytte der ikke kunde være forskiellig Meening.

Selve bogen, der er på 340 sider og udarbejdet i overensstemmelse med

de Linneiske Grundsætninger, skal ikke nærmere omtales, den er i dag, hvor veterinærvidenskaben er blevet en virkelig videnskab med latinens blå stempel, ganske uden betydning.

Enkelte prøver på Viborgs blomsternavne skal dog lige nævnes. Quinde-fryd, hvorfor han har valgt dette poetiske navn til den lille uanselige lever-urt får stå hen i det uvisse og navnet er da også gledet ud. Andre som Læbeløs i stedet for mundløs, Krumhals for Koedmuler, Frøstjerne for Kneb i Panden, Poselæbe for Guds hånd, Skjolddrager for Feberurt, Liden Fredløs eller Blaae Stjerneurt og endelig Tvetand for Blinde-Nelde benyttes derimod den dag i dag i botanikken.

Jens Hasholt.

Danske dyrlæger døde i 1956

IN MEMORIAM

Hans Beier, død den 21. januar 1956, 65 år gammel. Overdyrlæge Beier var født i København d. 19. juni 1891, hvor faderen var kommunal tjenestemand.

Efter at have taget eksamen i 1917 var Beier reservedyrlæge i hæren maj 1917-april 1919, praktiserede derefter i Korsvang 1919-24, da han blev ansat ved Silkeborg offentlige slagtehus og Silkeborg Andelssvineslagteri; fra februar 1925 til oktober 1928 var han fungerende veterinærfuldmægtig ved Kødkontrollen, praktiserede derpå i Vejle indtil han i februar 1931 udnævntes til overdyrlæge ved Esbjerg Svineslagteri.

Beier var meget fagligt interesseret, han forsøgte aldrig et dyrlægemøde, men han var en indesluttet natur, der ikke blandede sig med sine kolleger; han havde vanskeligt ved at forhandle, holdt strengt på sin ret og på, hvad han anså for rigtigt, han var streng og kritisk i sin bedømmelse.

Jens Holgersen Høstgaard, død 22. januar 1956, 71 år gammel. Høstgaard var født den 18. april 1885 i Balling ved Skive.

Efter endt eksamen 1913 havde han flere assistentstillinger og vikarstillinger ved praksis og fra november 1915 til juni 1916 praksis i Lem ved Skive. Efter at have afhændet sin praksis søgte han til København, hvor han fik speciel uddannelse i mælkekontrol, mælkekemi og -bakteriologi, samt bakteriologisk kødkontrol. I 1921 blev han ansat ved andelsselskabet Trifoliums laboratorium som laborator, et hverv som han med aldrig svig-



tende indsigt og omhu bestred, lige til han faldt for aldersgrænsen i 1955. Specielt ydede han en glimrende indsats i kampen mod smitsom kastning og mastitis, en indsats der i høj grad skabte respekt om hans navn blandt fagfæller. Fra 1923 til 1942 var han tillige assisterende dyrlæge ved Københavns kvægtorv, og at han også her havde sine kollegers agtelse og tillid viste sig blandt andet ved, at han i en årrække var formand for Kvægtorvets dyrlægeforening. Endelig var han i mere end 20 år en højt skattet censor ved mælkekontroleksamen på Veterinærskolen.

Foruden sine rent faglige interesser havde Høstgaard tillige organisatoriske interesser, således blev han i 1930 medlem af bestyrelsen for andelsselskabet Trifoliums funktionærforening og i 1942 dens formand. Dette hverv bestred han lige til 1955, hvor han ved sin afgang udnævntes til foreningens æresmedlem.

Som menneske var Høstgaard i besiddelse af en udpræget ro og sindighed, en høj begavelse parret med flid og en indgroet tilbøjelighed til at gå til bunds i problemerne forskaffede ham en uhyre omfattende viden – både praktisk og teoretisk – om alt vedrørende mælk, og selv om hans store beskedenhed afholdt ham fra offentlig fremtræden, har han alligevel en betydelig andel i den videnskabelige udvikling af den mælkehygiejniske forskning.

I medlemsbladet, årgang 39, side 86, har laboratorieførstander Sven J. Olsen skrevet mindeord.



Kai Rosenørn Mogensen, død 24. februar 1956, 42 år gammel. Rosenørn Mogensen var født den 13. juni 1913 i Odder.

Han blev dyrlæge i 1938. Begavet med rige evner, dygtighed og en dynamisk energi syntes alle veje indenfor den veterinære gerning ham åbne. Allerede som studerende var han slået ind på den videnskabelige bane, idet han i 1937 begyndte at arbejde som histolog ved Carlsberg laboratoriet, dette tilfredsstillende ham imidlertid ikke i det lange løb, og i 1940 søgte han nye arbejdsfelter, og i de følgende år beskæftigede han sig med henholdsvis militærtjeneste, praksis og insemivering afbrudt af kortvarige vikariater ved kødkontrol. Først i 1944 gik han fuldt og helt ind for levnedsmiddelhygiejnen, idet han blev reservedyrlæge ved Aabenraa andelssvine-

slagteri, i 1947 blev han afdelingsdyrlæge ved Aabenraa levnedsmiddelkontrol og i 1949 overtog han stadsdyrlægeembedet samme steds. Denne gerning gav ham den fulde arbejdsglæde, og en dygtig og energisk indsats skabte hurtigt respekt om hans navn. Mogensens friske, naturlige og fornøjelige væremåde skaffede ham mange venner overalt, hvor han kom frem.

I medlemsbladet, årgang 39, side 118, har dyrlæge B. Horne Jensen skrevet mindeord.

Mads Ernst August Kjær, død den 28. februar 1956, 80 år gammel. Statskonsulent Kjær var født den 12. januar 1876 i Lemvig, forældrene var propt. Mads Kjær og hustru Caroline Paulsen.

Kjær tog dyrlægeeksamen i 1906, praktiserede i 2 år i Ringsted. Interessen for hesteavl førte til, at han i 1909 ansattes som konsulent, først for de jydsk Hesteavlsforeninger, senere for de samvirkende jydsk Landboforeninger; det var derfor ganske naturligt, at han i 1919, da Jensen trak sig tilbage, blev dennes efterfølger som statskonsulent for den svære hesteavl, en stilling han beklædte til han faldt for aldersgrænsen i 1946.



Det blev således de to dyrlæger Jensen og Kjær, der gennem 2 menneskealdre kom til at lede den jydsk hesteavl frem til det, der nu er nået. – Kjær var Jensens værdige arvtager, der forstod at skabe respekt og anseelse om sit navn; han var ungdommens ven, og gennem skoler og kurser virkede han i høj grad inciterende på de unge.

Det danske landbrug skylder Kjær megen tak for hans arbejde for hesteavl, og det viste blandt andet sin påskønnelse ved at tildele ham Det kgl. Landhusholdningsselskabs store sølvbæger. – Kjær var dekoreret med Ridderkorset og med Dannebrogsmændenes hæderstegn.

Jørgen Jørgensen, død den 3. marts 1956, 83 år gammel. Jørgensen var født den 9. juli 1873 i Sønderby ved Assens som søn af gårdejer J. Hansen og hustru.

Som ung var Jørgensen først nogle år ved landbruget, kom derefter på Veterinærskolen, hvorfra han tog eksamen i 1899. Umiddelbart efter eksa-



men blev Jørgensen assistent hos dyrlæge Rasmussen, Faaborg; i november 1900 nedsatte han sig i Aarslev på Fyn. På denne egn, hvor kvægavlen i disse år stod særdeles højt, skabte han sig en betydelig praksis; det var kvægpraksis og især steriliseringsbehandlingen, der havde Jørgensens interesse, og han blev blandt de praktiserende dyrlæger en af pionererne på dette område. – Interessen for dyrlægegerningen var hos Jørgensen det alt dominerende, det var ham en glæde, med sine assistenter, til langt ud på aftenen, at drøfte dagens begivenheder i praksis.

Også standens ve og vel lå Jørgensen stærkt på sinde og tidligt kom han ind i foreningsarbejdet, fra 1911 til 1926 var han medlem af bestyrelsen for Fyns Stifts Dyrlægeforening, de sidste 6 år som formand, for derefter fra 1926 til 1929 at være medlem af hovedbestyrelsen, og endelig var Jørgensen fra 1930 til 1945 medlem af Den danske Dyrlægeforenings faste Voldgiftsret. For sin indsats for sin stand og for hele sin noble færd, hædrede Fyns Stifts Dyrlægeforening Jørgensen ved i 1947 at udnævne ham til æresmedlem.

I 1902 blev Jørgensen gift med Kathrine Larsen, datter af gårdejer Rasmus Larsen, Sønderby, i ægteskabet var 3 sønner, den ældste civilingeniør, de to andre dyrlægerne O. og H. Bjerger Jørgensen.

Johan Rudolf Oien, død den 29. marts 1956, 62 år gammel. Oien var født den 12. april 1894 i Odden ved Sæby, han var søn af gårdejer F. Petersen.

Efter at have taget eksamen i 1920 var han i kortere perioder assistent og vikar forskellige steder, indtil han i november 1920 blev fast assistent hos dyrlæge Meyer, Flauenskjold, hvis praksis han overtog i april 1921.

Oien var særdeles velanskrevet som dyrlæge; han var en stor kraftig mand, var noget af en viking, interesseret i jagt og motorsport, voldsom i sine livsytringer. I 1952 blev han sparket i hovedet af en hest og styrtede samme dag med motorcyklen og pådrog sig kraniebrud m.m., hvilket han aldrig forvandt. I 3 år holdt han den gående med assistent, som han for det meste kunne ledsage i praksis, men i 1955 måtte han give op og sælge praksis og døde så året efter.

Harald Jensen, død 28. maj 1956, 69 år gammel. Harald Jensen blev født den 13. december 1886. Roholte på gården »Eskjær«, som han selv overtog i 1930 og drev på mønstergyldig vis lige til sin død.

Efter afgangseksamen i 1911 havde dyrlæge Jensen i et par år forskellige assistent- og vikarstillinger blandt andet under Veterinærfysikateret. I 1913 nedsatte han sig i Fakse, hvor han oparbejdede en solid praksis takket være samvittighedsfuldhed og dygtighed. Praksis videreføres nu af hans søn Gorm Eskjær Jensen.

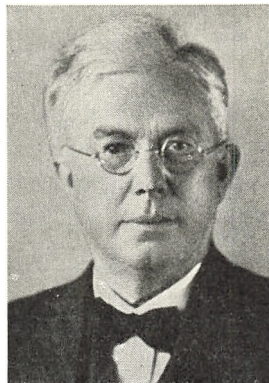
Få dyrlæger – ja mennesker i det hele taget – har været så inderligt knyttet til sin egn som Harald Jensen. Han ikke blot elskede den, han kendte den – kendte dens fauna og flora, dens fortid og nutid til de mindste enkeltheder, han færdedes altid med et vågent øje, og i sin sparsomt tilmålte fritid studerede han sine fund med samme samvittighedsfuldhed og grundighed, som den hvormed han passede sin gerning. Harald Jensen var en helstøbt personlighed, et finttænkende menneske og en dygtig dyrlæge, som både kolleger og klienter nærede respekt og agtelse for.

I medlemsbladet, årgang 39, side 290, har dyrlæge H. C. Møller skrevet mindeord.

Andreas Andersen, død den 1. juni 1956, 77 år gammel. Andersen var født den 26. februar 1879 i Ginnerup ved Hurup, forældre var gårdejer Poul Andersen og hustru Mette Hedegaard.

Andersen var først landmand, blev landbrugskandidat i 1906 og drev derefter gården Nørbo ved Vestervig; i 1913 opgav han landbruget, begyndte at læse til dyrlæge og tog eksamen i 1918. Efter forskellige assistentstillinger nedsatte Andersen sig i Koldby i Thy, flyttede i 1933 til Bedsted, men måtte i 1946 opgive praksis på grund af sygdom. Andersen flyttede til Fredensborg i 1947, hans helbred bedredes således, at han atter med usvækket energi kunne optage sin gerning, han virkede da især som vikar. – Andersen var i en årrække medlem af bestyrelsen for Thisted Amts Dyrlægeforening.

Anset som en mand, der satte en ære i at gøre sit arbejde omhyggeligt og samvittighedsfuldt, var Andersen såvel af sit klientel som af sine kolleger æret og agtet.



Jørgen Mortensen, død den 5. juni 1956, 55 år gammel. Født den 24. januar 1901 i Stenløse, forældre: gårdejer Carl Fr. Mortensen og hustru.

Eksamen som landbrugskandidat 1923, var medhjælper v. forsøgslaboratoriets husdyrbrugsafdeling 1923-24. Sekondløjtnant v. gardehusarregimentet 1926, dyrlægeeksamen 1931, assistent hos kredsdyrlæge Nielsen, Remkolde 1931-33, samtidig assisterende på Masned Sund Andelssvineslagteri, praksis i Lou juli 1933 august 1942, praksis i Snebjerg pr. Herning fra 1949.



Rasmus Jørgen Jørgensen, død den 19. juni 1956, 76 år gammel. Jørgensen var født den 26. maj 1880 i Pillemark på Samsø som søn af gårdejer J. S. Jørgensen og hustru.

Dyrlægeeksamen tog Jørgensen 1906 og havde derefter forskellige vikar- og assistentpladser i Danmark og Norge indtil han 1910 nedsatte sig i Gjedsted. Interessen for den forebyggende sygdomsbehandling hos husdyrene medførte, at Jørgensen i 1920 overtog stillingen som konsulent i husdyrhygiejne for De samvirkende danske Landboforeninger. I 13 år udførte Jørgensen her et dygtigt arbejde, navnlig i tuberkulosebekæmpelsens tjeneste.

Som følge af landbrugskrisen blev hans stilling nedlagt i 1932. I juli 1933 ansattes Jørgensen som overdyrlæge ved Bjerringbro Andelssvineslagteri, en stilling han varetog, til han i maj 1950 faldt for aldersgrænsen; Jørgensen bosatte sig derefter i Aalborg.

Jørgensens kæreste fritidsinteresse var humoren i dens forskellige afskygninger. Han efterlod sig en stor samling udklip og notater desangående. Jørgensen var musikalsk, han spillede selv violin.

Jørgensen var gift første gang med Louise Dorothea Cleemann, datter af dyrlæge A. Cleemann, Hammershøj, 2den gang var Jørgensen gift med lærerinde Olga Mariane Pedersen. I første ægteskab var en søn, der er landinspektør og en datter, der er læge.

Adolf Julius Richard Hansen, død den 4. august 1956, 75 år gammel. Richard Hansen var født den 4. september 1881 i Nysted som søn af dyrlæge Jens Hansen (eks. 1871).

Richard Hansen tog dyrlægeeksamen 1905; efter at have haft forskellige assistentstillinger praktiserede han i Nakskov 1908-52.

Richard Hansen var en markeret personlighed både af ydre og af væsen. Gennem et langt liv røgtede han en betydelig praksis med flid og dygtighed og var særdeles respekteret inden for sit udvalgte klientel. Hans med omtanke fattede mening om forhold og personer var urokkelig, og han havde ikke for vane at gå på akkord hverken med sig selv eller andre. Inden for kollegernes kreds medførte disse træk, at han i nogle år stod uden for dyrlægeforeningen, ikke for at nytte friheden, som fællesskabet må lægge bånd på, men i protest mod en efter hans mening for slap disciplin. Han meldte sig ind igen, da han syntes, det gik an.

Med sin hustru tandlæge Anna Henriksen, dannede han et stærkt socialt og kulturelt interesseret hjem, der var åbent for drøftelser af det menneskelige. Til otium byggede han en villa i Nysted ved stranden overfor Aalholm Slot. – Richard Hansen begravedes i Nysted, efter ønske i stilhed. S. M.

Kristian Jørgensen Rabøl, død 12. september 1956, 62 år gammel. Kristian Rabøl var født den 22. april 1894 i Aborre ved Assens som søn af sognefoged og gårdejer R. Jørgensen Rabøl.

Kun 21 år gammel tog Rabøl dyrlægeeksamen i 1915, gjorde derefter tjeneste som reservedyrlæge ved sikringsstyrken fra april 1915 til august 1916. Efter forskellige assistent- og vikarpladser nedsatte han sig i Januar 1917 i Haarby på Fyn, han praktiserede her til han i november 1922 overtog broderen Jørgen Rabøls praksis i Assens.

Rabøl kom således til at praktisere på sin hjemegn, hvor han blev særdeles vellidt og velagtet af befolkningen; det var en noget krævende praksis, han praktiserede således også på Baagø og Brandsø i Lillebælt. I det offentlige liv deltog Rabøl ikke, tiden tillod det ikke, og han ønskede det heller ikke; kun var han, der var stærkt sportsinteresseret, især i fodbold, i de yngre år med i ledelsen af den lokale idrætsorganisations ledelse. I 6 år var Rabøl medlem af Fyns Stifts Dyrlægeforenings bestyrelse, hans kolleger i bestyrelsen mindes disse år med særlig glæde, thi Rabøl var en fornøjelig mand, der med sit glade fynske sind forstod at sprede fest om sig. Rabøl var det sidste år mærket af håbløs sygdom. Det var ham en glæde at se sin søn Mogens Rabøl som sin efterfølger.



Frants Henrik Conrad Behrens, død den 19. september 1956, 93 år gammel. Behrens var født på Frederiksberg den 17. marts 1863, hvor faderen var skoleinspektør.

Efter at have taget eksamen i 1889 praktiserede han i Lyngby til 1898, samtidig var han dyrlæge ved den beredne gendarmeriafdeling på Sorgenfri; derefter praktiserede han i København til juni 1905, da han ansattes som kontrollerende dyrlæge ved Vejle Amts Svineslagteri; i marts 1908 kom han til Randers Svineslagteri, hvor han blev overdyrlæge i 1929. Fra 1919 var han medlem af voldgiftsretten for handel med husdyr. I 1933 ophørte Behrens med veterinær virksomhed og flyttede til Valby i København.



Gunner Jensen, død 28. september 1956, 71 år gammel. Hans Christen Gunner Jensen var født den 15. marts 1885 i Høve, Dalmose.

Han tog dyrlægeeksamen i 1909 og overtog straks efter praksis i Gimlinge. Dyrlæge Jensen var en meget stille og beskeden natur, han passede roligt og omhyggeligt sin gerning og var meget afholdt og agtet af sit klientel og af de kolleger, der lærte ham nærmere at kende. Selv om han havde mange interesser, der optog ham, kom hans stand og gerning altid i første række, han var altid en god og reel kollega, og i flere perioder var han medlem af Sorø amts dyrlægeforenings bestyrelse.

I 1954 afstod han sin praksis, men blev boende i den gamle dyrlægebolig, som han følte sig stærkt knyttet til, og hvor han havde haft et lykkeligt liv sammen med sin hustru og 4 børn, hvoraf den ene søn er dyrlæge Hans Kjeld Jensen, Hyllinge.

Ole Gosvig Lauridsen Hagelskjær, død den 13. oktober 1956, 61 år gammel. Hagelskjær var søn af gårdejer S. L. Hagelskjær og hustru, f. K. Gosvig.

1920 tog Hagelskjær dyrlægeeksamen og efter flere korte assistentpladser nedsatte han sig i april 1921 i Kibæk, hvor han praktiserede til sin død.

Ved sin praktiske dygtighed og en udpræget evne til at omgås mennesker, oparbejdede Hagelskjær hurtigt en stor praksis. Hagelskjær var medlem af venstres vælgerforening og deltog ofte i politiske møder, hvor han med stor veltalenhed uden forbehold gav sine meninger til kende.

I byens trivsel og styre var Hagelskjær meget interesseret og sammen med omegnens landmænd fik han oprettet et offentligt slagtehus, hvorved han var ansat som dyrlæge, indtil dette nedlagdes under sidste verdenskrig.

Hagelskjær holdt sjældent ferie, men var ivrig jæger og fisker og tilbragte hvert år nogle glade dage sammen med gode kammerater optaget af dette herlige friluftsliv.

Derudover var Hagelskjær meget haveinteressert og havde et godt håndslag til selv at få noget smukt og godt ud af havelivet sammen med sin kone og børn. Også naturfredningen havde en ivrig forkæmper i dyrlæge Hagelskjær.

Dyrlæge Hagelskjær deltog næsten altid i vore dyrlægemøder, hvor vi vil huske og savne ham.

Hagelskjær havde mange venner både blandt sit klientel og dyrlæger, hvilket gav sig til kende ved en meget stor deltagelse, da han begravedes på Assing kirkegård.

Hagelskjær var gift med Valborg Alexandra Krüger, som overlever ham sammen med 3 sønner, hvoraf den ældste er dyrlæge og den næstældste næsten er færdig med dyrlægestudiet.

Dyrlæge Huuse har skrevet nekrolog i Medlemsblad for den danske Dyrlægeforening 1956 side 587.

Aage Suurballe, død 15. oktober 1956, 60 år gammel. Veterinærinspektør Suurballe var født den 3. september 1896 i Harndrup som søn af dyrlæge M. J. Suurballe og hustru f. Leegaard.

Suurballe tog eksamen 1919 og nedsatte sig umiddelbart efter i Broager, hvor han praktiserede til han i 1938 måtte opgive praksis på grund af ondartet brucellaudslet, der medførte et længere hospitalophold. Da Veterinærdirektoratet samme år oprettede sit vaccinekontor, blev Suurballe leder af dette og gled samtidig over i andet arbejde i administrationen således, at han i 1942 udnævntes til veterinærinspektør og chef for afdelingen for bekæmpelse af tuberkulose og den smitsomme kastning. De opnåede resultater ved disse sygdommes udryddelse, navnlig den smitsomme kastning, skyldes først og fremmest hans energiske indsats.



Grundig, rolig og behersket forstod Suurballe at skabe tillid såvel hos dyrlægerne som hos landmændene. Han sikrede sig altid mod den smitsomme kastnings lunefuldhed ved bestemt at holde på de gældende bestemmelser; han kunne være vanskelig at rokke fra et taget standpunkt, og han forstod med sejt energi og dygtighed at føre en sag igennem. Samtidig var Suurballe, hvor det var forsvarligt, altid lydhør og forstående over for det praktiske livs krav. – Yderst beskeden og hensynsfuld var Suurballe afholdt af sine medarbejdere.

Suurballe var dekoreret med Dannebrogordenens ridderkors.

I 1920 blev Suurballe gift med Helga Rasmussen, datter af bogholder J. Rasmussen, han overleves af hustruen og en voksen søn.



Andreas Cleemann, død 11. november 1956, 43 år gammel. Andreas Heinrich Cleemann var født den 13. august 1913 i Hammershøj, hvor faderen Johan H. Cleemann i en årrække praktiserede.

Han blev dyrlæge i 1941 og allerede året efter begyndte han egen praksis, først i Overlade, dernæst i Vammen ved Viborg, så i Mellerup ved Randers og sidst i 1949 i Harridslev, hvor han snart takket være sin dygtighed og sit vindende væsen fik en stor og solid praksis.

Ved dyrlægeforeningsmøder var Cleemann en sikker gæst. Han holdt meget af at færdes blandt kolleger, var meget interesseret i faglige spørgsmål og aldrig bange for at gå i brechen for den sag, han gik ind for. Også uden for sit faglige virke karakteriserede det Cleemann, at han altid var parat til at gøre sin indsats for det, der optog ham. Under krigen tog han aktiv del i frihedskampen, og en lang tid måtte han »gå under jorden«. Også nu var han medlem af hjemmeværnet.

Cleemann havde mange interesser. Han var medlem af »Round table«, holdt af at færdes i naturen, var skisportsmand, jæger og fisker, og aldrig var han gladere, end når tiden tillod ham at pusle med sin båd. Glæderne herved blev imidlertid dyrekøbte. Ved en frygtelig drukneulykke i Randers fjord omkom ikke alene Cleemann selv, men tillige hans eneste søn, den 17-årige Johan, og dennes jævnaldrende kammerat.

I medlemsbladet, årgang 39, side 633, har venen Boris Rahbek skrevet smukke og dybtføjle mindeord.

John Garberg Gjølme, død 24. november 1956, 53 år gammel. Gjølme fødtes 27. juli 1903 i Strinda, Norge, søn af økonom Ivar Gjølme.

Han fik dyrlægeeksamen 1929 og efter forskellige assistentstillinger praktiserede han i Hillerød fra 1930 til 34, derefter i Skævinge fra 1934 til 38. Fra 1938 til 1940 ansat ved statens forsøgsstation for mund og klovesyge på Lindholm. Fra 1940 til 42 insemineringsdyrlæge ved Røddingegnens kvægavlsforening. April 1942 ansattes Gjølme ved Hadstenegnens kvægavlsforening, og her virkede han til sin død.



Gjølme var således med under insemineringssagens rivende udvikling, et arbejde og en udvikling han fulgte med interesse, og han blev på grund af sit vindende og ligefremme væsen en afholdt mand på hadsteneqnen.

Foruden dyrlægearbejdet var Gjølme levende interesseret i det nordiske samarbejde og var i en årrække formand for foreningen Norden's hadstenafdeling.

J. G. Gjølme blev maj 1931 gift med Gerda Rasmussen datter af gross. N. P. Rasmussen.

K. E. Pedersen.



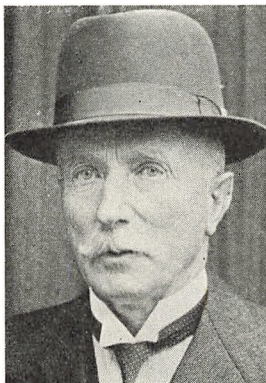
Niels Peter Andersen, død den 23. december 1956, 65 år gammel. Andersen var født den 27. marts 1891 i Odder som søn af teglværksejer N. P. Andersen og hustru.

I 1914 forlod han, der på dette tidspunkt var trafikassistent, banen og påbegyndte veterinærstudiet, som han fuldførte i 1920. Efter at have haft forskellige vikar- og assistentpladser, overtog han praksis i Malling i 1921 og praktiserede her til han i januar 1952 afstod praksis, idet han dog vedblev at passe kødkontrollen samt assistere på Odder Andelssvineslagteri til sin død.

Andersen var en jævn og stille mand, der levede for sit hjem og sin familie, han viste sig ikke ofte i kollegers kreds, men han var respekteret som kollega.

Danske dyrlæger døde i 1957

IN MEMORIAM



Jacob Keiser, død den 10. januar 1957, 81 år gammel. Keiser var født den 24. oktober 1876 i Rosmus ved Grenaa, hvor faderen var møller.

Efter at have taget eksamen i 1913 var Keiser en kort tid assistent hos Dyekjær i Grenaa, men overtog samme år praksis i Egtved, hvor han tillige var dyrlæge ved den kommunale kødkontrol.

Keiser omfattede sin gerning med største interesse og var meget omhyggelig i udøvelsen af sin praksis; yderst beskeden i hele sin færd var han da også meget afholdt af befolkning og klientel.

Keiser blev i 1913 gift med Marie Elisabeth Hansen, datter af landmand Chr. Hansen, Bisserup ved Rude; det smukke forhold i deres hjem var et godt eksempel for mange, gæstfriheden stod i høj kurs og man kunne få manganen en hyggelig passiar med ham. – Keiser, der var en venlig mand, hørte til de stille i samfundet.



Rasmus Carl Pedersen, død januar 1957, 71 år gammel. Dyrlæge Pedersen var født i Klakring i Bjerge Herred den 29. august 1886 som søn af gårdejer H. Pedersen og hustru.

Efter en kort tid ved landbruget kom han på Veterinærskolen, hvorfra han udgik i 1919, samme år nedsatte Pedersen sig i Nordborg på Als, hvor han drev praksis til 1. januar 1951, han blev boende i Nordborg til sin død.

Pedersen var en stille og rolig mand, der udover i en årrække at være medlem af sundhedskommissionen holdt sig uden for det offentlige

liv, han var medlem af Odd-Fellow ordenen, af politisk indstilling var han konservativ.

Pedersen var gift med Katharina Jensen, datter af tandtekniker Jensen, i ægteskabet var 5 børn, familien og hjemmet optog ham mest og fyldte hans tilværelse.

Peter Svend Koblen, død den 6. februar 1957, 62 år gammel. Koblen var født den 2. marts 1895 i Nykøbing F. Forældre var købmand A. P. Koblen og hustru f. Jørgensen.

Koblen tog eksamen 1921 og deltog samme år i hjælpeekspeditionen til Polen til kvægestens bekæmpelse; hjemkommen fra Polen begyndte han praksis i Faaborg ved Varde, i 1930 blev Koblen dyrlæge ved eksportslagteriet i Gleibjerg. 1932 bosatte han sig i Grindsted, hvor han var dyrlæge ved eksportslagteriet, 1934 praksis i Bredsten, 1941 praksis i Agersted, 1947 praksis på Fejø og fra 1950 kommunedyrlæge på Sejerø. I medlemsbladet 1933 har Koblen skrevet om digitalisforgiftning hos svin. Koblen blev den 26. august 1921 gift med Laura Dorthea Johanne Bresson, datter af skibstømrer L. C. Bresson.

Koblen førte således en noget omflakkende tilværelse, han synes dog at have slået sig til ro på Sejerø, hvor han befandt sig vel. Koblen var en venlig mand, der af kammeraterne fra studietiden vil huskes for hans charmerende lette stammen og for hans godmodige, lyse og milde sind.



Niels Anton Rolsted, død den 19. februar 1957, 68 år gammel. Rolsted var født i København den 18. juni 1889 som søn af viceskoleledertør H. C. V. Rolsted.

Efter først at have været ved forstvæsenet, han tog skovfogedeksamen 1914, påbegyndte han veterinærstudiet, som han fuldførte i 1921. Rolsted praktiserede i København 1921-26, var en tid samtidig timelønnet dyrlæge ved Københavns off. slagtehuse, gennemgik mælkekontrolkursus hos stadsdyrlæge Høyberg på Frederiksberg. 1926-33 praktiserede Rolsted i Viksø, han overtog derpå



en stilling som mælkekontrollerende dyrlæge ved Københavns en gros mejerier. Praksis på Seierø 1946, i Maaløv 1948-49 og fra 1950 reservedyrlæge ved Kalundborg Andelssvineslagteri.

Rolsted blev i 1921 gift med ¹⁾ A. M. C. Garner, datter af kaffehandler Garner, 1946 med ²⁾ Ebba Martson, datter af afdelingsarkitekt E.W. Martson.

Rolsted var i de unge år en interesseret og idealistisk indstillet mand; i studietiden var han redaktør af »V. M. F.« og formand for »De studerendes Raad«, i nogle år var han i bestyrelsen af foreningen af yngre dyrlæger. Overtagelse af en stilling som mælkekontrollør i 1933 holdt ham derefter borte fra kollegers kreds. Rolsted var interesseret i konservativ politik, han var således tillidsmand for partiet og formand for den konservative vælgerforening for Kalundborg købstad.



Hans Christian Momberg-Jørgensen, død 21. februar 1957, 49 år gammel. Momberg-Jørgensen blev født den 14. december 1908 og tog dyrlægeeksamen allerede i 1930.

Efter et par år som assistent ved Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles patologisk-anatomiske afdeling blev han i april 1935 knyttet til Statens veterinære serumlaboratorium, først som assistent i kastningsafdelingen og derefter i 1936 som leder af afdelingen for undersøgelse af grise og mindre husdyr. I 1943 blev han fast ansat som forsøgsleder. Ved udviklingen af pelsdyravlen i

Danmark og den dermed forbundne interesse for pelsdyrsygdomme kom Momberg-Jørgensen til at stå i første række med hensyn til udforskningen af disse problemer, Momberg-Jørgensen var en usædvanligt begavet videnskabsmand og besjælet af en brændende interesse for sit fag og sin stand. Hans flid og energi var, skønt stærkt belastet med et vaklende helbred, enestående, han foretog mange og anstrengende studierejser, og fra hans hånd foreligger en omfattende række videnskabelige arbejder, som ikke alene har skabt respekt om hans navn blandt fagfæller her i landet, men gjort ham til højt anset og agtet videnskabsmand overalt i verden.

Trods sin omfattende faglige virksomhed evnede Momberg-Jørgensen at leve livet med sin familie og sine venner. En af disse – Ole Rømer – har i medlemsbladet, årgang 40, side 121, skrevet fortjente og smukke mindeord.

Theodor Andersen, død 26. februar 1957, 63 år gammel. Theodor Andersen var født i Thisted den 27. december 1893.

Han blev forholdsvis sent dyrlæge, da han forinden han påbegyndte dyrlægestudiet, forud var udlært gartner. Studiet til dyrlæge foretog han dels ved det veterinær-medicinske fakultet ved universitetet i Leipzig 1925 og senere i Bern, hvor han erhvervede schweizisk statseksamen 1927. Denne blev efter hjemkomsten suppleret med afsluttende eksamen ved Den kgl. Veterinær- og Landbohøjskole i 1929. Efter i nogle år at have virket som vikar hos forskellige dyrlæger og have haft egen praksis i Asminderød blev han den 1. februar 1933 ansat som timelønnet dyrlæge ved København's torve- og slagtehallen, hvor han fra den 1. januar 1950 fik ansættelse som dyrlæge i 4. lønklasse.

Dyrlæge Andersen var stærkt interesseret i sin gerning, som han passede med aldrig svigtende pligtopfyldenhed. Takket være sin dygtighed, sin store hjælpsomhed og sit fredelige og venlige væsen var han i høj grad afholdt på sin arbejdsplads.

I medlemsbladet, årgang 40, side 277 har Th. Isaksen skrevet mindeord.

Axel Raahauge Nielsen, død den 3. marts 1957, 57 år gammel. Raahauge Nielsen blev født den 18. april 1899 i Lund på Stevns, søn af gårdejer Jens Nielsen og hustru Ane Marie Nielsen.

Han blev landbrugskandidat 1926, fortsatte med veterinærstudiet og tog dyrlægeeksamen 1932. April samme år nedsatte han sig som praktiserende dyrlæge i Dalby-Borup ved Haslev.

Raahauge Nielsen var en helstøbt og robust mand med sine meningers mod, den samme overfor høj og lav; med en enestående humoristisk sans kunne han altid med en let replik skabe munterhed, ja ligefrem feststemning omkring sig. Disse egenskaber i forbindelse med stor faglig dygtighed og en meget betydelig arbejdssevne måtte naturligt bevirke, at hans praksis efterhånden blev meget omfattende. Han havde



derfor ikke megen fritid; han satte stor pris på en god bog, han var natur elsker og en meget ivrig jæger, han var stifter af egnens jagtforening og var dens formand til sin død.

Raahauge Nielsen mistede tidligt sin første hustru Cecilie Kærsgaard, med hvem han blev gift 2. december 1931, i ægteskabet er en datter. Han giftede sig igen 2. december 1942 med Agnes Dalgaard Christensen, i dette ægteskab er der tre sønner.

Raahauge Nielsen døde efter halvandet års håbløs sygdom og ligger begravet på kirkegården ved Stevns Frikirke.

I medlemsbladet for Den danske Dyrlægeforening 1957 side 203 har C. H. Clasen skrevet mindeord.



Mikkel Dyekjær, død 6. marts 1957, 91 år gammel. Mikkel Christensen Dyekjær fødtes 6. juni 1866 i Ringkøbing, søn af forpagter C. Dyekjær og hustru Karen Petersen.

Efter dyrlægeeksamen 1887 nedsatte Dyekjær sig i Grenaa og virkede her til sin død. Han skabte sig hurtigt en endog meget stor praksis, associerede sig i 1897 med dyrlæge P. V. Poulsen, og sammen varetog de tillige kontrollen ved Grenaa offentlige slagtehus og andelssvineslagteriet, indtil Poulsen 1933 som overdyrlæge overtog arbejdet ved sidstnævnte. Fra 1903-09 var Dyekjær konservativt medlem af Grenaa byråd og gennem mange år medlem af bankrådet for Grenaa Handels- og Landbrugsbank. I 1942 blev Dyekjær udnævnt til ridder af dannebrogso ordenen. I 1891 havde Dyekjær ægtet Thyra Lauritzen – en klog og betydelig kvinde – som han mistede i 1955. Deres søn Elith Dyekjær blev i 1921 optaget i kompagniskabet og fører nu praksis videre sammen med 3. generation, Peter Vilhelm Dyekjær.

Næsten 70 år forundtes det Mikkel Dyekjær at udøve den praktiserende dyrlæges interessante, men anstrengende gerning, idet han endnu i sine senere år lejlighedsvis deltog i praksis selv kørende i sin åbne bil. Kirurgien stod hans hjerte særlig nær, og han var en ferm operatør, der blev søgt langt udover sit eget klientel. Desværre er kun enkelte af hans rige erfaringer bevaret for eftertiden i nogle kliniske meddelelser (M. f. D. bd. 32). For ham som for os, der fik lejlighed til at nyde godt af hans viden, gjaldt det gamle ord:

Erfaren mand er god at gæste. Hans høje, magre skikkelse med det gennem årene kun lidet forandrede ansigt med det karakteristiske smil og de milde øjne, den stilfærdige ofte meget rammende replik, således vil denne markante personlighed blive husket af mange. – Urnen er hensat i familiens urnehal på Grenaa kirkegård.

Anders Bundsgaard, død den 8. marts 1957, 79 år gammel. Amtslæge Bundsgaard var født den 4. april 1878 i Gjesten, forældre var gårdejer N. A. Bundsgaard og hustru.

Bundsgaard tog dyrlægeeksamen 1904, var en kort tid assistent hos dyrlæge Møller, Ilbjerg, derefter i et halvt år assistent i anatomien, reservedyrlæge i hæren 1906-08. I 1911 tog Bundsgaard medicinsk embedseksamen og forlod derefter veterinærvæsenet og efter kandidattjeneste var han praktiserende læge i Esbjerg marts 1914-april 1915, derefter en kort tid i Kolding og fra 1915 til 1921 praksis i Vejen. I 1920 tog Bundsgaard eksamen for embedslæger og udnævntes i 1921 til kredslæge i Varde, 1928 blev Bundsgaard amtslæge i Ribe.

Amtslæge Bundsgaard sad inde med adskillige tillidsposter inden for lægernes organisationsliv; endvidere deltog han med interesse i organisationsarbejdet inden for tuberkulosebekæmpelsen, det kan således nævnes, at han fra 1928 var medlem af Fællesorganisationen for Ribe amt til kvægtuberkulosens bekæmpelse. I 1939 dekoredes Bundsgaard med Dannebrogordenens ridderkors.

Bundsgaard, der var gift med sygeplejerske Ellen Vedel-Pedersen, datter af hospitalsforstander, sagfører R. Pedersen, var en meget jovial, omgængelig og hyggelig mand, han var i besiddelse af ikke ringe forhandlingsevne, embedsrejserne var for ham fornøjelige oplevelser.

Niels Coff Pedersen, død den 14. marts 1957, 55 år gammel. Coff Pedersen, der var søn af togfører L. C. Pedersen, var født i Korsør den 16. september 1902.

Efter at have taget dyrlægeeksamen 1925 var han assistent hos stadsdyrlæge Axel Petersen, Ringsted oktober 1925-maj 1926, derefter assistent hos dyrlæge Jensen, Hadsten indtil han i februar 1928 nedsatte sig i Serup, her forblev han kun godt et halvt år, var derefter assistent, først hos Møller, Gørlev og derefter hos Rasch-Nielsen, Ørbek, indtil han i oktober 1930



blev assistent hos dyrlæge Olsen, Varde, med hvem han i 1933 gik i kompagni, i 1936 overtog han hele praksis.

Coff Pedersen, der var gift med Minna Grunnet, datter af stationsforstander L. Grunnet, var en dygtig og meget energisk dyrlæge, der ofte havde sine egne meninger om tingene, der var noget friskt og djærvt over hele hans væsen.

Coff Pedersen var ivrig sportsmand, han døde på tennisbanen, Coff Pedersen var meget litterært interesseret og var især velbevandret i den franske litteratur.



Søren Frede Brendstrup, død 10. april 1957, 56 år gammel. Dyrlæge Brendstrup var født den 10. april 1911 i Haar pr. Hinnerup i Jylland.

Som landmandsøn var han under hele sin opvækst i nær kontakt med landbruget, og drømmen om egen gård og jord, fulgte ham hele hans liv igennem.

I 1938 supplerede han sin praktiske landbrugsuddannelse med landbrugskandidateksamen, men fortsatte derpå sine studier for at læse til dyrlæge, men på grund af krigen, hvor han tog aktiv del i modstandskampen og måtte flygte til Sverige, fik

han først sin dyrlægeeksamen i 1950.

Efter en kort ansættelse på M. og K. stationen på Lindholm, blev Brendstrup i efteråret 1950 ansat som insemineringsdyrlæge ved Falsters kvægavlerforening m. k. s., hvor han arbejdede til sin død.

Med sin faglige dygtighed, sin venlige og hjertelige væremåde og sin kærlighed til mennesker og dyr, blev Brendstrup i sin gerning afholdt som få, og hans død vakte sorg blandt hans kunder, som når en god ven går bort.

Vi, hans kollegaer ved Falsters kvægavlerforening, savner ham dybt, og kan ikke fatte, at dette stoute og varme menneske kunne forlade os så brat.

For hans efterladte kone og to små drenge kan kun tiden mildne sorgen over hans tidlige bortgang.

Hans minde vil leve længe hos os.

C. E. Falsted.

Vilhelm Kollat Hansen, død 12. april 1957, 74 år gammel. Kollat Hansen var født den 6. februar 1883, i Nysted. Faderen var dyrlæge Jens Hansen (eks. 1871).

Efter eksamen i 1911 nedsatte han sig i Kettinge på Lolland.

Kollat Hansen drev indtil sin død en betydelig landpraksis, – i de senere år i kompagni med sin søn Børge – og efterlader sig i den store kreds af landmænd det bedste eftermæle for flid og hjælp-somhed. Han var på de fleste områder en mod-sætning til broderen, Richard Hansen, rund og gemytlig både i sind og skind, uden de skarpe kanter. Derfor havde han let ved at omgås alle slags folk, og hans praktiske sans og medfødte håndelag for faget skabte tillid hos hans klientel. Faderen var som bekendt anset for ekspert for de humane hudsygdommes område og fra ham havde Kollat måske arvet et skær af mirakel-doktor, der kunne bevares, fordi han utvivl-somt var en begavet empiriker. Både patientens og ejerens velfærd lå ham alvorligt på sinde, og kunne han ikke hjælpe den ene, gav han gerne en økonomisk håndsrækning til den anden.

Også i sit smukke hjem var Kollat en generøs ægtefælle og fader, han var en hyggelig og interesseret fagfælle som man gerne mødtes med, selv om han kun nødig lod sig distrahere af statistik og administrative anvisninger. – Ligesom broderen blev han efter eget ønske begravet i stilhed. S. M.



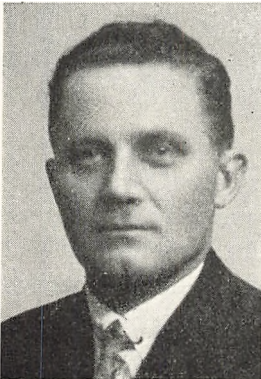
Carl Kristian Hansen, død 19. april 1957, 71 år gammel. Dyrlæge Hansen var født den 6. januar 1886 i Hjembærk som søn af gårdejer N. C. Hansen og hustru Karen Madsdatter.

Efter at have været ved landvæsenet i et par år kom Hansen på veterinær-skolen, hvor han tog eksamen i 1914. Efter at have været assistent forskellige steder, bl. a. hos dyrlægerne Okkels i Nykøbing F. og Lindschouw, Ringsted praktiserede Hansen fra 1917-19 i Sdr. Draaby på Mors, derefter drev han praksis i Udby ved Kalundborg fra sommeren 1919 til efteråret 1932, var derefter i København til han i 1939 overtog den nyoprettede stilling som kommunedyrlæge på Strynø.

Her i denne ørpraksis følte Hansen sig vel tilpas, han røgtede sin gerning med samvittighed og blev meget afholdt af øens befolkning. Fra 1949 var

Hansen tillige timelønnet reservedyrlæge ved Langelands svineslagteri i Rudkøbing, også her blev han agtet og afholdt for sin pligttroskab. I efteråret 1956 måtte Hansen trække sig tilbage på grund af svigtende helbred, han flyttede til Svendborg, men fortsatte i nogen tid sit arbejde på slagteriet.

Carl Hansen var gift med Kirstine Rasmussen, datter af Garver Rasmussen, de havde skabt et hyggeligt hjem, hvor de elskede at se gode venner; hans hustru overlever ham.



Jens Christian Fogt, død 20. april 1957, 56 år gammel. Dyrlæge Fogt var født den 27. marts 1901 i Broballe på Als. Faderen var propt. Hans Fogt.

Efter at have taget dyrlægeeksamen 1937 nedsatte Fogt sig i Havnbjerg på Als, nogle år senere flyttede han til nabobyen Svendstrup, hvor han praktiserede til juli 1952. Praksis blev da solgt, dels på grund af generende ekzem, dels på grund af, at hans medfødte dårlige ben generede ham meget i praksis.

Efter i nogle måneder at have været på Sønderborg slagteri flyttede Fogt til Broager, hvor han startede en Minkfarm, samtidig med at han vikarierede på Sønderborg slagteri. En hjertelammelse medførte hans tidlige død.

Fogts interesse var det nationale spørgsmål, der lå ham stærkt på sinde, her gik han ikke på akkord, heller ikke under krigen. Efter krigen gik han stærkt ind for Sydslesvig politiken.



Niels Christopher Clausen, død den 26. april 1957, 69 år gammel. Dyrlæge Clausen var født i Hvidovre den 27. april 1888, hvor faderen var gårdejer.

Clausen forlod veterinærskolen i 1911. Efter at have haft forskellige assistentpladser blev han assistent hos dyrlæge Djurhuus i Stege i oktober 1912, dennes praksis overtog han i juni 1913. Fra 1927 var han leder af den kommunale kødkontrol i Stege og fra 1932 tillige for kontrollen i Stege landsogn. Under første verdenskrig var Clausen i 2 perioder indkaldt som reservedyrlæge ved artilleriet.

Dyrlæge Clausen gik op i sin dyrlægegerning med liv og sjæl; han havde et lidt lukket væsen og kunne virke lidt striks overfor sit klientel, hans dygtighed i faget kunne ingen bestride. Han satte store fordringer til sine medhjælpere, men han sparede aldrig sig selv.

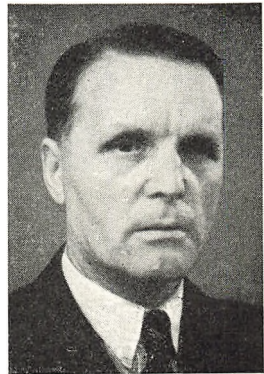
Dyrlæge Clausen havde den tunge skæbne i januar 1939 at blive ramt af en hjerneblødning, dette medførte en lammelse af venstre side, hvorfor han måtte ophøre med al veterinær virksomhed; han levede sine sidste år i København.

Knud Grønnegaard-Petersen, død 3. maj 1957, 65 år gammel. Grønnegaard var født i Heden ved Allested på Fyn den 12. september 1891, forældre var gårdejer K. Pedersen og hustru f. Grønnegaard.

Efter eksamen i 1920 var Grønnegaard en kort tid vikar hos dyrlægerne Mogensen, Svendborg og Dalsgaard, Skelskør og nedsatte sig derpå i Vemmelev på Sjælland, hvor han praktiserede til sin død.

Grønnegaard fik hurtigt en meget betydelig praksis, han var en flittig og arbejdsom mand, frihedsinteresser blev der ikke tid til, og i det offentlige liv deltog han aldrig, hans knapt tilmålte fritid gik med selskabelighed, han havde en meget stor omgangskreds; hvor afholdt han var, viste det store følge ved hans jordefærd, det betegnedes som det største i mands minde i Vemmelev. – En uhelbredelig lidelse gjorde Grønnegaards sidste år pinefulde.

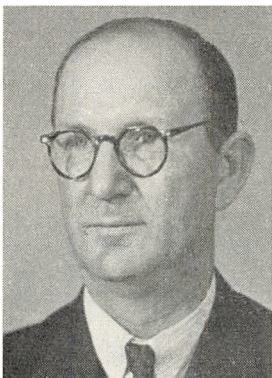
Efter at have mistet sin første hustru giftede Grønnegaard sig med Meta Knudsen, datter af skovfoged Knudsen, i ægteskabet var en datter.



Jens Johannes Jensen, død den 8. juni 1957, 74 år gammel. Jensen var født den 16. februar 1883 som søn af gårdejer og sognerådsformand Jesper Jensen.

Efter at have været ved landvæsenet i nogle år tog han dyrlægeeksamen 1921, havde først forskellige assistentpladser til han i 1923 nedsatte sig i Tyregod, her var han til han i 1927 flyttede til Bjerringbro, hvor han praktiserede, samtidig med at han varetog kødkontrollen i de omliggende kom-

muner, fra 1936 var han dyrlæge ved det offentlige slagtehus i Bjerringbro. Fra 1936 til 1954 var Jensen tillige dyrlæge ved markedet og dyrskuer i Bjerringbro.



Cornelius Nicolaj Warrer, død den 21. juni 1957, 64 år gammel. Warrer var født den 5. august 1893 i Hundested, Thorup sogn, søn af købmand J. Warrer og hustru, f. J. M. Hansen.

Efter at have taget dyrlægeeksamen i 1915 havde han forskellige assistentstillinger, indtil han i 1917 overtog dyrlæge H. Voss' praksis i Herfølge, hvor han tillige varetog den kommunale kødkontrol. Samtidig med at Warrer drev sin praksis var han fra 1925 2. reservedyrlæge ved Køge Andelsslagteri, og da han i 1936 afstod sin praksis, idet arbejdet med at passe begge dele blev ham for stort, blev han 1. reservedyrlæge i Køge, hvortil han nu flyttede. I november 1943 udnævntes Warrer til overdyrlæge ved Langelands Andels-svineslagteri i Rudkøbing, hvor han tillige blev leder af den kommunale mælkekontrol. Begge disse stillinger varetog han til sin død.

Mens Warrer boede i Herfølge var han fra 1930-36 medlem af Herfølge sundhedskommission og fra 1933-36 medlem af sognerådet. Hans evner og arbejdskraft blev også på anden måde anvendt. Han var således fra 1926 dommer for svære heste ved Køge dyrskue og i perioden 1933-37 formand for samme. Da han flyttede til Langeland, blev han formand for voldgiftsretten angående handel med husdyr.

Warrer var et elskværdigt og retlinet menneske, der med iver og interesse gik op i sit arbejde og dyrlægestandens trivsel. Han var en flittig deltager i dyrlægemøder, hvor han ofte tog ordet i de diskussioner, der fandt sted.

Den 24. januar 1917 blev Warrer gift med Margrethe Dam, datter af bagermester, amtsrådsmedlem M. P. Dam og hustru født M. Svendsen.

Finn V. Andersen skrev nekrolog i Medlemsblad for Den danske Dyrlægeforening 1957, side 404.

M. J. Madsen, død den 18. september 1957, 78 år gammel. Dyrlæge Madsen, var født i Torrild ved Odder.

Dyrlægeeksamen 1904 og opholdt sig, indtil han overtog praksis i Tru-

strup 1906, som assistent dels i Vraa i Vendsyssel, dels hos dav. overdyrlæge Roed Müller, Randers.

Fra 1906 til 1945 praktiserede dyrlæge Madsen i Trustrup, og det kan med sandhed siges, at arbejdet var hans livsindhold. Han var en dygtig praktiker og kliniker og på visse områder en foregangsmand. Han havde, længe før kødkontrollovgivningen kom ind i faste rammer, indført kødkontrol og umuliggjort det for slagterne i distriktet at sælge ukontrolleret kød, og han havde som en af de første taget dyrlæge Albrechtsens behandling af ufrugtbarhed hos kvæget op efter et kursus hos dyrlæge Albrechtsen. Han udfoldede ligeledes en ikke ringe kirurgisk virksomhed, f. eks. opererede han mange klaphingste – abdominale kryptorchider – de inguinale kryptorchider regnede han ikke for klaphingste. Men hans største interesse var voldgiftssagerne – hans handelsattester var fornemme dokumenter, og han opbevarede kopierne af dem alle gennem 39 år.

Foruden af grundighed og en ligefrem fanatisk properhed var hans arbejde og hele færd præget af ærlighed – han gik, selv ikke i de mindste detaljer, på akkord med sandheden, og heri har man for en stor del forklaringen på hans tilsyneladende skarpe og impulsive væsen. Når han kommanderede med klienter og medhjælpere var det kun af omsorg for patienterne – når opgaven var løst, var alle skarpe ord glemt fra hans side. I det hele taget blev klienterne kørt i stramme tøjler uden at skele til konsekvenserne. Men at han var agtet og afholdt, fik han bevis på ved sit 40 års jubilæum i 1946, da hans gamle klienter forærede ham et meget smukt maleri som tak for godt og veludført arbejde.

Dyrlæge Madsen havde en fremragende hukommelse, han havde rede på klienternes familieforhold i flere generationer, og patienter og specielle sygdomstilfælde kunne han huske langt tilbage i tiden, og med den udprægede humor, han var i besiddelse af, var det ham en fornøjelse at fordybe sig i de små og store tildragelser af menneskelig og faglig natur, som hans lange arbejdsdag var fyldt med.

Som chef var han streng i sine krav, men en fremragende lærermester, og han var til enhver tid 100% loyal mod sin assistent, selv når denne lavede oplagte brølere, udleverede han ham aldrig til klienterne. Men han havde det princip, at man selv måtte rage sine kastanier ud af ilden, og det var noget, man som ung dyrlæge drog lære af.

ugift, men han skabte sammen med sin mangeårige, frk. D. Petersen, et smukt og meget gæstfrit hjem, uset, dem elskede han. Offentlige hverv tillod ham ikke at have, og foreningslivet deltog han ikke meget – foruden faglitteratur særlig politisk personal-

te til den generation af dyrlæger, hvis aktive virke med en uhyre udvikling – fra dagene med hest og r, fra det fordelende badevand til penicillinet. Den enskrig med dens rationalisering, øgede tempo og d han ikke rigtigt, og betragtede den nærmest som 1 glædede sig over livet til det sidste.

Stegger Nielsen.



Knud Einar Enrum, død den 27. september 1957, 69 år gammel. Enrum var født i Odense d. 1. februar 1888 som søn af dyrlæge Carl Nielsen, Slukefter ved Odense.

Efter eksamen artium 1906, kom Enrum på Veterinærskolen, hvor han tog dyrlægeeksamen i 1912, var derefter assistent i praksis til 1914, da han blev timelønnet dyrlæge ved Københavns kvægtorv og off. slagtehuse. I 1922 nedsatte Enrum sig som praktiserende dyrlæge i Ørsted i Jylland; i 1932 forlod Enrum praksis og blev rerservedyrlæge ved Holbæk Andelssvineslagteri, hvor han var ansat, til han i marts 1943 blev overdyrlæge ved Skælskør og Omegns Andelssvineslagteri, fra 1944 ledede han tillige Skælskør mælkekontrol.

Størstedelen af Enrums arbejde kom således til at omfatte kød og mælkekontrol, et arbejde, der havde hele hans interesse, og som han varetog med yderste omhyggelighed og påpasselighed. – En studiekammerat skildrer Enrum som en munter og god kammerat, han vedblev at være en omgængelig og vellidt kollega; i de senere år trak Enrum sig mere tilbage fra kollegernes kreds og levede for sit arbejde og et hyggeligt familieliv.

Enrum blev i 1915 gift med Else Brorson Lange, datter af grosserer Johs. B. Lange, Odense.

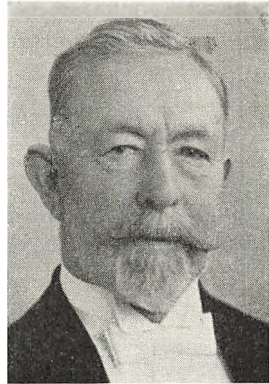
Christen Nielsen Dorotæus Wollesen, død den 25. november 1957, 88 år gammel. Wollesen var født den 18. juli 1869 i Augustenborg, Staby sogn som søn af skomagermester J. C. Wollesen og hustru f. N. A. Hansen-Larsen.

Efter at have taget dyrlægeeksamen i 1892 begyndte Wollesen praksis i Holstebro, her var han i to år, flyttede så til Sjørup i Sparkjær sogn, hvor han praktiserede til 1904 da han blev ansat som dyrlæge ved Holsteinborg gods med bolig i Rude. Her blev han boende til sin død.

Med Wollesen gik en af dyrlægestandens betydelige sikkelsker bort; hans interesser spændte vidt. Fra sine unge dage i Jylland havde Wollesen samlet oplysninger om folkelivet i Midtjyllands hedeegne, beretning herom findes nu i Dansk Folkemindesamling, han fortalte gerne hyggeligt og lunt om sine oplysninger. Wollesen var en af de første motorkørende dyrlæger, hvilket medførte, at han endog en tid fungerede som motorsagkyndig.

Inden for De danske Forsvarsbrødre gjorde han et stort arbejde og hædredes derfor med æresmedlemsskab. Ved drejebænken var han en kunstner, og det var ham en hvile at slappe af her. – Wollesen indtog en høj stilling inden for Odd Fellow-Logen.

Dyrlæge Wollesen var dekoreret med Dannebrogordenens ridderkors.



Richard Møller, død december 1957, 71 år gammel. Møller var født den 14. juli 1886 i Rye ved Gørløv.

Efter at have taget eksamen i 1911 var han i 1/2 år assistent i landpraksis, derefter assistent i kirurgisk klinik 1911-14 da han indkaldtes som reservedyrlæge i sikringsstyrken i 1 1/2 år og var derefter atter assistent hos forskellige dyrlæger indtil han i 1917 nedsatte sig i Høng.

Udgået fra et dyrlægehjem, han var søn af den kendte dyrlæge E. B. Møller i Gørløv, var Richard Møller dyrlæge med liv og sjæl, og hans dygtighed forenet med en god del forretningssans skabte ham en betydelig praksis; mange unge dyrlæger fik som assistent en god uddan-



nelse hos ham. Det var især kirurgien, der havde Møllers interesse, han var censor i kirurgi ved dyrlægeeksamen, kendt er hans instrumenter til ovariotomi.

I Høng beboede og drev Møller en gård og her var det især jerseyavl, han viede sine evner.

Richard Møller var gift med sygeplejerske Dagny Andersen, datter af fabrikejer H. Andersen, hustruen døde i 1938; en søn dyrlæge Mogens Møller fortsætter faderens praksis.



Niels Nissen Petersen, død 23. december 1957, 74 år gammel. Nissen Petersen var født på Hauerballegaard ved Kolding den 15. januar 1883.

Dyrlægeeksamen tog Nissen Petersen i 1906 og blev straks efter eksamen assistent hos Albrechtsen i Aakirkeby, hvis praksis han overtog i 1910, og som han drev indtil han i 1929 ophørte med praksis.

I de første ca. 20 år af sin mandomstid havde Nissen Petersen en meget omfattende praksis med ganske særlig interesse for ufrugtbarhedsbehandling og tuberkulosebekæmpelse; arbejder han videreførte efter sin forgænger og svigerfader, Albrechtsen.

I de sidste 30 år beskæftigede Nissen Petersen sig ikke med praksis, men varetog dog stadig den kommunale kødkontrol i Aakirkeby. Han var i mange år et virksomt medlem af svineavlens ledelse på Bornholm, ligesom han var medlem af statshingsteskekommisionen.

Kommunal- og amtspolitisk arbejde var sammen med ledelsen af Aakirkeby Bank hans største interesse i dette afsnit i hans liv, han var borgmester i Aakirkeby fra 1929 til 1954, endnu ved sin død var han direktør for Aakirkeby Bank.

Gennem sin virksomhed i over 50 år havde Nissen Petersen fået et personalekendskab i alle samfundslag på Bornholm som få. Han var en noget reserveret natur, men sine venner en god ven, og sin kommune en god mand. – Nissen Petersen blev i 1936 dekoreret med Dannebrogordenens ridderkors.

August Knuthsen, død 27. december 1957, 73 år gammel. Knuthsen var født den 12. maj 1884 i Foldby sogn som søn af herregårdsforpagter W. A. Knuthsen og hustru f. Sørensen.

Efter en kortere tid at have været ved landbruget kom Knuthsen på veterinærskolen, hvor han tog eksamen i 1909, han var assistent hos dyrlæge Nielsen, Maribo, praktiserede i Sorø 1911-22 i Hornsyld 1922-43, fra 1943 bosatte han sig i Juelsminde, hvor han passede kødkontrollen, ligesom han vedblev at varetage kontrollen i Hornsyld. I 1954 flyttede Knuthsen til Horsens.

Knuthsen, der i maj 1911 blev gift med Martha Møller, datter af bagermester L. P. Møller, var en stille og tilbageholdende mand med udpræget familiefølelse; han havde lidt vanskeligt ved at komme i kontakt med klientellet, men i kollegial henseende var han fuldt ud korrekt og en nobel mand i hele sin færd.



Marius Veilbæk, død den 27. december 1957, 70 år gammel. Født den 26. marts 1887 i Allested på Fyn, søn af gårdejer Kr. P. Veilbæk. Dyrlægeeksamen 1912. Stadsdyrlæge i Rønne.

